

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1932: 14
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

JORDBRUKSUTREDNINGENS BETÄNKANDEN VIII

ARBETARFRÅGAN INOM DET SVENSKA JORDBRUKET

STATISTISK UNDERSÖKNING
PÅ JORDBRUKSUTREDNINGENS UPPDRAG
VERKSTÄLLD AV
BERTIL NYSTRÖM

S T O C K H O L M

1 9 3 2

Statens offentliga utredningar 1932

Kronologisk förteckning

1. Sociala jordutredningens betänkande med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen. Marcus. 121 s. Jo.
2. Betänkande rörande erkännande och verkställighet av utländsk civildom. Av E. Marks von Würtemberg. Marcus. 43 s. Ju.
3. Luftförsvarsutredningens betänkande. Utredning beträffande hemortens och civilbefolkningens skyddande vid luftanfall mot Sverige. Norstedt. 139 s. Fö.
4. Dödlighetsantaganden för livränteförsäkring. Norstedt. 142 s. H.
5. Betänkande rörande frivilliga sammanslutningar mellan enskilda järnvägar i Skåne m. m. Beckman. 132 s. 2 bilagor. K.
6. Normalförslag till byggnadsordningar m. m. 1. Byggnadsordning för stad, köping och större municipalsamhälle. Marcus. 37 s. K.
7. Normalförslag till byggnadsordningar m. m. 2. Byggnadsordning för mindre municipalsamhälle. Marcus. 27 s. K.
8. Normalförslag till byggnadsordningar m. m. 3. Byggnadsordningar och utomplansbestämmelser för landsbygden. Marcus. 18 s. K.
9. Normalförslag till byggnadsordningar m. m. 4. Bilagor till normalbyggnadsordningar för städer och för landsbygden. Marcus. 32 s. K.
10. Jordbruksutredningens betänkanden. 6. Promemoria rörande inkomstutvecklingen inom Sveriges jordbruk i jämförelse med i andra näringsgrenar och dess sammanhang med lönepolitiken. Beckman. 52 s. Jo.
11. Normalförslag till provisoriska byggnadsföreskrifter. Marcus. 10 s. K.
12. Jordbruksutredningens betänkanden. 7. Betänkande angående åtgärder för lindrande av jordbrukets kredit-svårigheter. Beckman. 99 s. Jo.
13. Skatteutjämningsberedningen 1. Statistisk utredning angående det kommunala skattetrycket. Av E. Ahlberg. Norstedt. 85*, 560 s. Fi.
14. Jordbruksutredningens betänkanden. 8. Arbetarfrågan inom det svenska jordbruket. Av B. Nyström. Beckman. 111 s. Jo.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1932: 14
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

JORDBRUKSUTREDNINGENS BETÄNKANDEN VIII

ARBETARFRÅGAN INOM DET SVENSKA JORDBRUKET

STATISTISK UNDERSÖKNING

PÅ JORDBRUKSUTREDNINGENS UPPDRAG
VERKSTÄLLD AV

BERTIL NYSTRÖM

STOCKHOLM 1932
K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI
[1194 32]

STATION DE LA GARE DE LA VILLE DE LAUSANNE
CHASSEZ-VOUS A LA VILLE DE LAUSANNE

LE GOUVERNEMENT DE LA VILLE DE LAUSANNE

ARRÊTÉ MUNICIPAL

NOM DE LA VILLE DE LAUSANNE

LE MAIRE DE LA VILLE DE LAUSANNE

LE CONSEIL MUNICIPAL DE LA VILLE DE LAUSANNE

LE PRÉFET DE LA VILLE DE LAUSANNE

LE MAIRE DE LA VILLE DE LAUSANNE

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet.

Efter framställning av jordbruksutredningen har chefen för jordbruksdepartementet den 15 maj 1929 förordnat t. f. byråchefen i socialstyrelsen Bertil Nyström att såsom särskild utredningsman biträda jordbruksutredningen vid utförande av vissa sammanställningar till lantarbetarfrågans belysande. Sedan ifrågavarande utredningsarbete numera slutförts, får jordbruksutredningen härmed vördsamt överlämna redogörelse för detsamma.

Stockholm den 31 maj 1932.

DAVID PETTERSSON

NILS ADLER

FABIAN LILLIECREUTZ

G. H. ANDERSSON

AXEL PEHRSSON

THURE BJÖRKMAN

GERH. STRINDLUND

A. Lilienberg.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
<i>Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet</i>	3
1. Undersökningens syftemål och omfattning	5
2. Jordbruksbefolkningens antal och ställning till yrket	6
3. Arbetsåtgången inom jordbruket förr och nu	18
4. Förskjutningarna på jordbrukets arbetsmarknad	31
5. Arbetstiden inom jordbruket	57
6. Arbetsslönen inom jordbruket	74
7. Lantarbetarnas löne- och levnadsstandard	93
8. Sammanfattning och slutsatser	101

1. Undersökningens syftemål och omfattning.

Jordbrukskrisens sociala konsekvenser utgjorde ett huvudtema i de motioner vid 1928 års riksdag (II: 384, II: 397), vari påkallades utredning om lantarbetarnas ekonomiska och sociala ställning samt angående möjligheterna att höja den ekonomiska bärkraften hos jordbruket därhän, att detta i likhet med övriga näringsgrenar kunde skänka sina utövere lön för möda och anständig bärgning. Vid frågans riksdagsbehandling skötos de ekonomiska synpunkterna mera i förgrunden, och i den skrivelse (nr 375), vari 1928 års riksdag anhöll, att Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning rörande jordbrukets ekonomiska läge m. m., framhölls, att allmänna åtgärder till hela jordbruksnäringens höjande till större räntabilitet måste anses vara en oundgänglig förutsättning för att jordbrukets arbetare skulle kunna komma i åtnjutande av förbättrade levnadsvillkor. I sitt anförande till statsrådsprotokollet i samband med jordbruksutredningens tillsättande den 18 juli 1928 betonade chefen för jordbruksdepartementet bl. a., att i naturlig anslutning till en undersökning, inriktad på att klarlägga den väsentliga anledningen till jordbrukets vid en jämförelse med många andra näringar ogynnsamma läge samt överväga åtgärder åsyftande, att det måtte kunna bättre hävda sin plats i det ekonomiska systemet, borde upptagas spørsmålet om jordbruksarbetarnas ställning och medlen för dennas förbättrande.

Efter framställning av jordbruksutredningen tillkallade chefen för jordbruksdepartementet den 15 maj 1929 byråchefen Bertil Nyström att i egenskap av särskild utredningsman biträda med utredningar till lantarbetarfrågans belysande. Med utgångspunkt från lantarbetarfrågans ovan antydda läge inom ramen för jordbruksutredningens allmänna utredningsarbete utarbetades plan för undersökning av vissa med lantarbetarfrågan sammanhängande förhållanden. Härvid borde i första hand uppmärksammas lantarbetarnas antal och fördelning inom jordbrukets arbetande befolkning ävensom befolkningsförskjutningarna mellan lantman- och stadsmannanäringar. Vidare skulle beaktas tillgång och brist på arbete inom jordbruket samt sättet för arbetsförmedlingen och arbetskraftens rekrytering. Därefter borde en jämförande sammanställning lämnas beträffande arbetstidens längd och fördelning inom jordbruket och inom andra näringsgrenar, ävensom en motsvarande redogörelse för arbetslönen, avslutad medelst beräkningar rörande arbetsinkomst och levnadsstandard för lantarbetare, småbrukare och industriarbetare i vårt land och i vissa främmande länder.

Materialet till ifrågavarande undersökning skulle i första rummet hämtas ur den officiella statistiken och andra offentliga utredningar. Dock visade det

sig nödvändigt att i vissa avseenden införskaffa kompletterande upplysningar medelst ett särskilt frågeformulär (form. C, avtryckt sid. 108), vilket i juni 1929 utsändes till samtliga hushållningssällskaps förvaltningsutskott samt till arbetsgivar- och arbetarorganisationer inom jordbruket. Härvid framhölls från jordbruksutredningens sida bl. a., att syftet med denna undersökning ingalunda vore att söka åvägabringa någon ny omfattande statistik över arbetstillgång, arbetstid och arbetslön inom jordbruket, utan fastmera att till komplettering av förefintlig officiell statistik, söka från sakkunniga och intresserade personer erhålla konkreta belysande exempel på de många specialproblem, som föreligga på ifrågavarande område. Svaren på frågeformulären skulle vara insända före den 15 oktober 1929. Vid denna tidpunkt felades dock ännu uppgifter från ett flertal av de tillskrivna, och först in på år 1930 förelåg materialet i mera fullständigt skick. Det omfattade tillhoppa 632 besvarade frågeformulär, av vilka 594 härrörde från hushållningssällskapens förvaltningsutskott, lokalavdelningar och konsulenter, 8 från Svenska lantarbetsgivarernas centralförening och dess länsföreningar samt 30 från Svenska lantarbetarförbundet och Upplands lantarbetarförbund (fr. o. m. år 1930 uppgången i det förra) och deras lokalavdelningar.

2. Jordbruksbefolkningens antal och ställning till yrket.

Jordbruksbefolkningens numerär. Räknas till vårt lands jordbruksbefolkning icke blott de egentliga yrkesutövarna utan alla, som över huvud ha sin försörjning av föregående eller nuvarande verksamhet inom denna näringsgren, kommer man enligt folkräkningarnas vittnesbörd till följande resultat:

Å r	1870	1880	1890	1900	1910	1920
Jordbruksbefolkning, antal (1,000)...	3 017	3 102	2 973	2 828	2 697	2 596
» i % av total- befolkningen	72.4	67.9	62.1	55.1	48.8	44.0

Jordbruksbefolkningen nådde alltså sitt maximum omkring år 1880, d. v. s. ungefärligen vid tiden för den stora emigrationens begynnelse och den moderna storindustriens uppkomst. Under de följande fyrtio åren nedgick, väl närmast under inverkan av nämnda båda faktorer men även under inflytande av förändringar i jordbrukets struktur och teknik samt förminskning och förenkling av det självförsörjande jordbrukarhushållets mångtaliga arbetsuppgifter, den vid denna näring knutna folkmängden med över en halv miljon personer eller från drygt $\frac{2}{3}$ till föga mer än $\frac{2}{5}$ av rikets hela folknúmerär.¹

År 1920 är den senaste tidpunkt, för vilken föreligger en på folkräkningsmaterial grundad detaljerad översikt över befolkningens yrkesfördelning, och bearbetningen ur ifrågavarande synpunkt av uppgifterna från 1930 års folk-

¹ Jordbruksutredningens betänkanden V (Statens offentliga utredningar 1931: 7) sid. 63.

och yrkesräkning torde föreligga först om åtskilliga år. Enär emellertid jordbruksbefolkningens utveckling just under det senaste årtiondet erbjuder ett alldeles särskilt intresse för förevarande undersökning, har ett försök gjorts att approximativt beräkna denna medelst användande av den årliga statistiken över folkmängden inom administrativa områden, under beaktande av de särskilda kommunernas fördelning på jordbrukskommuner och övriga kommuner av olika slag. Härvid ha tillämpats i huvudsak samma uppdelningsprinciper, som kommit till användning inom socialstyrelsen vid 1929/30 års dyrortsgruppering.²

Indelningsgrunden har härvid i främsta rummet varit proportionen mellan taxeringsvärdet för jordbruksfastighet och annan fastighet. Där den senare nått upp till $\frac{1}{4}$ å $\frac{1}{5}$ av hela fastighetsvärdet, har det ansetts, att kommunen mist karaktären av övervägande jordbruksbygd, och då värdet av annan fastighet överstigit $\frac{1}{3}$, har beteckningen industrikommun i allmänhet ansetts motiverad. Dock har man icke låtit någon proportion vara obetingat normgivande, utan i varje fall sökt taga gehörig hänsyn till ortens speciella förhållanden.

Huvudresultaten av denna beräkning innehållas i följande uppställning:

Folkmängd i slutet av år	Jordbrukskommuner	Blandade kommuner	Industri-kommuner	Samtliga landskommuner	Köpingar
1920.....	1 655 713	1 127 781	1 307 573	4 091 067	68 609
1929.....	1 610 963	1 100 187	1 342 869	4 054 019	95 110
Ökning (+) resp. minskning (—) antal..	— 44 750	— 27 594	+ 35 296	— 37 048	+ 26 501
” ” ” ” ” %.....	— 2·7	— 2·4	+ 2·7	— 0·9	+ 38·6

Folkmängd i slutet av år	Städer med under 10 000 inv.	Städer med 10 000—100 000 inv.	Städer med över 100 000 inv.	Samtliga städer och köpingar	Hela riket
1920.....	352 390	657 102	735 321	1 813 422	5 904 489
1929.....	346 604	776 336	848 011	2 066 061	6 120 080
Ökning (+) resp. minskning (—) antal..	— 5 786	+ 119 234	+ 112 690	+ 252 639	+ 215 591
” ” ” ” ” %.....	— 1·6	+ 18·1	+ 15·3	+ 13·9	+ 3·7

Härav framgår, att den ökning av landets befolkning med något över 215 000 personer, som ägt rum under de angivna nio åren, tillkommit genom att städer och industrisocknar ökats med 287 000 personer, medan befolkningen i de mera eller mindre utpräglade jordbrukssocknarna nedgått med 72 000. Då denna minskning med all sannolikhet nästan helt kan påföras den egentliga jordbruksbefolkningen, synes denna vid årsskiftet 1929/30 kunna beräknas till c:a 2 524 000 personer eller ungefär 41 % av landets hela folknúmerär.

Huru angivna befolkningsförskjutningar gestaltat sig i olika landsdelar belyses närmare av tab. 1, varvid dock bör beaktas, att vissa olikformigheter föränletts genom förändringar i den kommunala indelningen under mellantiden.

² Soc. Medd., årg. 1930, sid. 448 o. f.

Av tabellen framgår, att under nioårsperioden jordbruksbefolkningen särskilt starkt uttunnats i Mälardprovinserna och Småland samt vissa delar av västra Sverige. Däremot synes jordbruksfolket i regel ha hållit sig väl uppe i antal i norra Sverige, låt vara att här, särskilt på grund av skogshanteringens dominerande betydelse, skillnaden mellan jordbruks- och industrisocknar är vida mindre utpräglad än i sydligare landsdelar.

Tab. 1. Befolkningsförändringar inom jordbrukskommuner och övriga kommuner under åren 1920—29.

O m r å d e	Folkökning (+) resp. minskning (—) 1920—1929 i							
	jordbrukskommuner		blandade kommuner		industrikommuner		städer (och köpingar)	
	antal	index 1920 = 100	antal	index 1920 = 100	antal	index 1920 = 100	antal	index 1920 = 100
Stockholms stad.....	—	—	—	—	—	—	+ 67 232	116
Stockholms län	— 2 422	94	— 1 904	95	+ 17 858	116	+ 6 870	112
Uppsala »	— 1 144	98	— 495	98	+ 2 554	110	+ 1 412	104
Södermanlands »	— 3 520	94	— 272	99	+ 422	101	+ 3 129	105
Östergötlands »	— 4 125	96	— 1 553	96	+ 2 953	106	+ 6 163	106
Jönköpings »	— 4 091	95	— 1 009	97	+ 1 100	103	+ 7 329	111
Kronobergs »	— 4 317	93	— 326	99	+ 220	100	+ 1 966	116
Kalmar »	— 4 654	94	— 3 656	96	+ 205	101	+ 8 551	118
Gotlands »	— 618	98	— 55	99	+ 974	114	+ 1 226	113
Blekinge »	— 957	95	— 1 861	95	— 159	100	+ 2 144	105
Kristianstads »	— 1 028	99	+ 414	101	+ 3 020	105	+ 2 354	109
Malmöhus »	— 3 645	97	+ 2 330	104	+ 6 946	110	+ 15 967	107
Hallands »	— 1 823	97	— 4 351	87	+ 111	101	+ 7 338	121
Göteborgs o. Bohus »	— 4 310	91	— 722	98	— 23 753	76	+ 58 717	126
Älvsborgs »	— 9 554	92	— 1 012	97	+ 7 133	110	+ 16 007	123
Skaraborgs »	— 6 489	95	+ 988	102	+ 737	104	+ 4 321	109
Värmlands »	— 5 853	94	— 824	98	+ 3 617	105	+ 3 839	108
Örebro »	— 1 172	97	— 3 374	94	+ 2 987	104	+ 3 052	106
Västmanlands »	— 2 635	95	— 1 013	93	— 2 214	96	— 891	98
Kopparbergs »	+ 8 151	115	— 2 131	97	— 11 947	87	+ 2 197	106
Gävleborgs »	+ 39	100	— 14 241	87	+ 6 926	112	+ 18 882	132
Västernorrlands »	— 856	99	— 1 424	96	+ 10 413	110	+ 4 002	112
Jämtlands »	— 697	99	— 132	100	+ 693	103	+ 1 050	108
Västerbottens »	+ 5 903	107	+ 2 971	104	+ 2 076	109	+ 8 874	189
Norrbottnens »	+ 5 067	109	+ 6 058	111	+ 2 424	105	+ 908	104
Hela riket	— 44 750	97	— 27 594	98	+ 35 296	103	+ 252 639	114

Till komplettering av denna undersökning av in- och utflyttningen åren 1920—29 i kommuner av olika näringstyper må anföras vissa uppgifter, som meddelats i Arbetslöshetsutredningens betänkande I,¹ vilka i huvudsak erhållits genom bearbetning av ett material, som ställts till förfogande av Stockholms högskolas socialvetenskapliga institut. Materialet är här uppdelat på fem kommungrupper, nämligen jordbrukskommuner, omfattande socknar med övervägande jordbrukskaraktär, »blandade» kommuner, representerande landskommuner med såväl jordbruk som industri, »övriga» kommuner, omfattande landskommuner med övervägande industriell prägel, samt slutligen dels Stockholm, dels övriga städer. Med utgångspunkt från dessa källor anföras i följande tabell siffror för den »manliga nettoomflyttningen», d. v. s. skillnaden

¹ Statens offentliga utredningar 1931: 20 sid. 324.

mellan den ingående och den utgående flyttningsströmmen (av manliga personer) inom vederbörande kommungrupper, i procent av den manliga folkmängden inom gruppen i fråga för åren 1914—1929:

Å r	Jordbruks-kommuner	Blandade kommuner	Övriga kommuner	Städer (utom Stockholm)	Stockholm
1914	— 0·68	— 0·51	+ 0·56	+ 0·76	+ 0·73
1915	— 0·64	— 0·46	+ 0·33	+ 0·92	+ 0·70
1916	— 0·78	— 0·51	+ 0·52	+ 1·23	+ 1·71
1917	— 0·31	± 0·00	+ 0·22	+ 0·48	+ 0·36
1918	+ 0·17	+ 0·40	+ 0·21	— 0·25	— 1·17
1919	— 0·57	— 0·16	+ 0·50	+ 0·39	+ 1·57
1920	— 0·85	— 0·38	+ 0·79	+ 0·62	+ 0·43
1921	— 0·19	— 0·20	+ 0·12	+ 0·02	+ 0·11
1922	— 0·32	— 0·23	+ 0·35	+ 0·13	+ 0·20
1923	— 0·65	— 0·28	+ 0·79	— 0·08	+ 0·73
1924	— 0·80	— 0·52	+ 0·64	+ 0·27	+ 1·91
1925	— 0·59	— 0·34	+ 0·50	+ 0·13	+ 0·14
1926	— 0·58	— 0·31	+ 0·44	— 0·04	+ 2·15
1927	— 0·45	— 0·36	+ 0·30	+ 0·40	+ 2·34
1928	— 0·66	— 0·50	+ 0·27	+ 0·47	+ 1·83
1929	— 0·98	— 0·71	+ 0·22	+ 0·63	+ 2·82

Ehuru jordbrukskommunerna liksom övriga socknar förete såväl in- som utflyttning, uppvisa de praktiskt taget alltid nettoförlust av omflyttningen, dock med variationer under olika år. Åren 1914—1916 förelåg en nettoutflyttning från jordbrukskommunerna, vilken nedgick till en obetydlighet år 1917 och förbyttes i ett mindre nettoöverskott år 1918, bl. a. under inflytande av livsmedels-svårigheter i städerna; siffrorna för dessa uppvisa också underskott i omflyttningen. Efterkrigskonjunkturen under de båda närmast följande åren kom emellertid nettoutflyttningen från jordbruket att åter stiga. Tendensen till minskning i denna utflyttning under de av arbetslöshet i städerna karakteriserade åren 1921—1922 låter sig likaledes avläsa ur materialet. Efter denna tid har nettoutflyttningen från jordbrukskommunerna åter varit stigande, dock med tecken till avbrott under åren 1925—1927. Siffran för det av industriell högkonjunktur präglade året 1929 är den högsta i jordbruksserien och motsvaras av en stark nettoinflyttning till städerna.

Under år 1930 försiggick, av tillgängliga uppgifter att döma, utflyttningen från landsbygden till städerna i något förminskad takt. Men när under loppet av år 1931 den industriella arbetslöshetskrisen gjorde sig på allvar gällande i städer och samhällen, blev följden minskad omflyttning överhuvud och ökad benägenhet hos landsbygdens ungdom att kvarstanna i föräldrahemmen.

Enär närmare uppgifter om de senaste årens folkomflyttning ännu saknas för vårt land, kan det ha sitt intresse att erfara, huru jordbruksbefolkningens omflyttning under växlande konjunkturer ställde sig i ett annat land, nämligen Förenta staterna, ehuru visserligen befolkningsrörelsen där alltid torde gå i väsentligt livligare takt än hos oss. Inom amerikanska jordbruksdepartementet har man på grundval av representativa uppgifter från olika delar av landet sedan ett årtionde fört en fortlöpande statistik över farmbefolkningens för-

ändringar. Under år 1930 beräknas c:a 1 543 000 personer ha lämnat jordbruket, medan samtidigt 1 392 000 utflyttade från städerna och övertogo farmer eller sökte anställning på sådana. Skillnaden mellan ut- och inflyttningen inom jordbruket uppgick sålunda blott till c:a 151 000, och detta underskott uppvägdes mer än dubbelt genom jordbruksbefolkningens födelseöverskott, vilket uppskattas till 359 000.¹ Farmbefolkningen beräknas sålunda under år 1930 ha ökat för första gången under ett decennium, nämligen från 27·2 till 27·4 milj. personer. Sedan år 1922 beräknas nettoutflyttningen från jordbruket gestaltat sig som följer (i 1 000-tal):

1922	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
1 120	679	834	1 020	604	576	619	151

Framhållas må, att konjunkturutvecklingen i Förenta staterna gestaltat sig på ett delvis annorlunda sätt än i Sverige. Inom industrien hade man sålunda goda tider i Amerika redan under år 1922, medan åter den nuvarande kristiden där begynte redan i slutet av år 1929.

Även om i vårt land liksom i flertalet andra länder den av lantbruk levande befolkningen successivt gått tillbaka i antal, är denna folkgrupp alltså av större numerisk betydelse i Sverige än i flertalet andra jämförbara länder. Detta framgår av följande sifferrad, som grundar sig på tab. 298 i Statistisk årsbok 1931 och anger den jordbruksarbetande befolkningen i procent av samtliga yrkesutövare (sålunda icke som tidigare totalbefolkningen).²

Sverige (1920)	40·4	Nederländerna (1920)	23·6
Norge (1920)	36·8	Tjeckoslovakien (1921)	40·3
Danmark 1921)	34·9	Schweiz (1920)	25·9
Finland (1920)	68·9	Frankrike (1920)	41·5
Estland (1922)	65·6	England (1921)	6·8
Polen (1921)	75·9	Förenta staterna (1920)	26·3
Tyskland (1925)	30·5	Kanada (1921)	35·0

I fråga om befolkningssammansättning intager sålunda Sverige — jämte länder som Frankrike och Tjeckoslovakien — en mellanställning mellan å ena sidan agrarländer sådana som Finland, Estland och Polen och utpräglade industriländer såsom England samt, i mindre grad, Tyskland och Förenta staterna. Anmärkningsvärt är, att jordbruksbefolkningen i Sverige synes vara förhållandevis talrikare än i sådana jordbruksbetonade länder som Danmark och Kanada.

Jordbruksbefolkningens socialfördelning. Bland de 2 596 000 personer, vilka år 1920 beräknades hava sitt uppehålle av jordbruksnäringen i vårt land, förefunnos närmare 850 000 barn under 15 år (och vissa andra familjemedlemmar)

¹ »Crops and Markets» 1931 sid. 94. Jfr Yearbook of Agriculture 1930 sid. 27.

² En mera detaljerad redogörelse för jordbruksbefolkningens absoluta och relativa antal i olika länder meddelas såsom bilaga till den av Internationella lantbruksinstitutet i Rom utgivna *Annuaire international de statistique agricole* 1930—31, sid. 685 o. f.

samt 420 000 »hustrur utan yrke». Ehuru dessa båda befolkningskategorier från yrkesarbetets standpunkt pläga räknas till samhällets tärande element, må det framhållas, att de små lanthemmens husmödrar och barn särskilt vid skörde- och annan bråd tid utföra ett betydande mått av jordbruksarbete, en omständighet, som bidrager att förklara den elasticitet, som är ett så utmärkande drag för små- och bondebrukets arbetssystem. Hustrur, barn och åldringar oberäknade skulle lantbrukets arbetande befolkning vid nämnda tidpunkt uppgått till ungefär 963 000 personer, varav 716 000 eller c:a 71 % utgjordes av män och 247 000 eller 29 % av kvinnor. Huru denna jordbrukets yrkesutövande befolkning fördelade sig efter yrkesspecialitet och ställning i yrket, belyses närmare genom den ur 1920 års folkräkningsberättelse (V s. 27) hämtade tab. 2. I denna fördelas jordbrukets yrkesutövare i fyra huvudgrupper,

Tab. 2. Yrkesutövare inom jordbruket år 1920.

	Män	Kvinnor	Tillhopa
<i>Jordbrukare (företagare).</i>			
Godsägare	1930	319	2 249
Hemmansägare	212 790	23 314	236 104
Lägenhetsägare, småbrukare	46 606	10 178	56 784
Arrendatorer, brukare o. d.	43 637	1 435	45 072
Jordtorpare	33 674	1 568	35 242
Trädgårdsodlare, hönseriägare, biodlare m. fl.	2 610	118	2 728
Nomadlappar	771	105	876
Samtliga	342 018	37 037	379 055
<i>Hemnavarande anhöriga (barn, bröder, systrar, ej hustrur) över 15 år, till:</i>			
Hemmansägare	126 995	130 556	257 551
Övriga jordägare	11 540	21 752	33 292
Arrendatorer, brukare o. d.	21 283	21 588	42 871
Jordtorpare	7 546	14 980	22 526
Nomadlappar	372	103	475
Samtliga	167 736	188 979	356 715
<i>Lantbrukstjänstemän (funktionärer).</i>			
Lantbruksinspektorer, bokhållare o. d.	3 351	88	3 439
Mejerister, mejeriföreståndare	882	295	1 177
Trädgårdsmästare	3 573	35	3 608
Samtliga	7 806	418	8 224
<i>Arbetare.</i>			
Rättare, fördrängar	6 830	—	6 830
Ladugårdsdrängar och -biträden	10 339	3 641	13 980
Smeder, snickare, kuskar	5 060	—	5 060
Statare, gifta drängar (ej ovan upptagna)	26 762	—	26 762
Tjänstefolk för jordbruk i husbondens kost	45 333	13 214	48 547
Övriga jordbruksarbetare	93 813	11 149	104 962
Mejeriarbetare, mejerskor	1 128	2 245	3 373
Trädgårdsarbetare	7 254	942	8 196
Lantbruks elever och -lärlingar	1 724	11	1 735
Samtliga	198 243	21 202	219 445

¹ Härtill komma 67 715 tjänarinnor (samt 116 manliga tjänare), redovisade inom gruppen husligt arbete.

nämligen jordbrukare, deras hemmavarande, i arbetet deltagande anhöriga, lantbrukstjänstemän (funktionärer) samt jordbruksarbetare. Det framhålls emellertid i folkräkningsberättelsen, att det ibland varit ganska vanskligt att draga en bestämd gräns mellan de olika yrkesklasserna. Skillnaden mellan godsägare och hemmansägare har snarare dragits efter ägarens bildning och börd än efter gårdens storlek (över eller under 100 hektar). Likaledes har uppdelningen på hemmansägare å ena sidan samt lägenhetsägare och småbrukare å den andra stundom blivit av mera social än jordbruksmässig art (2 å 3 hektar åker), liksom gränsen mellan dessa senare och ägare av smärre hus eller backstugor ansetts böra dragas med hänsyn till förefintligheten av visst jordbruk (åtminstone en ko). Av nu angivna skäl föreligger icke full överensstämmelse mellan folkräkningens klassificering av företagarna och motsvarande gruppering av jordbruksföretagen, vare sig man betraktar dessa såsom besittningenheter eller som brukningsdelar. Enligt jordkommissionens statistik för år 1919 utgjordes jordbruken i enskild ägo av c:a 1 900 gods (över 100 hektar), 255 300 hemman (2—100 hektar) samt 89 200 jordbrukslägenheter. Huru storleksfördelningen gestaltade sig ur driftssynpunkt, framgår av nedanstående översikt.¹

Brukningsdelarnas fördelning på storleksgrupper enligt 1927 års jordbruksräkning.

Åkerareal, (hektar)	Brukningsdelar		Brukningsdelarnas åkerareal		Åkerarealens fördelning i		
	Antal	%	Hektar	%	södra o. mell. Sverige:		Norrländ
					slättbygder	skogsbygder	
					%	%	%
— 0·25	—	—	5 870	0·1	0·1	0·1	0·1
0·26— 2	119 757	28·0	146 553	4·0	2·0	5·6	10·1
2— 10	212 211	49·7	1 128 446	30·4	17·2	45·3	62·3
10— 50	87 520	20·5	1 688 082	45·4	53·0	37·5	25·6
50—100	5 195	1·2	353 564	9·5	12·7	6·2	1·2
över 100	2 469	0·6	393 332	10·6	15·0	5·0	0·7
Samtliga	427 152	100·0	3 715 847	100·0	100·0	100·0	100·0

Tabellens siffror för åkerarealens fördelning ge vid handen, att storbruket i vårt land visserligen spelar en väsentligt större roll än t. ex. i Norge, Finland, de baltiska länderna, Schweiz och Holland, men däremot är av mindre betydelse än t. ex. i Polen, Tyskland och England, samt om hänsyn blott tages till arealen (> 100 ha) men ej till brukningsformen, även i Förenta staterna och Kanada.² Närmast synes jordfördelningen i Danmark, Tjeckoslovakien och (troligen) Frankrike överensstämma med den som råder i vårt land.

Tabellens arealsiffror för olika delar av vårt land bekräfta i sin mån det kända förhållandet, att begreppet mindre jordbruk är relativt, i det att vad

¹ Jfr Statens offentliga utredningar 1931: 7 sid. 44 o. f.

² En sammanställning av brukningsdelarnas arealfördelning i olika länder meddelas som bihang till »Annuaire International de Statistique Agricole» 1930—31, sid 735 o. f.

som i en trakt betraktas som litet ingalunda anses obetydligt i en annan bygd. Att i tabellen upptagas ett femtiotusental flera jordbruk än folkräkningen redovisat jordägare och jordbrukare, beror dels på att flera brukningsdelar kunna vara samlade i en och samma ägares hand, dels på att jordbruk i betydande utsträckning bedrives som binäring av bolag och enskilda personer inom industri, handel och samfärdsl, ävensom av tjänstemän, idkare av fria yrken etc.

I folkräkningsberättelsen betecknas jordbruksföretagarna som »självständiga», men detta är en teknisk term, som i talrika fall bra nog litet täcker den ekonomiska och sociala verkligheten. Av självägande småbrukare och småbönder torde många genom lönarbete hos andra — framför allt skogsarbete — komplettera det egna jordbrukets och kreaturshållets avkastning eller genom arbetsbiträde betala den hjälp med dragare m. m., de från större gårdar pläga erhålla till sin jords brukning. I ännu högre grad gäller det nu sagda om de c:a 80 000 arrendatorer, brukare och jordtorpare, som även ingå i företagargruppen.

Vad särskilt torparna beträffar, utgjorde de i äldre tider en för vårt land tämligen egenartad kategori av kombinerade lantarbetare och småbrukare, men under senare tider har gruppen i mycket skiftat karaktär. De undersökningar, som verkställts närmast med anledning av torparklassens starka numeriska tillbakagång under det förflutna halvseket, hava utvisat, att ifrågavarande befolkningskategori för närvarande innesluter inbördes ganska skiljaktiga element. I Norrland (och Dalarna) utgöras torpen numera till övervägande del av s. k. skatte- eller odals-torp, som innehavas med äganderätt och vilkas brukare alltså hava en annan ställning än innehavarna av de endast med nyttjanderätt upplåtna jordtorpen i den övriga delen av riket. Inom de sydligare länen ha blott en del av torpen bevarat sin ursprungliga karaktär av nyttjanderättsupplåtelser åt personer, vilka kontraktsenligt åtagit sig skyldighet att utföra visst antal dagsverken å resp. huvudgårdar. Beträffande de torp, där arbetsskyldigheten förvandlats till penningarrende, har torpsystemet förlorat sin karaktär av arbetssystem för det större jordbruket och torparna erhållit en ställning, som i fråga om brukarna av de större torpen närmar sig de mindre hemmansarrendatorernas och beträffande småtorparna de fria daglönarnas, vilka kunna använda sin lediga arbetskraft, varhelst tillfälle till lönarbete finnes.

Företagarna inom det i vårt land förhärskande mindre jordbruket äro i huvudsak att söka inom den yrkesgrupp, som bildas av c:a 250 000 manliga och 25 000 kvinnliga hemmansägare och hemmansarrendatorer. Av dessa torde omkring två tredjedelar vara småbönder (småbrukare) på jordbruk om c:a 2—10 har odlad jord och en tredjedel brukare av storbondehemman med i regel 10—50 har åker. Bondebrukets viktigaste arbetskraft utgöres, förutom av brukaren själv, av dennes vuxna familjemedlemmar. I den mån ytterligare stadigvarande arbetsbiträden erfordras, anställas ogifta tjänare. På det mindre jordbruket komma också 148 000 manliga och 152 000 kvinnliga »hemmavarande barn över 15 år» o. d. samt det övervägande flertalet av jordbrukets 45 000 manliga och 3 000 kvinnliga ogifta tjänare, (vartill komma c:a 68 000 tjänarinnor i jordbrukshem med övervägande husliga sysslor).

Vid bedömandet av det mindre jordbrukets arbetsförhållanden bör det fasthållas, att de sociala begreppen arbetsgivare och arbetare här äro mycket svagt avgränsade och utpräglade. Förut har påpekats, att småbonden eller småbrukaren icke blott är »arbetare på egen risk» utan även tidvis tillika lönarbetare hos andra. Och på bondehemmanet biträder hemmasonen vid gårdsbruket på samma sätt som drängen, vilken ofta är hemmason från en annan gård, varför skillnaden mellan dem ofta inskränker sig till, att den senare i olikhet med den förre erhåller be-

stämnd ersättning för sitt arbete. Liksom inom bondebruket inga svåröverstigliga sociala skrankor åtskilja den arbetande befolkningens olika grupper, är inom detta verksamhetsområde, såsom förut antytts, gränsen mellan yrkesarbete och husligt arbete i hög grad flytande, i det förhandenvarande arbetspersonal allt efter ögonblickets behov tages i anspråk än för det ena, än för det andra slaget av arbete. Dock torde, som ovan nämnts, de manliga tjänarna övertvägande arbeta inom den egentliga jordbruksdriften, medan den kvinnliga tjänstepersonalen huvudsakligen är sysselsatt i och för hushållsarbetet. Vid denna uppdelning mellan husligt arbete och yrkesarbete bör det icke lämnas ur sikte, i vilket nära samband lantbrukshushållet står till vissa grenar av lantbruket, speciellt kreatursskötseln. Särskilt i landets nordligare delar anses djurvården som »kvinnogöra» även på rätt stora gårdar.

Med hänsyn till vad nu anförts rörande arbetsförhållandena inom små- och bondebruket är det naturligt, att vid en skildring av lantarbetarnas ställning och levnadsförhållanden huvuduppmärksamheten riktas på de visserligen relativt fåtaliga större brukningsdelarna, där lönarbetet spelar en större roll och de sociala motsatserna skarpare framträda.

En allmän föreställning om arbetsstyrkans storlek och sammansättning inom det större jordbruket erhålles genom en av socialstyrelsen omkring år 1920 verkställd specialundersökning, som avsåg tillhoppa 1 319 efter representativa grunder utvalda egendomar i olika delar av landet, tillhoppa motsvarande ungefär en femtedel av vårt lands större jordbruk, vare sig man räknar efter åkervidden eller efter arbetarantalet.¹ Av de 20 500 mera fast anställda jordbruksarbetare, som redovisas i denna undersökning, voro 18 400 män och 2 100 kvinnor. Efter avlöningsformen räknat funnos bland de förra blott ett fåtal (2·7 %) ogifta tjänare, medan nära 53 % voro statare, 13 % torpare samt 14 % daglönare med naturaförmåner och 18 % helt kontantavlönade sådana (hemmasöner m. fl.). Uppdelas arbetarna på yrkesspecialiteter, finnas 20 % vara stall- och ladugårdspersonal (därav c:a $\frac{1}{3}$ förmän), 68 % jordbruksarbetare (därav $\frac{1}{8}$ förmän) och 9 % yrkesmän, medan 3 % ej kunnat inordnas inom någon av dessa grupper. Det övertvägande flertalet för- och yrkesmän kommo på de statavlönades lönegrupp.

Huru de olika grupperna av storbrukets arbetsgivare och arbetstagare karakteriseras och fördelas inom ramen av vårt lands arbetsliv belyses närmare genom 1920 års folk- och yrkesräkning.

Särskilt i de nordligare delarna av vårt land ägas och brukas stora jordarealer av bruks- och sågverksbolag o. d. opersonliga företag, varjämte över hela riket ett större antal egendomar besittas av tjänstemän, affärsmän o. d. och av »patroner» av allmogeklassen. Detta torde vara förklaringsgrunden till, att ehuru c:a 7 700 brukningsdelar med över 50 har och 2 500 med över 100 har odlad jord finnas i vårt land, endast c:a 2 300 godsägare och 700 godsarrendatorer redovisas i folkräkningsberättelsen.

De större lantarbetsgivarnas närmaste biträden vid arbetets ledning och fördelning utgöra tillsammans förvaltningspersonalen, till vilken klass torde kunna hänföras yrkesräkningens 3 400 lantbruksinspektorer och bokhållare m. fl. På övergången mellan förvaltningspersonalen och de egentliga lantarbetarna står jordbrukets mellan- och underbefäl, nämligen den av ladufogdar, befallningsmän, rättare och fördrängar sammansatta arbetsförmän, vilken beräknats omfatta 6 800 huvudpersoner (oberäknat ladugårdsförmän o. d.). Såsom förmän i utbildningsstadiet torde kunna räknas en stor del av redovisade 1 700 lantbrukselever.

Blott bristfälligt framkommer vid yrkesräkningen lantarbetarklassens högst

¹ Specialundersökning rörande löne- och arbetsförhållandena för olika arbetargrupper inom det större jordbruket (tjänsteåren 1920/21 och 1921/22). Ingår i »Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk» 1922 och 1923.

ställda och bäst avlönade skikt, nämligen jordbruksarbetarna med särskild yrkesutbildning. Till yrkesmännens grupp torde nämligen blott kunna föras en del av de 10 300 män och 3 600 kvinnor, vilka i berättelsen redovisas såsom ladugårdsdrängar och -biträden, ty bland dem torde ingå många »kogubbar» och »dejour» utan någon som helst utbildning. Såsom yrkesmän torde däremot i regel kunna anses herrgårdarnas smeder, snickare, maskinister, motorskötare, chaufförer och kuskar, redovisade till ett antal av c:a 5 100; de lantbrukets verkare o. d., vilka utföra vissa motsvarande arbeten för det mindre jordbrukets behov, ha däremot i folkräkningsberättelsen förts till gruppen industri och hantverk¹.

Relativt allmän är yrkesutbildning bland de 2 000 manliga och 2 500 kvinnliga huvudpersoner, som redovisas under rubriken mejerister, mejerskor och mejeribiträden m. fl., men i dessa siffror ingår ej blott herrgårdsmejeriernas utan även uppköps- och andelsmejeriernas personal. På samma sätt är den till omkring 10 800 män och 1 000 kvinnor upptagna trädgårdspersonalen sammansatt dels av herrgårdarnas trädgårdsmästare och trädgårdsdrängar, dels av utövarna av den, särskilt i närheten av större städer, såsom självständig näring bedrivna handelsträdgårdsverksamheten.

I nu nämnda kategorier ej upptagna »gifta drängar» o. d. rubriceras i folkräkningsberättelsen som statare, enär de i regel äro för helt år anställda tjänare med eget hushåll. Inom denna tjänsteklass, vilken i stället för kost i arbetsgivarens hus erhåller s. k. stat av till eget hushåll erforderliga livsförnödenheter, äro av naturliga skäl kvinnorna i regel icke företrädade. I yrkesräkningen redovisas — frånsett de statavlönade ladugårdspigor, som upptagits såsom »ladugårdsbiträden» — c:a 27 000 statare och statorpare, med vilken senare beteckning i regel förstås de relativt fåtaliga statare — i socialstyrelsens förenämnda specialundersökning mindre än 1 % av statargruppen — som fått staten delvis utbytt mot någon mindre åkerdel och foderhjälp till en ko. Statarna, vilka närmast synas ha framträtt såsom klass i samband med storjordbrukets uppsving under första delen av 1800-talet, torde i vårt land allttjämt kunna anses representera storbrukets typiska lantarbetare, och statarbefolkningens utbredning sammanfaller därför ganska nära med de stora brukningsdelarnas. Talrikast äro statarna i de fyra länen omkring Mälaren samt i Östergötlands och Malmöhus län, men även i Kalmar, Kristianstads, Skaraborgs och Örebro län äro de ganska väl representerade. Däremot äro dylika gifta tjänare av mycket ringa betydelse för Nordsveriges jordbruk.

Under beteckningen »övriga jordbruksarbetare» sammanföras i folkräkningsberättelsen de talrika och olikformiga befolkningsselement, som mot daglön, timpenning eller ackordsbetalning biträda vid jordbruksarbetet. Ifrågavarande arbetarkategorier redovisas visserligen mycket ofullständigt i berättelsen, som endast tager hänsyn till yrkesutövarnas huvudsysselsättning och lämnar å sido, i vilken utsträckning daglönsarbete inom jordbruket utgör bisyssla för personer med annat huvudyrke, såsom t. ex. småbrukare och industriarbetare, eller t. o. m. för »tärande» befolkningsselement, såsom hustrur och barn till statare och torpare.

Bland yrkesräkningens befolkningsgrupper kunna emellertid urskiljas tvenne kategorier, vilka tillsammans bilda stammen till jordbrukets daglönargrupp, nämligen å ena sidan den gamla backstugusittarklassen och å den andra den under senare år starkt ökade gruppen av dag- eller timavlönade »övriga jordbruksarbetare».

Innehavarna av backstugor och andra smärre jordupplåtelser på hemmanens ägor utan reglerad dagsverksskyldighet till jordägaren voro ännu omkring år 1860 mycket talrika på den svenska landsbygden, men hava under den därpå följande stora emigrationsperioden rasht nedgått i antal. Ännu i 1920 års folkräkning redovisas visserligen 5 600 manliga och 9 100 kvinnliga »ägare av mindre hus utan annan

¹ Folkräkningen år 1920, IV sid. 167.

sysselsättning», men i stort sett har, delvis under inverkan av den moderna egna-hemsrörelsen och den friköp av vissa hus på ofri grund möjliggörande »ensittarlagen», kategorien i fråga undergått en inre omvandling, i det äldre tidens på svältgränsen levande backstugusittare särskilt i mera industrialiserade trakter steg för steg avlösts genom den moderna tidens lägenhetsinnehavare och »arbetarsmåbrukare», vilka, när det icke rått alltför dåliga tider, plägat reda sig rätt väl, då de från det egna jordbruket och kreaturshållet kunna hämta sina huvudsakliga livs-förnödenheter och genom lönarbete inom jordbruket eller till landsbygden lokaliserade industrier erhålla kontanta inkomster. I verkligheten torde denna kategori av daglönare med egen (eller arrenderad) brukningsdel, som ovan nämnts, omfatta en väsentlig del (kanske $\frac{1}{3}$) av gruppen lägenhetsägare, småbrukare o. d., ävensom, såsom förut antytts, en viss del av torpar- och arrendatorsgrupperna.

Daglönarna utan brukningsdel hava en äldre motsvarighet i inhyesfolket, vilket till skillnad från backstugusittarna saknade egna stugor och inhyestes hos andra, antingen hos hemmansägare eller, än vanligare, hos torpare och backstugusittare. Resterna av denna landsbygdens fattigklass räknas numera ej längre till den egentliga jordbruksbefolkningen utan hänföras till personer utan yrke. Nutidens jordlösa daglönare utgöras av den växande klass av jordbruksarbetare, som bo i egna eller förhyrda lägenheter och vilkas arbetsvillkor regleras genom friare, från industrien hämtade arbetsavtalsformer. Enligt folkräkningen år 1920 omfattade denna arbetargrupp 93 800 manliga och 11 100 kvinnliga huvudpersoner. Framhållas må emellertid, att det, åtminstone i skogsbygderna och särskilt i Nordsverige, torde vara mycket svårt att draga någon bestämd gräns mellan ifrågavarande arbetargrupp och den stora massan av på landsbygden bosatta arbetare, vilka sakna mera utpräglad yrkesbetoning och efter årstidernas växling och arbetstillfällenas förekomst arbeta omväxlande inom jord- och skogsbruket samt vid säsongindustrier av olika slag (jfr nedan sid. 55, 96).

Skulle man försöka att på grundval av 1920 års folkräkning men med beaktande av i det föregående framförda synpunkter åstadkomma en socialfördelning av jordbrukets yrkesutövare, erhållas de resultat, som meddelas i nedanstående översikt. Härvid har man, i likhet med vad tidigare tillämpats vid inom socialstyrelsen tidigare verkställda utredningar i lantarbetarfrågan, ansett sig kunna räkna en tredjedel av grupperna arrendatorer, brukare och jordtorpare såsom företagare och de återstående två tredjedelarna såsom lantarbetare.

Uppställningen belyser det förut berörda karakteristiska förhållandet, att inom jordbruket de sociala motsatserna äro vida mindre framträdande än inom industrien. Medan inom gruppen industri och hantverk enligt 1920 års folkräkning arbetarna äro c:a 7 gånger talrikare än företagarna och inom den egentliga industrien 30—40 gånger flera, äro inom jordbruket företagarna väsentligt flera än lönarbetarna, med inräknande av lantbrukarnas vuxna, i arbetet deltagande familjemedlemmar t. o. m. mer än dubbelt så många. Vidare är flertalet av jordbrukets arbetare knappast i en sådan beroende ställning som industriarbetarna. Inemot en femtedel av jordbrukets arbetstagare innehar egna brukningsdelar, vilka merendels torde skänka dem bostad och viktigare livsmedel. Av de c:a 200 000 lantarbetare, som helt arbeta i annan tjänst, torde omkring hälften vara sysselsatta inom det mindre jordbruket, där inga svåröverstigligna skrankor skilja företagare och arbetare, utan där drängtjänsten ofta är liktydig med ungdomsutbildning för blivande sysslor såsom självstän-

Den yrkesutövande jordbruksbefolkningen år 1920.

	Män	Kvinnor	Summa
A. Företagare:			
gods- och hemmansägare	214 720	23 633	238 353
lägenhetsägare, småbrukare.....	46 606	10 178	56 784
arrendatorer, bönder, jordtorpare (¹ / ₃ av gruppen)	25 770	1 001	26 771
Summa för A	287 096	34 812	321 908
B. Yrkesutövande familjemedlemmar inom A.....	148 517	164 600	313 117
C. Jordbrukets förvaltningspersonal:			
förvaltare, lantbruksinspektorer, bokhållare o. d.	3 351	88	3 439
lantbrukselever och -lärlingar.....	1 724	11	1 735
rättare, befallningsmän m. fl.	6 830	—	6 830
Summa för C	11 905	99	12 004
D. Jordbruksarbetare:			
a) med jordbruk:			
brukare och torpare o. d. (² / ₃ av gruppen)...	51 541	2 002	53 543
deras yrkesutövande familjemedlemmar.....	19 219	24 379	43 598
tillhoppa	70 760	26 381	97 141
b) utan jordbruk:			
ladugårdspersonal	10 339	3 641	13 980
statare	31 822	—	31 822
tjänare (ogifta)	45 333	3 214	48 547
övriga jordbruksarbetare	93 813	11 149	104 962
tillhoppa	181 307	18 004	199 311
Summa för D	252 067	44 385	296 452
E. Personal vid vissa jordbrukets binärningar:			
trädgårdsodlare, hönseriägare, nomadlapparm.fl.	3 381	223	3 604
trädgårdsmästare och trädgårdsarbetare	10 827	977	11 804
mejerister och mejerskor m. fl.	2 010	2 540	4 550
Summa för E	16 218	3 740	19 958
Totalsumma A—E	715 803	247 636	963 439

diga jordbrukare på egen eller arrenderad gård. Och även av de c:a 100 000 lantarbetare, vilka arbeta inom storbruket och för vilka lönarbetet merendels blir livsuppgift, har flertalet årsanställning (med minst 2 månaders uppsägning)¹ även efter den gamla legostadgans upphävande år 1926 och därigenom en väsentligt fastare ställning än industriarbetaren, som utan vidare eller med blott någon veckas uppsägning kan avskedas, närhelst konjunkturerna försämrats.

Vad nu sagts om jordbruksbefolkningens socialfördelning avser närmast år 1920, och frågan reser sig nu, vilka förändringar ägt rum i jordbrukets sociala struktur under de därpå följande åren. Såsom förut påvisats (sid. 7), minskades jordbruksbefolkningen under tiden 1910—1920 med c:a 100 000 personer och under åren 1920—1930 med ett sannolikt icke mycket lägre tal. På grund av de olikheter i fråga om yrkesgrupperingen, vilka föreligga mellan 1910 och 1920 års folkräkning, kan det icke med bestämdhet avgöras, huru minskningen under detta, åtminstone ur inkomstsynpunkt för jordbruket gynn-samma årtionde fördelar sig på de särskilda yrkesklasserna. Dock tyda upp-gifterna på, att jordägarnas antal förblivit tämligen oförändrat och deras i arbetet deltagande familjemedlemmar t. o. m. ökats samt att nedgången därför

¹ Bestämmelserna om uppsägningstid i det 1925 ingångna riksavtalet för jordbruket ha preciserats år 1931. Sv. lantarbetsgivareföreningarnas medlemsblad 1931 nr 11.

så gott som uteslutande träffat landsbygdens beroende befolkningsselement, nämligen arrendatorer och torpare och deras familjemedlemmar samt lantarbetare, framför allt daglönare och andra mera tillfälligt anställda.

I fråga om utvecklingen under årtiondet 1920—1930, under vilket en ihållande ekonomisk depression tryckte sin prägel på de ekonomiska och sociala förhållandena inom jordbruket, föreligga ännu icke några fasta hållpunkter, men förefaller det, som om förändringarna följt i huvudsak samma linjer. Under svåra tider nödgas jordbrukaren i görligaste mån lita till sin egen och familjens arbetskraft och inskränka utgifterna för lejrd arbetshjälp. Härav har blivit följden, att även de fasta jordbruksarbetarna minskats väsentligt i antal. Den årliga driftsstatistik, som beträffande c:a 400 gårdar föres inom Sveriges allmänna lantbrukssällskap, tyder på en arbetskraftsminskning inom det större jordbruket under tiden 1924—1929 med nära 20 %¹. Till liknande resultat har man även kommit vid mera begränsade lokalundersökningar. Sålunda har R. Littmarck konstaterat, att lantarbetarbeståndet i 88 av honom undersökta socknar i södra och mellersta Uppland uppgick till 2 121 år 1925 men till 1 992 eller c:a 6 % lägre år 1929, vilken siffra framkommit genom en minskning av antalet körkarlar med 12 % men ökning av ladugårdskarlar med 7 %². Till nedgången i arbetskraftsbehovet har även bidragit försvinnandet under senare år av ett icke ringa antal stora brukningsdelar. Under tiden mellan 1919 och 1927 års jordbruksräkningar skulle sålunda antalet brukningsdelar om över 100 ha åker ha minskats med 107, omfattande en odlad jordareal överstigande 48 000 ha eller över 10 % av hela gruppens åkerareal. Men å andra sidan hade, väl ofta i samband med egendomsstyckning men även genom nyodling o. d., enbart småbruken om 2—10 ha ökats med 3 400 nya brukningsdelar, tillsammans omfattande c:a 47 000 ha åker³. Väl får man icke draga alltför bestämda slutsatser av dessa siffror, bl. a. på grund av olikformigheter i de båda jordbruksräkningarnas primärmaterial, men tendensen är i alla fall tydlig.

3. Arbetsåtgången inom jordbruket förr och nu.

Arbetsförbrukningen 1913, 1920 och 1928. Enär det av nu antydda skäl ansetts vara av betydelse att ha tillgång till möjligast exakta uppgifter angående förskjutningarna i arbetsåtgången under senare år, hemställdes å form. C (punkt 5 a), att vederbörande uppgiftslämnare måtte för några inom området belägna typiska medelstora och större jordbruk, vilka hela tiden haft samma areal, ifylla en tabell, å vilken för varje särskild egendom skulle lämnas uppgifter angående antalet manliga, kvinnliga och minderåriga arbetare och av dem årligen utgjorda dagsverken vid åren 1913, 1920 och 1928. Med anledning av denna hemställan erhöles genom förmedling av ordförandena i hushållningssällskapens lokalavdelningar och andra jordbrukare (i några fall från lantarbetarfackföreningar) dylika uppgifter beträffande c:a 200 lantegendomar, representerande vitt skilda storleksgrupper, brukningstyper och landsdelar. Av

¹ Se »Lantmannen», årg. 1929 sid. 261. Jfr även nedan sid. 23.

² R. Littmarck: Mälardalens nomader, Uppsala 1930, sid. 24 o. f.

³ Jordbruksräkningen år 1927 sid. 20.

dess uppgifter måste dock ett mindre antal på grund av ofullständighet lämnas å sido vid bearbetningen, vilken omfattade tillhoppa 185 gårdar, belägna inom 18 olika hushållningssällskaps områden, såsom närmare belyses av tab. 3 och 4.

Av dessa framgår även, att beträffande 157 gårdar uppgifter föreligga för samtliga de tre avsedda tidsperioderna, nämligen bokföringsår, någorlunda sammanfallande med kalenderåren 1913, 1920 och 1928, medan i 8 fall upplysningar blott erhållits för den första och sista samt i 20 fall endast för den andra och tredje av ifrågavarande tidsperioder. En närmare granskning av de lämnade arbetarantals- och dagsverksuppgifterna har gett vid handen, att dessa icke alltid angivit arbetsförbrukningen inom lantbrukshushållningen i dess helhet, sålunda för växtodling och kreatursskötsel samt arbeten med byggnader, grundförbättringar, inventarier etc. I en del fall saknas i större eller mindre utsträckning arbetsuppgifter för någon eller några av dessa hushållningsgrenar, medan man i andra fall icke kunnat beräkna arbetsåtgången vid ackordsarbete o. d. eller noggrant redovisa de dagsverken av skiftande längd, som utgjorts av kvinnor och minderåriga eller av familjemedlemmarna vid mindre jordbruk. Gjorda efterfrågningar ha visat, att kompletterande upplysningar i dessa avseenden i flertalet fall icke stått att vinna, merendels på grund av bristande bokföring. Det må sålunda framhållas, att de i tabellerna 3 och 4 meddelade uppgifterna om arbetsåtgången icke kunna göra anspråk på att ge någon så fullständig bild av arbetsförbrukningens faktiska omfattning som den, vilken kan erhållas genom bearbetning av efter enhetliga grunder uppgjorda fullständiga räkenskapsresultat från jordbruk av olika typer. Men för det ändamål, som närmast avses med ifrågavarande statistik, nämligen att belysa de förskjutningar arbetsförbrukningen företett mellan olika tidpunkter, är en dylik fullständighet icke obetingat nödvändig, då förändringarna kunna avläsas med tillräcklig noggrannhet även på grundval av i vissa avseenden ofullständiga uppgifter, blott dessa avgivits efter enhetliga grunder under hela undersökningsperioden. Så torde också vara fallet med de uppgifter om arbetsåtgången vid olika tidpunkter, som meddelas i tab. 3.

Av denna tabell framgår, att den redovisade arbetsåtgången per år vid det större jordbruket (egendomar med över 50 ha åker) i genomsnitt utgjort 3 352 mansdagsverken per 100 ha omkring år 1913, 3 049 vid år 1920 och 2 678 omkring år 1928, medan för det medelstora jordbruket motsvarande siffror voro resp. 4 101, 3 718 och 3 209¹. För samtliga undersökta jordbruk bli siff-

¹ Till jämförelse må meddelas, att enligt »Det svenska lantbrukets produktionskostnader» I (Statens offentliga utredningar 1922:18, sid. 3) skulle genomsnittliga arbetsförbrukningen i reducerade manstimmar (varvid kvinno- och barndagsverken omräknats till manliga efter resp. timlöner) vid jordbruk i södra och mellersta Sverige utgjort 308—439 tim. per ha, vilket med 10 tim. arbetsdag skulle motsvarat 3 080—4 390 dagsverken per 100 ha. För år 1928 föreligger ingen statistik över arbetsförbrukningen men väl över arbetskostnaden och timlönen (Räkenskapsresultat från svenska jordbruk bokföringsåret 1928—29, Medd. från K. Lantbruksstyrelsen 1930 nr 1 sid. 23 o. f.), och genom sammanställning av dessa kommer man fram till lägre arbetsförbrukningssiffror än för 1919/20. — Enligt den danska jordbruksräkningen för år 1923 (Statistiske Meddelelser IV: 78) beräknas antalet »Helaarsarbejdere» uppgå till 17—12 per 100 ha vid bondebruk om 10—60 ha (där 40—17 % av arbetet utfördes av brukaren själv) och 10—9 vid storbruk om över 60 ha. Sättes en årsarbetare lika med 300 dagsverken, framkomma dagsverks-siffror per 100 ha om c:a 4 500 resp. 2 700, vilka ej mycket avvika från motsvarande svenska.

Tab. 3. Genomsnittlig arbetsförbrukning å vissa lantegendomar.

A. Vid tiden omkring åren 1913, 1920 och 1928.

Hushållnings-sällskaps- områden och naturliga områden ¹	Åker- areal	Antal egen- do- mar	Medel- areal, ha	Antal arbetare per egendom						Genomsnittligt antal årligen utgjorda dagsverken per 100 ha								
				manliga			kvinnliga (och minderåriga)			av män			av kvinnor (och minderåriga)					
				1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928			
Stockholms läns	< 50 ha	3	23	3·7	3·7	3·0	2·0	2·0	1·3	4 867	4 907	4 107	2 500	2 500	1 700			
	> 50 "	8	154	21·3	19·4	16·0	5·6	4·1	2·4	3 426	3 157	2 738	803	682	466			
	Tillhopsa	11	118	16·5	15·1	12·5	4·6	3·5	2·1	3 819	3 634	3 111	1 266	1 228	877			
Uppsala läns	< 50 ha	1	42	4·0	4·0	3·0	1·0	—	—	2 857	2 619	2 147	714	—	—			
	> 50 "	3	355	36·0	33·0	30·3	13·3	12·7	11·7	2 976	2 458	1 970	616	590	1 283			
	Tillhopsa	4	277	28·0	25·8	23·5	10·3	9·5	8·8	2 946	2 498	2 014	641	590	1 283			
Södermanlands läns ...	< 50 ha	4	29	3·8	3·5	3·5	1·3	1·3	0·8	4 966	4 799	4 799	1 987	1 987	701			
	> 50 "	24	176	21·9	19·5	16·7	4·3	2·4	2·0	3 732	3 349	2 905	615	531	488			
	Tillhopsa	28	155	19·3	17·2	14·8	3·9	2·2	1·8	3 908	3 558	3 176	818	774	510			
Östergötlands läns	< 50 ha	15	24	2·8	2·7	2·7	1·1	0·8	0·8	2 788	2 603	2 547	2 608	3 000	3 000			
	> 50 "	24	113	12·9	11·1	10·3	3·0	1·9	1·7	3 315	2 919	2 695	734	618	535			
	Tillhopsa	39	79	9·0	7·9	7·4	2·3	1·5	1·3	3 112	2 797	2 638	1 320	1 324	1 265			
därav: norra skogsbygden	< 50 ha	7	19	2·6	2·4	2·3	1·9	1·3	1·3	3 386	3 113	3 042	3 001	3 598	3 598			
	> 50 "	1	100	15·0	14·0	11·0	4·0	3·0	3·0	4 000	4 000	3 000	1 000	1 000	1 000			
	Tillhopsa	8	29	4·1	3·9	3·4	2·1	1·5	1·5	3 463	3 224	3 037	2 751	3 165	3 165			
slättbygden	< 50 ha	1	25	2·0	2·0	2·0	1·0	1·0	1·0	2 400	2 400	2 400	1 200	1 200	1 200			
	> 50 "	20	115	11·7	10·3	9·9	2·4	1·5	1·2	2 962	2 598	2 512	414	358	298			
	Tillhopsa	21	111	11·2	9·9	9·5	2·3	1·4	1·2	2 935	2 589	2 507	455	410	354			
södra skogsbygden	< 50 ha	7	28	3·1	3·1	3·3	0·3	0·3	0·3	2 246	2 121	2 073	1 938	2 406	2 406			
	> 50 "	3	102	20·7	15·7	12·7	7·0	4·7	4·3	5 435	4 696	3 810	2 567	1 796	1 564			
	Tillhopsa	10	50	8·4	6·9	6·1	2·3	1·6	1·5	3 203	2 894	2 594	2 315	2 040	1 901			
Jönköpings läns	< 50 ha	1	35	5·0	5·0	4·0	4·0	3·0	3·0	4 500	4 500	3 642	3 428	2 571	2 571			
	> 50 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
	Tillhopsa	1	35	5·0	5·0	4·0	4·0	3·0	3·0	4 500	4 500	3 642	3 428	2 571	2 571			
Kronobergs läns	< 50 ha	4	25	4·7	3·8	2·7	2·7	2·0	1·8	5 764	4 686	3 364	3 364	2 399	2 200			
	> 50 "	1	50	8·0	6·0	5·0	5·0	4·0	3·0	4 800	3 600	3 000	3 000	2 400	1 800			
	Tillhopsa	5	30	5·4	4·2	3·2	3·2	2·4	2·0	5 571	4 469	3 291	3 291	2 399	2 121			
Kalmar läns södra	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
	> 50 "	1	250	30·0	30·0	20·0	15·0	15·0	—	3 600	3 600	2 400	800	800	—			
	Tillhopsa	1	250	30·0	30·0	20·0	15·0	15·0	—	3 600	3 600	2 400	800	800	—			
Kristianstads läns	< 50 ha	2	35	3·5	3·0	3·0	1·5	1·5	1·5	2 408	1 962	1 980	2 746	2 116	2 016			
	> 50 "	5	184	17·4	16·6	16·6	7·2	3·8	4·2	2 106	2 012	2 005	750	578	549			
	Tillhopsa	7	141	13·4	12·7	12·7	5·6	3·1	3·4	2 192	1 998	1 998	1 149	886	843			
därav: mellanbygden	< 50 ha	1	30	4·0	3·0	3·0	3·0	3·0	3·0	3 480	2 723	2 993	2 746	2 116	2 016			
	> 50 "	1	100	8·0	7·0	8·0	2·0	3·0	3·0	2 310	2 140	2 487	608	711	770			
	Tillhopsa	2	65	6·0	5·0	5·5	2·5	3·0	3·0	2 895	2 432	2 740	1 677	1 414	1 393			
slättbygden	< 50 ha	1	40	3·0	3·0	3·0	—	—	—	1 335	1 200	967	—	—	—			
	> 50 "	4	205	19·8	19·0	18·7	8·5	4·0	4·5	2 055	1 980	1 885	797	534	476			
	Tillhopsa	5	172	16·4	15·8	15·6	6·8	3·2	3·6	1 911	1 824	1 701	797	534	476			
Malmöhus läns	< 50 ha	1	45	4·0	4·0	4·0	1·0	1·0	1·0	1 422	1 511	1 466	833	888	933			
	> 50 "	4	89	6·5	6·3	6·0	2·0	1·8	1·8	1 908	1 807	1 716	703	746	738			
	Tillhopsa	5	80	6·0	5·8	5·6	1·8	1·6	1·6	1 811	1 747	1 666	729	775	777			
Göteborgs o. Bohus läns	< 50 ha	2	18	2·5	3·0	3·0	2·0	2·0	2·0	4 849	5 577	5 577	3 676	3 676	3 676			
	> 50 "	2	141	22·0	20·0	17·0	8·0	3·0	1·0	4 590	4 237	3 178	471	251	651			
	Tillhopsa	4	79	12·3	11·5	10·0	5·0	2·5	1·5	4 720	4 907	4 377	2 074	1 963	2 668			
Älvsborgs läns norra...	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
	> 50 "	2	55	6·5	6·0	4·0	—	—	—	3 116	2 956	2 173	—	—	—			
	Tillhopsa	2	55	6·5	6·0	4·0	—	—	—	3 116	2 956	2 173	—	—	—			
Skaraborgs läns	< 50 ha	4	24	3·5	3·3	2·0	1·0	0·8	0·8	3 705	3 392	2 394	3 125	2 611	2 518			
	> 50 "	6	153	16·0	13·8	6·5	5·0	4·2	2·8	3 321	2 696	2 329	1 152	871	597			
	Tillhopsa	10	102	11·0	9·6	4·7	3·4	2·8	2·0	3 474	2 974	2 355	1 645	1 306	1 077			

¹ Uppdelningen på naturliga områden har skett efter i huvudsak samma grunder som vid 1927 års jordbruksräkning.

Tab. 3 (forts.). Genomsnittlig arbetsförbrukning å vissa lantegendomar.

A. Vid tiden omkring åren 1913, 1920 och 1928.

Hushållningssällskaps- områden m. m.	Åker- areal	Antal egen- do- mar	Medel- areal, ha	Antal arbetare per egendom									Genomsnittligt antal årligen utgjorda dagsverken per 100 ha					
				manliga			kvinnliga (och minderåriga)						av män			av kvinnor (och minderåriga)		
				1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928
				1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928
därav:	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
slättbygden	> 50 "	2	109	11.5	13.0	10.5	3.0	3.5	3.0	3 188	3 334	2 933	357	461	246	—	—	—
	Tillhops	2	109	11.5	13.0	10.5	3.0	3.5	3.0	3 188	3 334	2 933	357	461	246	—	—	—
nordöstra höglan- det	< 50 ha	2	26	3.5	3.5	2.0	—	—	—	2 701	2 766	1 485	—	—	—	—	—	—
	> 50 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Tillhops	2	26	3.5	3.5	2.0	—	—	—	2 701	2 766	1 485	—	—	—	—	—	—
sydöstra höglan- det	< 50 ha	2	22	3.5	3.0	2.0	2.0	1.5	1.5	4 710	4 018	3 304	3 125	2 611	2 518	—	—	—
	> 50 "	4	176	18.3	14.3	4.5	6.0	4.5	2.8	3 387	2 377	2 027	1 550	1 076	773	—	—	—
	Tillhops	6	124	13.3	10.5	3.7	4.7	3.5	2.3	3 823	2 924	2 453	2 075	1 588	1 354	—	—	—
Värmlands läns	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	> 50 "	1	150	13.0	12.0	10.0	—	—	—	2 668	2 342	1 968	—	—	—	—	—	—
	Tillhops	1	150	13.0	12.0	10.0	—	—	—	2 668	2 342	1 968	—	—	—	—	—	—
Örebro läns	< 50 ha	4	36	4.3	3.8	3.3	2.8	2.3	2.0	4 025	3 637	2 963	2 425	1 863	1 603	—	—	—
	> 50 "	4	156	14.3	15.0	15.0	3.5	3.0	1.8	2 425	2 430	2 463	655	616	244	—	—	—
	Tillhops	8	96	9.3	9.4	9.1	3.1	2.6	1.9	3 225	3 034	2 713	1 540	1 239	1 020	—	—	—
därav:	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
södra skogsbygden	> 50 "	1	250	24.0	25.0	25.0	4.0	3.0	3.0	2 903	2 976	2 957	438	398	336	—	—	—
	Tillhops	1	250	24.0	25.0	25.0	4.0	3.0	3.0	2 903	2 976	2 957	438	398	336	—	—	—
slättbygden	< 50 ha	4	36	4.3	3.8	3.3	2.8	2.3	2.0	4 025	3 637	2 963	2 425	1 863	1 603	—	—	—
	> 50 "	3	125	11.0	11.7	11.7	3.3	3.0	1.3	2 266	2 248	2 298	728	688	198	—	—	—
	Tillhops	7	74	7.1	7.1	6.9	3.0	2.6	1.7	3 271	3 042	2 678	1 697	1 359	1 134	—	—	—
Västmanlands läns	< 50 ha	3	28	2.7	2.7	2.7	1.0	1.0	1.0	3 411	3 172	2 935	1 395	1 327	1 433	—	—	—
	> 50 "	16	141	13.3	13.3	11.6	3.1	2.9	2.5	2 786	2 825	2 494	649	619	527	—	—	—
	Tillhops	19	123	11.6	11.6	10.2	2.9	2.6	2.3	2 885	2 880	2 564	767	730	679	—	—	—
därav:	< 50 ha	1	22	2.0	2.0	2.0	1.0	1.0	1.0	3 477	2 818	2 318	1 659	1 454	1 772	—	—	—
bergslagen	> 50 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Tillhops	1	22	2.0	2.0	2.0	1.0	1.0	1.0	3 477	2 818	2 318	1 659	1 454	1 772	—	—	—
slättbygden	< 50 ha	2	31	3.0	3.0	3.0	1.0	1.0	1.0	3 379	3 349	3 244	1 264	1 264	1 264	—	—	—
	> 50 "	16	141	13.3	13.3	11.6	3.1	2.9	2.5	2 786	2 825	2 494	649	619	527	—	—	—
	Tillhops	18	128	12.2	12.1	10.6	2.9	2.7	2.3	2 852	2 884	2 577	718	690	609	—	—	—
Gävleborgs läns	< 50 ha	1	45	10.0	9.0	7.0	3.0	3.0	3.0	7 488	6 484	4 135	2 373	1 893	1 884	—	—	—
	> 50 "	7	116	20.3	18.6	15.0	5.4	5.9	3.4	5 393	4 852	4 050	1 435	1 505	823	—	—	—
	Tillhops	8	107	19.0	17.4	14.0	5.1	5.5	3.4	5 655	5 056	4 061	1 552	1 553	956	—	—	—
därav:	< 50 ha	1	45	10.0	9.0	7.0	3.0	3.0	3.0	7 488	6 484	4 135	2 373	1 893	1 884	—	—	—
kustlandet	> 50 "	6	123	22.2	20.3	16.2	5.7	6.2	3.5	5 659	5 133	4 237	1 427	1 513	812	—	—	—
	Tillhops	7	112	20.4	18.7	14.9	5.3	5.7	3.4	5 976	5 326	4 222	1 562	1 567	965	—	—	—
inlandet	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	> 50 "	1	75	9.0	8.0	8.0	4.0	4.0	3.0	3 618	3 166	2 932	1 486	1 456	894	—	—	—
	Tillhops	1	75	9.0	8.0	8.0	4.0	4.0	3.0	3 618	3 166	2 932	1 486	1 456	894	—	—	—
Västernorrlands läns	< 50 ha	4	11	2.5	1.8	1.3	3.3	2.3	2.0	7 412	5 669	4 328	9 165	8 962	7 616	—	—	—
	> 50 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Tillhops	4	11	2.5	1.8	1.3	3.3	2.3	2.0	7 412	5 669	4 328	9 165	8 962	7 616	—	—	—
Samtliga områden	< 50 ha	49	26	3.5	3.2	2.8	1.7	1.4	1.3	4 101	3 718	3 209	3 152	3 062	2 785	—	—	—
	> 50 "	108	148	17.1	15.6	13.3	4.4	3.2	2.4	3 352	3 049	2 678	783	703	572	—	—	—
	Tillhops	157	110	12.8	11.7	10.0	3.5	2.7	2.1	3 586	3 258	2 844	1 467	1 382	1 231	—	—	—
därav:	< 50 ha	17	32	3.6	3.5	3.2	1.6	1.4	1.1	3 843	3 700	3 343	2 028	1 834	1 265	—	—	—
Södra och mellersta Sveriges slättbyg- der	> 50 "	86	154	16.9	15.6	13.8	4.2	3.0	2.3	3 082	2 845	2 549	605	540	472	—	—	—
	Tillhops	103	134	14.7	13.6	12.0	3.7	2.7	2.1	3 207	2 987	2 680	813	749	615	—	—	—
Södra och mellersta Sveriges skogsbyg- der	< 50 ha	27	24	3.3	3.1	2.7	1.6	1.2	1.2	3 647	3 337	2 924	2 779	2 814	2 783	—	—	—
	> 50 "	15	127	16.5	13.9	9.8	5.1	3.4	2.5	3 952	3 380	2 779	1 530	1 131	999	—	—	—
	Tillhops	42	61	8.0	6.9	5.2	2.8	2.0	1.7	3 755	3 354	2 872	2 401	2 167	2 137	—	—	—
Norrland	< 50 ha	5	18	4.0	3.2	2.4	3.2	2.4	2.2	7 427	5 832	4 289	7 807	7 548	6 470	—	—	—
	> 50 "	7	116	20.3	18.6	15.0	5.4	5.9	3.4	5 393	4 852	4 050	1 435	1 505	823	—	—	—
	Tillhops	12	75	12.5	12.0	9.7	4.5	4.1	3.4	6 241	5 260	4 150	7 438	7 480	6 894	—	—	—

Tab. 3 (forts.). Genomsnittlig arbetsförbrukning å vissa lantegendomar.

B. Vid tiden omkring åren 1913 och 1928.

Hushållningssällskaps- område	Åker- areal	Antal egen- domar	Medel- areal, ha	Antal arbetare per egendom				Genomsnittligt antal årligen utgjorda dagsverken per 100 ha			
				manliga		kvinnliga (o. minderåriga)		av män		av kvinnor (o. minderåriga)	
				1913	1928	1913	1928	1913	1928	1913	1928
Östergötlands läns	< 50 ha	1	9	2	1	1	1	6 666	3 333	555	333
	> 50 "	1	80	9	6	3	1	3 375	2 250	1 125	37
	Tillhoppa	2	45	5·5	3·5	2·0	1·0	5 021	2 792	840	185
Skaraborgs läns ..	< 50 ha	1	35	4	3	3	3	3 428	2 314	2 557	2 057
	> 50 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Tillhoppa	1	35	4	3	3	3	3 428	2 314	2 557	2 057
Värmlands läns ...	< 50 ha	2	21	2·5	2·5	1·0	1·0	3 966	3 966	1 834	1 834
	> 50 "	1	70	8	8	1	1	3 514	3 514	521	521
	Tillhoppa	3	37	4·3	4·3	1·0	1·0	3 815	3 815	1 396	1 396
Örebro läns	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	> 50 "	2	138	15·5	12·5	—	—	4 744	3 543	—	—
	Tillhoppa	2	138	15·5	12·5	—	—	4 744	3 543	—	—
Samtliga områden.	< 50 ha	4	21	2·8	2·3	1·5	1·5	4 506	3 395	1 695	1 514
	> 50 "	4	106	12·0	9·8	1·0	0·5	4 094	3 213	823	279
	Tillhoppa	8	64	7·4	6·0	1·3	1·0	4 300	3 304	1 404	1 103

C. Vid tiden omkring åren 1920 och 1928.

				1920	1928	1920	1928	1920	1928	1920	1928
Stockholms läns ..	< 50 ha	1	45	7	5	—	—	4 511	3 222	—	—
	> 50 "	5	128	21·6	17·0	1·0	0·8	4 655	4 295	565	451
	Tillhoppa	6	114	19·2	15·0	0·8	0·7	4 631	4 116	565	451
Södermanlands läns	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	> 50 "	4	156	15·0	12·0	2·0	2·0	2 746	2 261	229	207
	Tillhoppa	4	156	15·0	12·0	2·0	2·0	2 746	2 261	229	207
Östergötlands läns	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	> 50 "	2	194	14·5	14·5	2·5	2·0	2 759	2 488	506	632
	Tillhoppa	2	194	14·5	14·5	2·5	2·0	2 759	2 488	506	632
Älvsborgs läns	< 50 ha	1	40	4	4	—	—	3 000	3 000	—	—
	> 50 "	3	102	12·3	10·3	3·3	2·0	3 999	3 439	1 002	713
	Tillhoppa	4	86	10·3	8·8	2·5	1·5	3 749	3 329	1 002	713
Skaraborgs läns ...	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	> 50 "	2	128	8·0	8·0	3·0	2·0	2 055	1 081	1 875	718
	Tillhoppa	2	128	8·0	8·0	3·0	2·0	2 055	1 081	1 875	718
Västmanlands läns	< 50 ha	1	15	2	2	2	2	3 200	3 333	2 666	2 666
	> 50 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Tillhoppa	1	15	2	2	2	2	3 200	3 333	2 666	2 666
Gävleborgs läns ..	< 50 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	> 50 "	1	288	1 626	1 316	488	132	5 080	4 111	1 525	413
	Tillhoppa	1	288	1 626	1 316	488	132	5 080	4 111	1 525	413
Samtliga områden.	< 50 ha	3	33	4·3	3·7	0·7	0·7	3 570	3 185	2 666	2 666
	> 50 "	17	147	110·4	89·7	30·7	9·3	3 586	3 064	829	502
	Tillhoppa	20	130	94·5	76·8	26·3	8·0	3 584	3 082	960	657

rorna resp. 3 586, 3 258 och 2 844 eller uttryckta i procent av 1913 års genomsnitt resp. 100, 91 och 79. Huru nedgången i arbetsförbrukning ställt sig för olika storleksgrupper av jordbruk inom olika bygdetyper framgår av nedanstående indextal, varvid 1913 års tal satts = 100:

Antal manliga arbetare per egendom (indextal 1913 = 100).

Omkring år	Egendomar med en åkerareal av								
	under 50 ha			över 50 ha			samtliga egendomar		
	1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928
Södra och mellersta Sverige { slättbygder	100	97	89	100	92	82	100	93	82
Norrland { skogsbygder ...	100	94	82	100	84	59	100	86	65
Hela landet	100	80	60	100	92	74	100	90	72
	100	91	80	100	91	78	100	91	78

Mansdagsverken per 100 ha åker (indextal 1913 = 100).

Omkring år	Egendomar med en åkerareal av								
	under 50 ha			över 50 ha			samtliga egendomar		
	1913	1920	1928	1913	1920	1928	1913	1920	1928
Södra och mellersta Sverige { slättbygder	100	96	87	100	92	83	100	93	83
Norrland { skogsbygder ...	100	92	80	100	86	70	100	89	77
Hela landet	100	79	58	100	90	75	100	84	67
	100	91	78	100	91	80	100	91	79

Såsom härav framgår, föreligger en viss nedgång i genomsnittlig arbetsförbrukning redan mellan åren 1913 och 1920. Efter år 1920 tar minskningen större proportioner och utgör i medeltal för åttaårsperioden c:a 15 %, sålunda ett tal, som något understiger det, som tidigare anförts efter lantbrukssällskapets driftsstatistik. Nämnas kan, att Svenska lantarbetsgivarnas centralförening såsom ett allmänt omdöme uttalat, att under det senaste årtiondet nedgången av arbetskraft inom det större och medelstora jordbruket uppgått till 15—20 %. Svenska lantarbetarförbundet anser för sin del, att den sistnämnda siffran kommer medeltalet ganska nära.

Nedgången i arbetsförbrukning har enligt tabellen varit ungefär lika betydande på större som på mindre egendomar, men härvid är att märka, att uppgifterna äro både flera och mera representativa för de större gårdarna än för de smärre. Att arbetsstyrkan skulle ha minskats i mindre grad på slättbygderna än i skogsbygderna (inklusive Norrland) synes dock närmast bero på tillfälligheter, betingade av skogsbygdsgårdarnas mindre antal och större olikheter i driftsform. — De nu anförda siffrorna avse enbart den manliga arbets-

Tab. 4. Arbetsförbrukningens

A. Vid tiden omkring

Område och egendoms- storlek	Antal egen- domar	Därav egendomar med.....													
		år 1913										6 000 och där- över	år		
		under 2 000	2000- 2 499	2500- 2 999	3000- 3 499	3500- 3 999	4000- 4 499	4500- 4 999	5000- 5 499	5500- 5 999	under 2 000		2000- 2 499	2500- 2 999	
Södra och Mellersta Sveriges slättbygder	< 20 ha	2	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
	20—30 "	7	—	1	—	1	—	2	1	—	2	—	—	1	—
	30—50 "	12	3	2	4	1	1	—	—	—	—	3	2	4	—
	50—100 "	31	5	4	10	4	5	1	—	2	—	5	7	8	—
	100—200 "	32	—	3	10	13	3	1	—	—	2	3	8	9	—
	> 200 "	18	2	1	3	5	3	1	1	1	1	—	2	1	6
Tillhoppa	{ antal %	102 100·0	10 9·8	11 10·8	27 26·5	23 22·6	13 12·8	5 4·9	3 2·9	4 3·9	3 2·9	3 2·9	13 12·8	19 18·6	27 26·5
Södra och Mellersta Sveriges skogsbygder	< 20 ha	9	—	1	—	—	3	2	—	2	1	—	—	1	—
	20—30 "	14	1	4	—	5	—	1	1	1	1	—	3	1	6
	30—50 "	7	2	—	1	1	—	2	—	1	—	—	2	1	1
	50—100 "	6	—	1	—	—	1	3	—	1	—	—	—	1	2
	100—200 "	5	—	—	1	—	1	—	—	2	1	—	—	1	—
	> 200 "	2	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Tillhoppa	{ antal %	43 100·0	3 7·0	7 16·2	3 7·0	6 14·0	5 11·6	5 11·6	3 7·0	6 14·0	4 9·3	1 2·3	6 14·0	5 11·6	10 23·3
Norrrland	< 20 ha	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—
	20—30 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	30—50 "	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
	50—100 "	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
	100—200 "	5	—	1	—	—	—	2	—	—	1	1	—	—	1
	> 200 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tillhoppa	{ antal %	12 100·0	— —	2 16·7	— —	— —	1 8·3	2 16·7	— —	— —	1 8·3	6 50·0	— —	1 8·3	1 8·3
Samtliga områden	< 20 ha	15	—	2	—	—	3	3	—	2	1	4	—	2	—
	20—30 "	21	1	5	—	5	1	—	3	2	1	3	3	2	6
	30—50 "	20	5	2	5	2	1	1	2	—	1	1	5	3	5
	50—100 "	39	5	5	10	4	7	4	—	3	—	1	5	8	10
	100—200 "	42	—	4	11	13	4	3	—	2	4	1	3	9	10
	> 200 "	20	2	2	4	5	3	1	1	1	1	—	3	1	7
Tillhoppa	{ antal %	157 100·0	13 8·3	20 12·7	30 19·1	29 18·5	19 12·1	12 7·6	6 3·8	10 6·4	8 5·1	10 6·4	19 12·1	25 15·9	38 24·2

variationer å vissa lantegendomar.

åren 1913, 1920 och 1928.

mansdagsverken per år och 100 ha

1920							år 1928									
3 000— 3 499	3 500— 3 999	4 000— 4 499	4 500— 4 999	5 000— 5 499	5 500— 5 999	6 000 och där- över	under 2 000	2 000— 2 499	2 500— 2 999	3 000— 3 499	3 500— 3 999	4 000— 4 499	4 500— 4 999	5 000— 5 499	5 500— 5 999	6 000 och där- över
—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
—	1	1	2	1	—	1	—	2	—	1	1	1	1	—	—	1
2	1	—	—	—	—	—	4	4	1	2	1	—	—	—	—	—
5	1	4	—	1	—	—	5	9	8	6	2	1	—	—	—	—
8	2	1	—	1	—	—	10	8	8	4	1	—	—	1	—	—
4	2	1	1	1	—	—	2	6	4	3	1	2	—	—	—	—
19	8	7	3	4	—	2	21	29	21	16	6	5	1	1	—	2
18·6	7·8	6·9	2·9	3·9	—	2·0	20·6	28·4	20·6	15·7	5·8	4·9	1·0	1·0	—	2·0
—	4	1	—	2	1	—	—	1	2	—	3	1	—	1	1	—
—	—	2	—	1	—	1	6	1	4	—	1	1	—	—	—	1
—	2	—	1	—	—	—	2	2	—	2	1	—	—	—	—	—
—	1	1	—	1	—	—	—	3	1	1	1	—	—	—	—	—
1	—	1	1	1	—	—	1	—	1	—	3	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
1	7	5	2	5	1	1	10	7	9	3	9	2	—	1	1	1
2·3	16·3	11·6	4·7	11·6	2·3	2·3	23·3	16·3	20·9	7·0	20·9	4·7	—	2·3	2·3	2·3
—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	1	1	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
—	—	1	1	1	—	1	1	—	1	—	1	—	2	1	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	—	1	1	1	—	6	2	—	1	—	1	2	3	2	—	1
8·3	—	8·3	8·4	8·4	—	50·0	16·7	—	8·3	—	8·3	16·7	25·0	16·7	—	8·3
—	5	1	—	2	1	4	1	1	2	—	3	3	1	1	1	2
—	1	3	2	2	—	2	6	3	4	1	2	2	1	—	—	2
2	3	—	1	—	—	1	6	6	1	4	2	1	—	—	—	—
6	2	5	—	2	—	1	5	12	10	7	3	1	—	1	—	—
9	2	3	2	3	—	1	12	8	9	4	5	—	2	2	—	—
4	2	1	1	1	—	—	3	6	5	3	1	2	—	—	—	—
21	15	13	6	10	1	9	33	36	31	19	16	9	4	4	1	4
13·4	9·6	8·3	3·8	6·4	0·6	5·7	21·0	22·9	19·7	12·1	10·2	5·7	2·6	2·6	0·6	2·6

C. Vid tiden omkring åren 1920 och 1928.

	Antal egen- domar	Antal egendomar med mansdagsverken per år och 100 ha									
		år 1920					år 1928				
		under 2 000	2 000- 2 499	2 500- 2 999	3 000- 3 499	3 500- 4 000	4 000- 4 499	4 500- 4 999	5 000- 5 499	5 500- 5 999	6 000 och där- över
Södra och Mellersta Sveriges slättbyg- der	$\left\{ \begin{array}{l} < 20 \text{ ha} \\ 20-30 \\ 30-50 \\ 50-100 \\ 100-200 \\ > 200 \end{array} \right\}$	— — 1 5 3	— — 2 — —	— — — 1 —	— — 1 — —	— — 2 — —	— — — 1 —	— — — 1 —	— — — 1 —	— — — — —	6 000 och där- över
Tillhopa {antal (%)		14 100.0	3 21.5	2 14.3	1 7.1	1 14.3	1 7.1	4 28.6	— —	— —	1 7.1
Södra och Mellersta Sveriges skogsbyg- der	$\left\{ \begin{array}{l} < 20 \text{ ha} \\ 20-30 \\ 30-50 \\ 50-100 \\ 100-200 \\ > 200 \end{array} \right\}$	1 — 1 2 1 5	— — — — — —	— — 1 — — —	1 — 1 — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —
Tillhopa {antal (%)		5 100.0	— —	— —	1 20.0	3 60.0	— —	— —	1 20.0	— —	— —
Norrland	$\left\{ \begin{array}{l} < 20 \text{ ha} \\ 20-30 \\ 30-50 \\ 50-100 \\ 100-200 \\ > 200 \end{array} \right\}$	— — — — — 1	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —
Tillhopa {antal (%)		1 100.0	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
Samtliga områden	$\left\{ \begin{array}{l} < 20 \text{ ha} \\ 20-30 \\ 30-50 \\ 50-100 \\ 100-200 \\ > 200 \end{array} \right\}$	1 — 2 7 6 4	— — 2 — 1 2	— — — — 1 —	1 — 1 — 1 —	— — — 3 — —	— — — — 1 —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —
Tillhopa {antal (%)		20 100.0	3 15.0	2 10.0	1 5.0	4 20.0	1 5.0	4 20.0	2 10.0	— —	1 5.0

kraften, men att döma av de visserligen mera ofullständiga och växlande uppgifter, som i tab. 3 anföras beträffande kvinnor (och minderåriga), synes användning av dylik arbetskraft gått ännu mera tillbaka, framför allt på de stora egendomarna (minskning 1913—28 med resp. 40 och 46 % efter antalet räknat).

Det är att märka, att arbetsförbrukningen å de särskilda egendomarna ofta företer stora avvikelser från de allmänna genomsnittstalen, såsom närmare belyses av tab. 4. De stora olikheter, som där framkomma med avseende på särskilda egendomar, torde i en del fall återgå på vissa, förut berörda ofullständigheter hos redovisningen, men i än flera tillfällen torde variationerna åter spegla faktiska skiljaktigheter i fråga om arbetsförbrukningen per arealenhet. Detta bestyrkes därigenom, att jämväl i den ovan berörda driftsstatistiken för jordbruket man ej sällan möter egendomar, där arbetskostnaderna per hektar kunna vara dubbelt eller t. o. m. tredubbelt större än på andra.

Arbetskraftsminskningens innebörd och orsaker. Även i fråga om den allmänna nedgång i arbetsförbrukningen, som konstaterats för redovisningsperioden, föreligga åtskilliga undantag, särskilt inom det medelstora jordbruket. På många bondgård har man ej kunnat eller velat vidtaga sådana omläggningar av driften eller företaga inköp av maskiner i sådan utsträckning, att gårdens arbetsstyrka därigenom kunde nedbringas. I yttrande från Svenska lantarbetgivarnas centralförening framhålles även, att det patriarkaliska åskådnings sättet alltjämt är så djupt rotat hos de svenska lantbrukarna, att de i säkerligen ganska stor omfattning, alla svårigheter till trots, alltjämt bibehålla en oekonomiskt stor arbetsstyrka. Jämte gamla traditioner och sedvänjor kunna här också spela in faktorer av mera reell betydelse, exempelvis att arbetet i ökad utsträckning utföres av i hemmet kvarstannande vuxna söner och döttrar; det omnämnes, att gårdar med ända upp till 30—40 ha åker nu skötas uteslutande med eget folk. Beträffande en del lantegendomar uppges, att åtgärder i arbetsbesparande syfte av ovan angivet slag visserligen vidtagits, men att de ej lett till någon minskning av arbetsstyrkan, enär produktionen ökats, merendels genom utvidgning av den arbetskrävande kreatursskötseln. /Sitt särskilda berättigande får denna tankegång, när det blir fråga om gårdar av sådan storlekstyp, att de till större delen kunna skötas utan lejd arbetskraft. I fråga om den i vårt land vanligaste typen av brukningsdelar, nämligen sådana som ge arbete och försörjning åt en småbrukarfamilj, står knappast något att vinna genom arbetsbesparing eller extensivare drift. Härvidlag utgör, även i depressions-tider, ökat arbete och utvidgad produktion den enda möjligheten till inkomstökning.

Vid sidan av egendomar, som under de senaste 10 eller 15 åren bibehållit — eller i enstaka fall t. o. m. utökat — sin arbetsstyrka, ha emellertid redovisats andra, där arbetsåtgången nedbragts med ända till hälften och därunder. Anledningarna till och möjligheterna av en dylik indragning av arbetskraft belysas av de svar, som från olika håll lämnats på formulärets frågor, i vad mån

arbetsstyrkans minskning kan anses bero på driftens rationalisering eller omläggning och i vad mån den sammanhänger med förändringarna i jordbrukets konjunkturläge och jordbrukarens betalningsförmåga.

Liksom inom industrien kan även inom jordbruket rationaliseringen framträda under skilda former, men ett gemensamt drag för dem alla är, att de i möjligaste mån söka spara på arbetskraften, vilken ökats i pris väsentligt mera än jordbrukets produkter och flertalet av dess övriga förnödenheter. Enligt en inom Sveriges allmänna lantbrukssällskap utarbetad vägd prisindex för lantbruksprodukter och produktionsmedel fjärde kvartalet 1931 lågo produktprisen 3 % högre men prisen på förnödenheter 20 % och på arbetskraft 75 % högre än under perioden 1909/13¹. Närmast till hands ligger ett bättre organiserat utnyttjande och en efter det ekonomiska läget mera avpassad inriktning av redan förhandenvarande produktionsmedel. Ofta omnämnes sålunda, hurusom man minskat på rotfruktsodlingen och även på sädesodlingen för att i stället utöka arealen av fleråriga vallar. Särkilt har man uppmärksammat de permanenta betesvallarna, och till dylika kulturbeten ha mångenstädes omförs avlägset belägna eller steniga och svårbrukade åkerskiften. Inom det nordsvenska bondebruket har den arbetskrävande myrslåttern och fäboddriften allt mer inskränkts. På större egendomar har man i ökad utsträckning igenlagt öppna diken och ersatt dessa med täckdiken. Härigenom ha vunnits större och öppnare fält, lämpade för effektivare jordbearbetningsmetoder. Dylika ha även kommit till användning om än under olika former och i växlande omfattning.

Inom Östergötland, Småland och andra landsändar, där man tidigare i stor utsträckning använde oxar som dragare, har man övergått till att använda hästar. Tvåspända åkerredskap ha i en del fall ersatts med arbetsbredare, dragna av tre eller flera hästar. Av stor betydelse har vidare varit den elektriska kraftens starkt ökade användning inom jordbruket. För närvarande beräknas elektrifieringen omfatta en åkerareal av c:a 1.7 milj. ha² (varav $\frac{1}{3}$ i anslutning till statens kraftverk)³, vilket motsvarar närmare hälften av Sveriges hela areal av odlad jord och sannolikt $\frac{3}{4}$ av den åkerareal, som överhuvud kan elektrifieras med hänsyn till nu utbyggd vattenkraft. Å de gårdar, där elektrisk kraft indragits, underlättades utförandet av en mångfald jordbrukssysslor. Häribland må framhållas det särskilt för lantarbetarhustrurna så betungande mjölkkningsarbetet, vilket under gynnsamma förutsättningar lärer kunna med ekonomisk fördel besörjas genom mjölkkningsmaskiner även å gårdar med icke större åkerareal än 30—40 ha; på en och annan gård synes man dock lägga huvudvikten mindre vid mjölkkningsmaskinernas prestationsförmåga än på deras så att säga psykologiska inverkan på handmjölkningens jämna gång. Vidare må erinras om det krävande arbetet med skördens inbärgning, som kan väsentligt underlättas genom motorisering av tröskningen, anskaffande av hiss- och andra transportanordningar för transport av halm och hö m. m.

I fråga om arbetet ute på fälten betingas mekaniseringen till huvudsaklig del av möjligheterna att använda traktorer jämte tillhörande redskap med större arbetsbredd och arbetsdjup än de tidigare använda. Enligt tillgängliga uppgifter har i vårt land under den sista tioårsperioden antalet traktorer ökats från omkring 1 000 till 7 000,² vilket tyder på, att dylika numera kommit till användning ej blott på egentliga storbruk utan även å medelstora gårdar. Av uppgifter, som inkommit till förevarande undersökning, synes det framgå, att även i vårt land traktorer visat sig arbetsbesparande, särskilt genom att kunna bemästra toppbelastningen under

¹ »Lantmannen» årg. 1932 sid. 108.

² E. Sjögren: Betydelsen av jordbrukets mekanisering. »Lantmannen» årg. 1931, sid. 232.

³ Statens vattenfallsverk år 1930 sid. 8. Vid årsskiftet 1921/22 beräknades elektrifieringen omfatta 1.4 milj. ha eller 39 % av den odlade arealen. Statens off. utredn. 1924: 39 sid. 96.

vårbruk och skörd och därigenom minska behovet av tillfällig arbetskraft. Även den fasta arbetsstyrkan anses på vissa håll kunna minskas vid införande av traktorer, enligt en uppgiftslämnare med en man och ett par hästar vid gårdar om upp till 150 ha åker.

De inkomna svaren ge emellertid även vid handen, att genom naturförhållandena i vårt land och det svenska jordbrukets övervägande småbruksstruktur ganska snäva gränser äro dragna för mekaniseringen. Aldrig torde man i vårt land kunna komma upp till sådana siffror som för Förenta staternas och Kanadas präriejordbruk, där de merendels stora brukningsdelarna och de jämna och stenfria fälten möjliggjort användning av traktorer, skördetröskverk och lastautomobiler i sådan utsträckning, att numera den övervägande delen (c:a $\frac{2}{3}$) av kraftförbrukningen inom lantbruket lär tillgodoses genom maskinell kraft.¹ Från vissa svenska bygder framhålles också, att ingen egentlig förändring i jordbrukets maskinutrustning ägt rum, sedan man för ett par årtionden sedan allmänt övergick till att använda självbindare i stället för självavläggare vid skördearbetet. Från andra håll betonas, att moderna jordbruksmaskiner visserligen anskaffats i betydande utsträckning, men att på grund av dessa maskiners korta årliga användningstid och höga prisläge — prisstegringen sedan förkrigstiden uppskattas till 70—80 % eller ungefär detsamma som för den levande arbetskraften² —, förtjänsten mera stannat hos maskinfirmorna än hos lantbrukarna.

Det är till god del andra faktorer än mekaniseringen och vad därmed sammanhänger, som förklara den i det föregående påvisade betydande nedgången av antalet arbetare per arealenhet ej blott inom storbruket utan även inom det medelstora jordbruket. En huvudanledning utgör tveklöst de dåliga konjunkturen för jordbruket, som rått under mera än ett årtionde, och vilka ytterligare försvårats under de senaste åren och därigenom i hög grad försvagat jordbrukarens betalningsförmåga. En meddelare framhåller, att år 1914 voro sådesprisen ungefär desamma som för närvarande, men att man då kunde få tre kördängar för samma kontantlön som en nu och ej behövde betala mer än 2.50 kronor för en dagsverkare mot nu 4.50 kronor; därför måste jordbrukaren i våra dagar söka reda sig med en dräng, där det förr fanns två.

I syfte att inbespara arbetskostnader uppges flerstädes byggnader, grundförbättringar och dylika ej alldeles nödvändiga arbeten få anstå, och inga arbeten anordnas längre blott för att »ge förtjänst». Medan man tidigare plägade anpassa en gårds arbetsstyrka efter maximibehovet, sådant det framträdde vid sådd och skörd, undviker man nu gärna att anställa flera arbetare än att de ha full sysselsättning året om och söker i stället fylla högsäsongens ökade arbetsbehov medelst maskinella anordningar eller anlita de tillfällig arbetskraft, varpå tillgången numera uppges vara rikligare än förr i de flesta bygder (jfr sid. 49).

Inom det större jordbruket uppges indragningen av arbetskraft särskilt ha gått ut över förvaltnings- och befälspersonal, d. v. s. förvaltare, inspektorer, bokhållare, befallningsmän, rättare o. d. Dessas sysslor ha i stor utsträckning övertagits av lantarbetsgivaren själv med hjälp av något skrivbiträde e. d. Bland de egentliga lantarbetarna synes man allmänt ha behållit eller t. o. m. utökat ladugårdspersonalen (jfr sid. 18) samt chaufförer, traktor- och motorskötare och andra specialarbetare, medan minskning skett i fråga om körkarlar och andra jordbruksarbetare utan särskild yrkesutbildning. Härvid synes det föreligga en tendens att utgallra å ena sidan äldre, icke fullt arbetsföra arbetare, vilka ha svårt att följa med i den nya hastigare arbetstakten, å den andra sådana unga arbetare, vilka visserligen uppnått 18 år och därför göra anspråk på kollektivavtalets minimilön, men knappast

¹ Jfr L. E. Mathæi: More mechanisation in farming. International Labour Review XXIII: 3 (1931).

² Räkenskapsresultat från svenska jordbruk: XV, Bokföringsåret 1928/29 sid. 7 o. 9.

kunna anses som fullt yrkesvana (se sid. 54). Benägenheten att anställa »pojkar i läsåldern» och dylik billig, ehuru ej särdeles kvalificerad arbetskraft, synes vara än mera utpräglad inom bondebruket. Inom detta har, som nämnts, i stor utsträckning tillämpats den grundsatsen, att när inkomsten ej tillåter lejd arbetskraft, är det familjemedlemmarna, som få utföra arbetet. Å sådana gårdar, där arbetskraftens nedgång i kvantitet och kvalitet betingats mindre av jordbruksekonomiska överväganden än av jordbrukarens nödläge, kan det understundom inträffa, att arbetsstyrkan inskränkes utöver vad som kan anses vara betingat av det allmänna läget och i sådan utsträckning, att »jordbruket så vansköts, att dess vidmakthållande äventyras», för att bruka ordalagen i 1927 års lag angående uppsikt å vissa jordbruk. De uppgifter, som till förevarande utredning inkommit från vissa lantarbetarfackföreningar, tyda på, att vanhävd i denna bemärkelse ibland skulle förekomma på styckningsegendomar och andra gårdar, där arbetsstyrkan nedbragts till en bråkdel mot tidigare. Även de lantarbetsgivare och hushållningssällskapsrepresentanter, som yttrat sig i ämnet, medge understundom, att jorden på sina håll kan vara mera ogräsfylld eller eljest sämre skött än förr.

Vid bedömande av de dåliga tidernas inverkan på det svenska jordbrukets arbetsekonomiska förhållanden bör det dock ej förbises, att konjunkturernas verkningar göra sig gällande med mycket olika styrka inom olika landsdelar och för skilda brukningstyper. Beträffande jordbruket gäller det mer än om någon annan näringsgren, att de olika utvecklingsstadierna icke blott följa efter varandra i tiden utan även kunna ligga bredvid varandra i rummet. Å mången bondgård bedrivs ännu i dag sysslorna i stor utsträckning efter gamla nedärvda sedvänjor. »Man hackar upp potatisen för hand och den som kör upp den hånas», skriver en meddelare från Dalarna. Bemärkas bör vidare, att bondebruket i vårt land ingalunda allestädes kommersialiserats utan delvis står kvar på den gamla naturhushållningens standpunkt. Särskilt från landets nordligaste delar framhålles, att hemmansbruket är i så hög grad inställt på tillgodoseende av familjens egen förbrukning, att konjunkturläget ej mycket inverkar, utan de föreliggande svårigheterna betingas mera genom saknaden av avsättningsmöjligheter överhuvud. Men även i dessa avlägsna landsändar göra sig verkningar gällande av den allmänna konjunkturutvecklingen och den nya tidens teknik. Det klagas sålunda mycket över minskningen av jordbrukets »förtjänstarbeten» på körslor och skogsarbete o. d. Automobilens uppges ha övertagit så gott som alla godstransporter på landsvägarna och även dragit till sig en god del av skogskörsloerna, särskilt virkestransporterna från skogen till avsättningsorten (se sid. 55).

4. Förskjutningarna på jordbrukets arbetsmarknad.

Tillgång på arbetskraft inom jordbruket enligt lantarbetarstatistiken. Läget å jordbrukets arbetsmarknad vid den officiella lantarbetarstatistikens tillblivelse karakteriseras rätt väl därigenom, att man då icke ansåg det nödvändigt att insamla material rörande tillgången på arbete inom jordbruket men väl angående tillgången på arbetskraft. Sålunda finnas siffror tillgängliga i lantarbetarstatistiken rörande det antal av denna statistik berörda socknar, som olika år uppgivit tillgången på lantarbetare vara god, tillräcklig eller otillräcklig i förhållande till de å orten vid jordbruket förekommande arbetena, betraktade som ett helt. Uppgifter av detta slag inhämtade socialstyrelsen årligen i november månad från kommunalstämмоordförandena på landsbygden i samband med införskaffande av övrigt material till lantarbetarstatistiken. På

grund därav, att avgivande av uppgifter till denna statistik fr. o. m. år 1929 överflyttats från kommunalstämmoordförandena till hushållningssällskapens lokalavdelningar, kan nämnda serie icke följas längre än t. o. m. år 1928. I tab. 5 återfinnas siffrorna för den beräknade tillgången på lantarbetare — närmast manliga sådana — åren 1913—1928, varvid sockenuppgifterna sammanförts under vissa större landsdelar och för landet i dess helhet.

Följer man först rikssiffrorna och bortser från de smärre skiftningar i jordbrukets arbetskraftsbehov, som sammanhånga med skördestorlek, bärgningsförhållanden o. d., framträda åtskilliga karakteristiska förskjutningar. År 1913 befinnes, att otillräcklig tillgång på arbetskraft rapporterats från en tredjedel av de redovisade landsbygdskommunerna, och att endast en tjugondel av socknarna angivit tillgången vara god, vilket omdöme tyder på ett visst överskott av arbetskraft. Endast i en ringa del av kommunerna skulle sålunda arbetstillgången varit otillräcklig i förhållande till förhandenvarande arbetskraft.

År 1914 inträffade en viss ökning i tillgången på arbetskraft å landsbygden, väl närmast under intryck av de förhållanden, som krigsutbrottet fört med sig på arbetsmarknaden. De närmast följande åren undergick däremot utbudet en påtaglig minskning, under intryck av den tilltagande »flykten från landet» till städerna och industrien eller åtminstone till bränslekommissionens skogsavverkningar och andra kristidsarbeten. Under krigskonjunkturen åren 1916 och 1917 rådde brist på arbetskraft i omkring hälften av de uppgiftslämnande landskommunerna. Detta underskott reducerades därefter något, bl. a. under inflytande av återutflyttningen till landsbygden under år 1918 till följd av livsmedelssvårigheterna i städerna (jfr sid. 9). En mindre ökning av tillgången på arbetskraft i landskommunerna kunde konstateras under åren 1919 och 1920, men denna ökning var dock icke kraftigare, än att år 1920 endast 9 % av kommunerna rapporterade god tillgång på arbetskraft.

Mellan hösten 1920 och hösten 1921 skedde en tvär omkastning av läget, i det att antalet socknar med uppgiven god arbetartillgång med ens femdubb-lades, medan antalet kommuner, som rapporterat brist på lantarbetare, sjönk från drygt en fjärdedel till blott en tjugofemtedel. Detta omslag på jordbrukets arbetsmarknad var närmast en följd av 1920—1922 års industriella kris, varigenom ett betydande antal arbetare nödgades söka sig utkomst inom andra näringar, framför allt jordbruket. Under åren 1921 och 1922 rapporterades brist på arbetskraft från endast ett fåtal kommuner, medan det från närmare hälften av socknarna uppgavs, att tillgången på arbetskraft var god, d. v. s. större än efterfrågan. Det mest anmärkningsvärda är emellertid, att även efter arbetslöshetskrisens slut angivna relation mellan kommungrupper med olikartad tillgång på arbetskraft förblivit tämligen oförändrad alla år t. o. m. år 1928, även om man kan konstatera vissa årliga förändringar på grund av förskjutningar i konjunkturen. Sålunda kan ur årssiffrorna för 1923 och 1924 utläsas en minskning av antalet kommuner med god tillgång på arbetskraft och alltså en viss brist på arbete från närmare hälften till i runt tal en tredjedel av de redovisade socknarna. Under år 1925 började en försämring av arbetstillgången åter göra sig gällande, som sträckte sig fram till år 1927.

Tab. 5. Tillgången på lantarbetare åren 1913—1928.¹

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
<i>Östra Sverige.</i>																
Antal redovisade socknar	468	468	473	465	469	450	453	435	426	447	446	441	449	428	432	429
Därav (i %) socknar med																
god tillgång	3'0	19'4	9'1	1'7	1'9	5'8	9'7	14'7	70'2	74'3	59'6	50'6	58'8	68'5	70'1	71'1
tillräcklig "	69'4	72'7	79'7	51'8	55'9	69'5	75'7	74'9	29'6	25'5	40'4	49'2	41'2	31'5	29'9	28'7
otillräcklig "	27'6	7'9	11'2	46'5	42'2	24'7	14'6	10'4	0'2	0'2	—	0'2	—	—	—	0'2
<i>Småland och öarna.</i>																
Antal redovisade socknar	368	371	375	360	354	356	360	353	346	361	362	363	361	359	334	343
Därav (i %) socknar med																
god tillgång	1'9	4'3	3'7	1'9	0'3	1'7	1'7	4'5	37'9	39'3	21'3	20'9	23'5	33'2	29'0	29'5
tillräcklig "	57'9	66'8	62'4	43'1	48'0	55'6	51'9	58'7	58'1	57'6	69'0	70'0	67'3	63'2	66'5	65'3
otillräcklig "	40'2	28'9	33'9	55'0	51'7	42'7	46'4	36'8	4'0	3'1	9'7	9'1	9'2	3'6	4'5	5'2
<i>Södra Sverige.</i>																
Antal redovisade socknar	372	379	385	378	386	387	382	366	365	369	363	357	375	380	351	358
Därav (i %) socknar med																
god tillgång	14'0	25'6	24'7	6'1	14'8	10'1	10'2	12'0	62'4	62'3	41'0	37'5	45'6	61'3	47'9	44'1
tillräcklig "	72'0	63'9	68'6	46'3	66'6	71'3	67'8	72'4	36'2	36'6	54'3	60'5	52'0	38'2	50'7	54'2
otillräcklig "	14'0	10'5	6'7	47'6	18'6	18'6	22'0	15'6	1'4	1'1	4'7	2'0	2'4	0'5	1'4	1'7
<i>Västra Sverige.</i>																
Antal redovisade socknar	714	736	717	711	720	707	721	695	682	700	708	705	717	695	677	653
Därav (i %) socknar med																
god tillgång	3'7	5'8	4'9	2'4	2'5	4'2	5'3	6'3	31'4	30'0	22'6	22'0	30'6	36'7	34'1	32'0
tillräcklig "	54'6	64'8	64'4	45'3	51'5	56'0	53'9	57'1	59'7	62'7	66'7	69'6	64'4	59'8	61'3	63'6
otillräcklig "	41'7	29'4	30'7	52'3	46'0	39'8	40'8	36'6	8'9	7'3	10'7	8'4	5'0	3'5	4'6	4'4
<i>Norra Sverige.</i>																
Antal redovisade socknar	236	245	242	235	245	238	238	225	228	235	236	234	230	231	217	218
Därav (i %) socknar med																
god tillgång	3'4	4'9	2'9	1'3	0'8	0'8	5'0	8'0	47'4	40'0	22'9	29'0	30'4	34'2	39'6	45'9
tillräcklig "	59'3	69'0	61'2	31'1	29'8	42'9	51'7	59'6	48'2	56'6	73'7	66'7	67'4	62'3	57'6	51'8
otillräcklig "	37'3	26'1	35'9	67'6	69'4	56'3	43'3	32'4	4'4	3'4	3'4	4'3	2'2	3'5	2'8	2'3
<i>Hela riket.</i>																
Antal redovisade socknar	2 158	2 199	2 192	2 149	2 174	2 138	2 154	2 074	2 047	2 112	2 115	2 100	2 132	2 093	2 011	2 001
Därav (i %) socknar med																
god tillgång	5'0	11'8	8'9	2'7	4'0	4'8	6'5	9'0	47'9	47'7	33'4	31'3	37'9	46'8	44'0	43'6
tillräcklig "	61'9	67'1	67'7	45'0	52'1	60'1	60'4	64'1	47'7	48'7	60'2	63'5	58'2	51'0	53'2	53'4
otillräcklig "	33'1	21'1	23'4	52'3	43'9	35'1	33'1	26'9	4'4	3'6	6'4	5'2	3'9	2'2	2'8	3'0

Den föreliggande serien skulle sålunda giva vid handen, att arbetstillgången under åren efter 1920 varit otillfredsställande i förhållande till den samtida tillgången på arbetskraft inom en tredjedel till hälften av samtliga landskom-

¹ Härvid sammanföras Stockholms, Uppsala, Västmanlands, Södermanlands och Östergötlands län till *östra Sverige*, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Gotlands län till *Småland och öarna*, Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län till *södra Sverige*, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands och Örebro län till *västra Sverige* samt Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län till *norra Sverige*.

muner. I fråga om fluktuationerna i serien kan man konstatera, att en viss förbättring i arbetstillgången gjorde sig gällande åren 1923 och 1924. Under åren 1925 och 1926 framträdde däremot en viss försämring i arbetstillgången, men den förbyttes 1927 i en svag förbättring, som kvarstod även under år 1928, vilket är det sista år, för vilket uppgifter av detta slag föreligga.¹ Ehuru de industriella konjunkturerna åtminstone under åren 1927 och 1928 måste betecknas som goda, skedde då en väsentligt mindre tillströmning av arbetskraft från jordbruket till industrien, än förhållandet varit vid tidigare högkonjunkturer inom stadsmannanäringarna. Överhuvud får man det intrycket, att under det senaste årtiondet industriens och jordbrukets arbetsmarknader blivit skarpare åtskilda och avgränsade från varandra, och att sambandet och växelverkan dem emellan nu är mindre framträdande än förr.

Vad nu sagts gäller landsbygden i allmänhet, men av tab. 5 framgår, att utvecklingen icke förlupit på samma sätt överallt, utan att delvis motsatta tendenser framträtt i skilda landsändar. Sålunda företer östra Sverige ett väsentligt större överskott av arbetskraft än övriga landsdelar, varefter följa Syd- och Nordsverige, medan Småland och öarna samt Västsverige ha förhållandevis tillfredsställande arbetstillgång. Tillfälliga faktorer spela dock tydligen in beträffande de särskilda årssiffrorna. Sålunda synes den markerade ökningen av arbetskraftsöverskottet i södra Sverige i Småland och öarna hösten 1926 närmast återspegla verkningarna av sockerbetsodlingens nästan fullständiga inställande detta år.

Det torde erbjuda visst intresse att jämföra nu berörda uppgifter rörande tillgången på lantarbetare med andra siffror rörande relationen mellan tillgång och efterfrågan på arbetskraft å arbetsmarknaden inom jordbruket och inom näringslivet i allmänhet. I detta syfte har uppgjorts tab. 6, vari inlagts tvenne talserier, angivande den uppskattade tillgången på arbetskraft inom jordbruk och industri åren 1913—1928, resp. 1930, vilka sifferserier i grafisk form återgivits i diagram I. Den genomsnittliga tillgången på jordbruksarbetare har framkommit genom »vägning» av de från kommunalstämmoordförandena erhållna uppgifterna på så sätt, att antalet socknar, som rapporterat resp. god, tillräcklig och otillräcklig arbetartillgång, multiplicerats med poängsiffrorna

¹ En liknande statistik över tillgången på arbetskraft har sedan oktober 1923 utarbetats av Förenta staternas jordbruksdepartement på grund av månatliga uppgifter från dess skörderapportörer i olika delar av landet. En sammanställning av denna statistik meddelas här nedan för oktober 1923—1931:

Tillgång och efterfrågan på lantarbetare i U. S. A. i oktober månad 1923—1931.

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931 (nov.)
a) Tillgång	78'4	87'8	87'5	85'4	90'8	91'8	91'8	105'9	104'8
b) Efterfrågan	91'6	89'3	91'0	92'8	88'7	89'4	88'6	75'2	67'0
a) i % av b).....	85'6	98'3	96'2	92'1	102'3	102'7	103'6	140'8	171'8

Härav framgår, att tillgången på arbetskraft ansågs understiga den normala ända till år 1930. Samtidigt sjönk efterfrågan kraftigt, och därmed förändrades relationen mellan de båda mätetalen, så att i slutet av år 1931 172 sökande beräknades komma på 100 lediga platser.

3, 2 och 1, varefter den sammanlagda produkten dividerats med totalantalet uppgiftslämnande socknar resp. år. Genomsnittstalen för industrien hava erhållits genom ett motsvarande förfaringssätt med de i Sociala Meddelanden kvartalsvis offentliggjorda uppgifterna rörande tillgången på arbetskraft inom industrien m. m. Dessa uppgifter härröra från c:a 2 000 arbetsgivare (med omkring 250 000 arbetare) inom industri och hantverk samt transportarbete m. m., vilka avgiva regelmässiga uppgifter rörande såväl arbetstillgången som tillgången å arbetskraft, den senare med användande av beteckningarna överflöd, normal tillgång, brist. Ehuru nyanseringen härvidlag måhända ej alldeles sammanfaller med den i lantarbetarstatistiken använda, har man dock ansett sig kunna bruka samma poängantal vid sammanräkningen, vilken avser fjärde kvartalet respektive år, en tidpunkt närmast motsvarande den, som avses i lantarbetarstatistiken. Såsom komplement ha i tabellen införts sifferuppgifter rörande antalet arbetare inom fabriksindustrien i genomsnitt för olika år enligt kommerskollegiets årliga statistik, vilken dock icke avser byggnadsindustri, hantverk m. m. Över den vid jordbruket anställda arbetarstammen och dess numerära förändringar saknas däremot i vårt land fortlöpande statistik.

Granskar man först årssiffrorna för antalet industriarbetare, befinnes numerären ha ökats med omkring 40 000 t. o. m. år 1917 och, efter ett bakslag omkring år 1918, med ytterligare 16 000 till år 1920, då industriarbetarna voro 16 % flera än år 1913. Den i slutet av år 1920 inbrytande arbetslöshetskrisen nedbragte industripersonalen med c:a 90 000 eller 22 %. Fr. o. m. år 1923 begynte åter en sakta stegring, vilken efter hand bragte upp arbetarantalet till omkring 453 000 år 1929, vilken siffra visserligen ligger nära 40 % över 1923 års låga tal, men icke ens 10 % över det tidigare toppåret 1920. Samtidigt hade produktionsvolymen sedan sistnämnda år ökats med nära 60 %, vilket innebär, att arbetarebehovet per produktenhet under mellantiden nedbragts med närmare en tredjedel.¹

Nu berörda utveckling erhåller i viss mån sitt negativa uttryck genom minskningen i tabellens poängsiffror för tillgången på industriell och agrikulturell arbetskraft. Dessa tillgångssiffror, av vilka den förra länge hållit sig på ett väsentligt högre plan än den senare, nå båda sin lägsta punkt mot slutet av år 1916, sålunda omedelbart före det industriella arbetareantalets kulmination under loppet av påföljande år. Diagram I åskådliggör, hurusom tillgången först på industriarbetare och efter hand även på jordbruksarbetare ökades till en början mera långsamt, men därefter med en plötslig stegring under inverkan av den i slutet av år 1920 inbrytande arbetslöshetskrisen. Under de följande åren ligga kurvorna på en väsentligt högre nivå än tidigare, och avståndet mellan dem minskas, så att de år 1926 skära varandra, vilket skulle innebära, att kommunalordförandena nu för första gången bedömt tillgången på arbetskraft inom jordbruket såsom rikligare än de industriella arbetsgivarna hållit före

¹ Statens offentliga utredningar 1931: 20, sid. 190.

beträffande sin näring. Ehuru av förut antydda skäl större betydelse bör tillmätas de båda kurvornas läge och rörelseriktning var för sig än relationen dem emellan, synes nu berörda omkastning belysa det förhållandet, att under de senast förflutna årens goda, ehuru av den industriella rationaliseringen präglade konjunkturer jordbrukets arbetsmarknad blivit allt mera avskild från industriens.

Under tidigare år synes härvidlag ägt rum en utpräglad växelverkan, varvid det varit industrien, som genom sitt varierande behov av arbetskraft i väsentlig grad förorsakat förskjutningarna i fråga om tillgången på lantarbetare. Närmare belyses detta genom de specialsiffror, som i tabellen meddelas för åren 1913—26 angående huru jordbrukets arbetsmarknad ställde sig å ena sidan i industriorternas omedelbara närhet, å den andra å rena landsbygden. En jämförelse mellan dessa sifferserier synes ge vid handen, att medan under högkonjunkturen 1916—17 mindre tillgång på arbetskraft rapporterades från industrikommunerna än från jordbrukskommunerna, gäller det motsatta förhållandet under kris- och depressionstider (t. ex. 1920—21), vilkas verkningar givetvis snabbare och häftigare drabba just industriens närmaste omgivningar. Överhuvud vill det synas, som om jordbrukarna i allmänhet bedömde arbetsmarknaden såsom lättare i industribygderna än i de rena jordbruksbygderna, antagligen beroende därpå, att tillfällig arbetshjälp vid skörd, rotfruktsodling o. d. ymnigare står till buds i de tätbebyggda industriorterna än å den glesare befolkade egentliga landsbygden.

Tillgång på arbetskraft enligt arbetsförmedlingsstatistiken. Till ytterligare belysning av arbetsmarknadens läge under de år jämförelsen omfattar har i tab. 6 under avd. II lämnats en översikt av antalet ansökningar om arbete på 100 lediga platser, såväl inom jordbruket som inom samtliga näringsgrenar, enligt uppgifter i Sociala Meddelanden från Sveriges offentliga arbetsförmedling. Då kontor av denna blott finnas på ett mindre antal orter (f. n. c:a 160) och vid dem tillsättes blott en begränsad, ortsvis växlande del av de under året ledigblivande platserna för fasta och tillfälliga lantarbetare, kunna ifrågavarande uppgifter näppeligen i och för sig göra anspråk på att till fullo visa arbetsmarknadens läge, vad jordbruket beträffar. Indrages i jämförelsen de förenämnda sockenuppgifterna rörande tillgången på arbetskraft, befinnes emellertid variationerna i de båda serierna vara i det stora hela samtida. Lantarbetarstatistiken visar ungefär lika höga siffror för åren 1921 och 1922, men arbetsförmedlingssiffran pekar på ett utpräglat maximum år 1922. Nedgången av arbetssökande 1923 och 1924 samt uppgången 1925 och 1926 framträder i båda serierna. En närmare analys av månadssiffrorna för 1926 visar, att, under inverkan av betodlingens nästan totala inställande detta år, i de betodlande provinserna och rekryteringsområdena för betskötare arbetsansökningarna voro särskilt talrika omkring betskötselns arbetssäsonger (sommarskötseln i maj—juni och upptagningen i oktober—november). Lantarbetarserien visar någon förbättring av arbetstillgången 1927 och 1928, vilken ut-

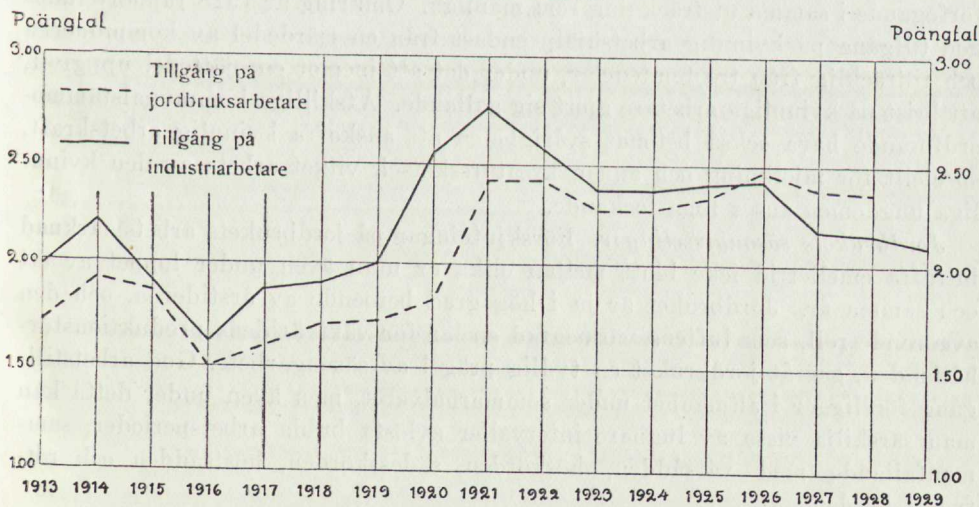
¹ För dessa år äro jordbruks- och skogsarbetare sammanslagna till en grupp.

veckling i arbetsförmedlingsmaterialet motsvaras av en påtaglig förbättring under år 1927, följt av en mindre försämring 1928, vilken dock helt försvunnit påföljande år.

Tab. 6. Arbetartillgång inom jordbruket och näringslivet i övrigt åren 1913—1930.

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
I. Genomsnittlig tillgång på arbetskraft vid jordbruket (nov.)	1.72	1.91	1.85	1.50	1.60	1.70	1.73	1.82	2.43	2.44	2.27	2.26	2.34	2.45	2.42	2.41	.	.
därav inom:																		
jordbrukssocknar...	1.71	1.91	1.85	1.51	1.61	1.70	1.72	1.80	2.41	2.44	2.25	2.24	2.32	2.43	.	.	.	.
övriga socknar.....	1.75	1.91	1.89	1.48	1.55	1.70	1.79	1.89	2.55	2.45	2.34	2.34	2.41	2.52	.	.	.	.
vid industrien (4:e kv.)	1.99	2.18	1.90	1.60	1.87	1.90	1.98	2.54	2.75	2.53	2.35	2.34	2.38	2.42	2.33	2.33	2.23	2.47
II. Ansökningar om arbete på 100 lediga platser (Sveriges offentliga arbetsförmedling)																		
jordbruksarbetare,																		
män	1.	1.	1.	1.	92	112	114	110	189	208	130	130	152	162	139	144	136	130
kvinnor	.	.	.	.	71	69	48	45	47	66	64	70	79	72	70	76	71	63
samtliga arbetare,																		
män	138	156	151	105	107	148	162	149	436	428	246	223	272	284	278	261	226	254
kvinnor	96	106	128	99	110	140	87	79	111	114	114	118	128	124	119	123	112	109
III. Medeltal arbetare inom fabriksindustrien (i 1 000-tal).....	361	365	374	398	401	385	393	417	328	326	358	380	392	407	410	439	453	455

Diagram I. Genomsnittlig tillgång på arbetskraft inom jordbruk och industri åren 1913—1929.

Jämföras åter de båda serierna av arbetsansökningar inom jordbruket och inom näringslivet i allmänhet, visar jordbrukskurvan ett mycket flackare för-

¹ För dessa år äro jordbruks- och skogsarbetare sammanslagna till en grupp.

lopp än kurvan för samtliga grupper, vilket tyder på, att varken försämringen på jordbrukets arbetsmarknad 1921 och 1922 eller den förbättring, vilken på det hela taget präglat åren därefter, varit lika markerade som för samtliga yrkesgrupper. Arbetslöshetsförloppet vid jordbruket synes sålunda icke kännetecknats av samma starka variationer som inom näringslivet i övrigt. Överensstämmelsen i stort mellan de båda serierna bestyrker likväl intrycket, att jordbrukets tillgång på arbetskraft delvis bestämmes av förhållandena på arbetsmarknaden inom övriga näringar, och att jordbrukets arbetsmarknadsutveckling sålunda kan sägas vara i viss mån passiv i förhållande till dessa. »Då arbete vid industrien varit tillgängligt, har jordbrukarungdom sökt sig anställning där, men då stagnation inträffat inom industrien, har man åter sökt sig ut till landsbygden, för att återigen vid lämpligt tillfälle vända lantbruket ryggen; på detta sätt har lantbruket fått tidvis arbeta med överskott av behövlig arbetskraft, tidvis med underskott, allt efter industriens konjunkturer», heter det i ett svar på jordbruksutredningens frågeformulär. I samma enquête betecknar Svenska lantarbetsgivarnas centralförening jordbruket såsom en reservoar, varur andra näringar vid behov kunna hämta sin arbetskraft, och dit de vid brist på arbete kunna avbörda sig överflödiga sådana. Föreningen tillägger emellertid, att vid jordbrukets för närvarande beträngda läge näringen dock sannolikt ej har arbete åt alla, som önska sådant. Att nämnda växelverkan varit mera utpräglad tidigare än under de senaste åren synes även framgå av annat föreliggande material.

Vad nu sagts rörande tillgången på arbetskraft avser allenast manliga jordbruksarbetare, närmast av grovarbetartyp. I fråga om kvinnliga lantarbetare bekräfta siffrorna vad förut angivits, nämligen att sådana ingalunda stå till förfogande i samma utsträckning som manliga. Omkring år 1928 rapporterades god tillgång på kvinnlig arbetshjälp endast från en fjärdedel av kommunerna och tillräcklig från tre femtedelar, under det att inemot en sjättedel uppgivit, att brist på kvinnliga arbetare gjort sig gällande. Åtskilliga kommunalstämmodförande hava också betonat svårigheten att anskaffa kvinnlig arbetskraft, speciellt för mjölkning och annan kreatursskötsel, vilket arbete av den kvinnliga ungdomen anses föga lockande.

Jordbrukets säsongväxlingar. Förskjutningar på jordbrukets arbetsmarknad inträffa emellertid icke blott mellan olika år utan även under loppet av ett och samma år. Jordbruket är ju i hög grad beroende av årstiderna, och den avgörande roll, som luftens värmegrad spelar för växtvärldens produktionsförhållanden, ger åt jordbruket en tydlig prägel av säsongarbete. God arbetstillgång föreligger i allmänhet under sommarhalvåret, men även under detta kan man särskilja vissa av lugnare intervaller avlösta bråda arbetsperioder, sammanfallande med vårsådden, höskörden, sädesskörden, höstsådden och rotfruktsskörden.

Vegetationsperiodens genomsnittliga längd beräknas utgöra omkring 150 dagar i Götaland, 142 dagar i Svealand och 120 dagar i Norrland.¹ Då vege-

¹ Statens offentliga utredningar 1931: 7 sid. 5.

tationsperioden sålunda blir allt kortare längre norrut — 109 dagar i medeltal för Norrbottens län — måste också jordbrukets arbetsperiod där bli kortare och mera koncentrerad, liksom man nödgas använda sig av mindre arbetskrävande driftsformer, exempelvis genom att låta större delen av åkern ligga i fleråriga vallar. I de sydligare länen tager vårsådden mestadels sin början redan i mitten av april, i mellersta Sverige kring 1 maj och längre norrut först vid mitten eller slutet av maj.

Sedan vårbruket avslutats fram mot mitten eller slutet av maj månad, plägar en relativt lugn tid inträda på några veckor, som emellertid i Sydsveriges sockerbetsdistrikt pläga användas för gallring och övrig sommarskötsel av betorna. Jordbrukets högsäsong plägar inbryta med juli och sträcka sig över denna månad samt augusti och september. Härunder infaller skörd av foder samt höst- och vårsäd, ävensom höstplöjning och höstsädd, vilka alla kräva mycken arbetskraft. Såsom en eftersäsong inträffar i oktober rotfrukts-skörden. Man kan nog säga, att behovet av arbetskraft alltid är störst under skördetiden, men när under denna det når sin höjdpunkt, beror närmare på det i trakten dominerande växtslaget. Sålunda är i Norrland slåttertiden mest arbetskrävande, men i Skåne vete- och sockerbetsskörden.

Jordbrukets behov av ökad arbetskraft under arbetsbråda tider tillgodoses på olika sätt vid bruksningsdelar av olika storlek. Småbrukaren har merendels i familjemedlemmarna en god arbetsreserv att lita till under bråda tider. Vid större gårdar med lejd arbetskraft sökte man avhjälpa svårigheterna att under de arbetsbelastade perioderna skaffa arbetskraft i tillräcklig utsträckning genom att anställa och underhålla erforderlig personal året runt. Så var förhållandet i äldre tider vid herrgårdarna i vårt land och i många andra europeiska länder. Den kostnad, som åsamkades jordbrukaren genom underhåll av arbetare under den relativt arbetsfattiga vintern, var med rådande låga naturlöner så pass ringa, att utgiften uppvägdes av de fördelar, som vunnos genom säkerställande av erforderlig arbetskraftstillgång under sommarmånaderna. I den mån lantarbetarlönerna ökades, blev det emellertid efter hand omöjligt att årsanställa all den personal, som behövdes för att möta spetsbelastningen, varför jordbruket under högsäsongen i stor utsträckning blev beroende av extra arbetskraft. I mera tätbefolkade bygder kunde sådan erhållas från ortens folk, lägenhetsägare och arbetare, men på andra håll blev det nödvändigt att tillkalla arbetskraft från andra orter och t. o. m. från främmande länder. Före världskriget arbetade polska och tjeckiska vandringsarbetare till ett antal av över 100 000 inom det tyska jordbruket, och tidvis anlätades dylika »galizier» även av danska och svenska sockerbetsodlare. Inom Frankrikes jordbruk arbetade då — liksom nu — belgier, italienare och spanjorer m. fl., och till engelska lantegendomar kommo under skördetiden såväl irländare som folk från städer och industrisamhällen. Särskilt utvecklat var vandringsarbetet i Förenta staterna och Kanada, där vid veteskörden arbetssökande i tiotusental strömmade till från de östliga städerna och därefter successivt följde med skörden, allteftersom denna inom »vetebältet» fortskred från söder mot norr.

Särskilt under det senaste årtiondet kan man emellertid spåra åtskilliga förändringar i fråga om tillgodoseende av säsongbehovet av arbetskraft vid jordbruket. Vad vårt land beträffar vill det synas, som en ökad övergång från års- till säsonganställd personal ägt rum. Ganska allmänt konstateras sålunda, att lantarbetsgivarna sökt så långt möjligt minska sin fasta personal för att i stället i större utsträckning inrikta sig på mera tillfällig arbetskraft. Strävandena i denna riktning torde tilltagit i styrka efter år 1920 under intryck av jordbrukets minskade betalningsförmåga och den ökade tillgången av arbetskraft på landsbygden (se sid. 32), liksom de möjligen påskyndats genom legostadgans upphävande år 1926. Såsom förut påpekats (sid. 23), har en väsentlig minskning av arbetarantalet per arealenhet möjliggjorts genom tillämpning av rationaliserade arbetsmetoder och särskilt ökad användning av arbetsbesparande maskiner. Maskinerna ha emellertid medfört minskning icke blott av den fasta arbetsstyrkan utan även av tillfällig arbetskraft genom att bereda ökade möjligheter att bemästra högsäsongens toppbelastning. Detta gäller ej blott ifråga om vårt land, utan i än högre grad om vissa andra länder. Sålunda uppgives, att den under de senaste åren starkt ökade användningen av traktorer och kombinerade skörde- och tröskmaskiner i Amerika nästan gjort slut på den tidigare så framträdande »säsongrusningen» av skördearbetare till vetebältet.¹

De förskjutningar, som under årens lopp äga rum på jordbrukets arbetsmarknad i vårt land, belysas till en viss grad (jfr sid. 36) genom den offentliga arbetsförmedlingens månatliga rapporter rörande antalet arbetssökande, lediga platser och tillsatta platser inom jordbruket. En sammanställning av dessa uppgifter för åren 1929 och 1930 meddelas här nedan efter Sociala Meddelanden.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Arbetssökande personer:												
1929 (antal	4 760	5 029	7 806	7 909	5 467	3 635	4 450	8 633	9 540	12 064	5 865	3 908
(indextal ($1/12$ år = 100)	72	76	119	120	83	55	68	131	145	183	89	59
1930 (antal	4 772	5 291	7 652	6 962	5 436	3 648	4 404	7 392	10 068	11 952	5 798	3 212
(indextal ($1/12$ år = 100)	75	83	120	109	85	57	69	116	158	187	91	50
Ansökningar per 100 lediga platser:												
1929	193	155	109	92	82	74	89	113	104	113	160	200
1930	185	134	100	77	74	65	81	99	110	118	167	210

Man finner härav, att ansökningarna om arbete äro talrikast höst och vår. Vid dessa tidpunkter ha också lantmännen sedan gammalt pläгат rekrytera sin arbetskraft, varför även antalet lediga platser då plägar vara relativt stort. Härigenom nedgå siffrorna för antalet ansökningar i förhållande till lediga platser under dessa perioder, för att nå sin höjdpunkt under den arbetsfattiga tiden omkring årsskiftet.

På detta sätt te sig jordbrukets säsongväxlingar närmast ur den arbetsökandes synpunkt. För att belysa, huru arbetsbehovets säsongvariationer fram-

¹ International Labour Review Vol. XXIII: 3, sid. 357 (1931).

träda inom ramen av ett särskilt jordbruk, skola här anföras genomsnittssiffror för arbetsfördelningen under årets olika månader år 1921 vid några typiska storbruk i södra och mellersta Sverige, sammanställda av direktör L. Nanneson.¹

Arbetsåtgången (reducerade manstimmar per hektar) under årets olika månader vid typiska egendomar i södra och mellersta Sverige.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
<i>Sydsverige:</i>												
a) Allt arbete												
proc. fördelning	3·7	3·9	3·7	5·2	11·2	14·8	9·9	5·2	5·4	19·8	12·4	4·8
indextal ($^{1/12}$ år = 100)	45	47	45	63	135	178	119	62	65	238	150	58
b) Ackordsarbete frånräknat												
proc. fördelning	6·6	6·9	6·6	9·3	8·4	8·9	8·3	9·1	9·6	9·1	8·6	8·6
indextal ($^{1/12}$ år = 100)	79	83	79	112	102	107	100	110	116	110	103	103
<i>Mellansverige:</i>												
Proc. fördelning	5·1	4·8	6·0	8·7	8·7	10·5	11·5	11·1	11·1	9·9	6·9	5·7
Indextal ($^{1/12}$ år = 100)	61	58	72	105	105	126	137	134	134	119	83	69

Härav framgår, huru mycket större arbetsåtgången är under månaderna maj—oktober än under den återstående delen av året, även om man bortser från det ackordsarbete å sockerbetsfälten, som vår och höst utföres å de sydsvenska egendomarna av tillfälligt anställda betskötare.

Även om det föreligger åtskilliga möjligheter att utjämna arbetsfördelningen vid en lantegendom, torde det alltid kvarstå ojämnheter i arbetsbelastningen, vilka göra det önskvärt att söka vinna lönande användning för arbetskraft (och dragare) genom arbete utanför lantushållningen under de tider, då full sysselsättning ej finnes inom denna. Möjligheterna i detta hänseende äro i allmänhet små för egendomar på slättbygderna, varemot förhållandena äro gynnsammare på egendomar med omfattande skogshushållning.

Under det att flertalet näringsgrenar, som äro beroende av de klimatiska växlingarna, ha sin huvudsäsong förlagd till sommarhalvåret, är skogsbrukets mest arbetsfyllda tid koncentrerad till vintermånaderna. Detta framträder starkast i de fall, då skogsbruket är inriktat huvudsakligen på skogstillgångar, nas exploatering, såsom förhållandet alltjämt är inom större delen av Nord-sverige. Längre söderut har däremot skogsbruket i högre grad inriktats på omsorgen om skogskapitalets förkovran, och genom härav betingade skogsvårdsarbeten ökas arbetskraftsbehovet under sommarhalvåret, vilket medför, att sysselsättningen blir jämnare under olika tider av året. Under alla förhållanden framstår dock den till vintertiden förlagda avverkningssäsongen såsom den ur arbetsmarknadens synpunkt viktigaste, därför att den framkallar ett ökat behov av arbetskraft under den tid, då arbetsbrist eller minskad arbets-tillgång över huvud taget är rådande inom flertalet andra verksamhetsgrenar.

¹ L. Nanneson »Arbetsförbrukningen i det svenska jordbruket». Lantbruksakad.:s handlingar och tidskr. 1923, sid. 597 o. f.

En konkret bild av, huru arbetsfördelningen under årets lopp gestaltar sig inom olika skogsbrukstyper erhålles genom en av arbetslöshetsutredningen i samarbete med 1928 års skogsvårdskommitté verkställd specialundersökning, vars huvudresultat sammanställts här nedan.¹

Arbetskraftsåtgångens månatliga fördelning inom skogsbruket i olika landsdelar. Procentuell fördelning över årets månader i genomsnitt för åren 1925—1928.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Övre Norrland:												
Kustlandet	11.5	15.3	14.5	8.0	7.0	7.5	5.4	3.8	4.8	6.5	7.2	8.5
Norrbottnens och Västerbottnens inland	14.2	15.3	15.7	7.3	5.0	9.7	4.7	4.4	4.9	3.0	5.8	10.0
Västernorrlands inland	11.0	12.8	11.5	6.7	9.1	12.5	7.7	4.5	5.5	5.3	5.5	7.9
Jämtlands, Gävleborgs och Kopparbergs län	12.5	15.8	14.5	5.7	7.2	9.7	6.8	4.9	4.9	4.6	6.3	7.1
Övriga Svealand	16.7	16.7	13.9	6.3	6.6	5.1	4.2	4.1	4.2	4.7	8.1	9.4
» Götaland	17.1	22.0	18.3	8.8	4.2	5.5	3.3	2.3	1.5	2.6	4.8	9.6

Uppmärksammas bör, att jordbrukets och skogsbrukets arbetsbehov under olika årstider i viss mån kunna anses som varandras spegelbilder, varför det vore tänkbart, att de båda näringarna kunde anpassas efter varandra på sådant sätt, att de tillsammans åstadkomme en nästan fullständigt jämn arbetsfördelning under årets olika månader vid en gård eller inom en bygd. Professor Tor Jonson har också genom att taga medeltalet av jordbrukets och av det intensiva skogsbrukets månatliga arbetsbehov konstruerat en »idealgård» på sätt här följer.²

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Indextal för totala arbetsåtgången vid:												
Jordbruk	61	58	72	105	105	126	137	134	134	109	83	69
Skogsbruk ³	173	188	132	65	92	67	69	71	64	57	99	122
Idealgård (medeltal)	117	123	102	85	98	97	103	102	99	88	91	96

Professor Jonson framhåller, att om en liknande jämförelse skulle kunna uppställas för norra Sverige med dess i huvudsak till 3—4 vintermånader koncentrerade extensiva skogsbruk samt med dess till omkring 4 månader inskränkta arbete vid jorden, en ännu högre grad av utjämning skulle kunna åstadkommas.

¹ Statens offentliga utredningar 1931: 20, sid. 334.

² Tor Jonson: »Är vår framtida virkesförsörjning tryggad?» Lantbruksakademiens handlingar och tidskrift 1924, sid. 470 o. f., samt »Ekonomiska beröringspunkter mellan svenskt skogs- och jordbruk», föredrag vid lantbruksveckan 1928, Lantmannen 1928, sid. 239 och Lantbruksveckans handlingar s. å.

³ Siffrorna äro hämtade ur socialstyrelsens utredning om skogsarbetarnas levnads- och arbetsförhållanden (utg. 1916), sid. 214.

Härtill kan anmärkas, att härvidlag en viss anpassning redan skett, i det att arbetet inom de båda näringsgrenarna i huvudsak utföres av samma personer, nämligen 150 000—200 000 skogsbönder, arrendatorer och arbetare.

Övergång från jordbruket till andra näringsgrenar. I jordbruksutredningens frågeformulär (punkt 2 a och b) begärdes närmare upplysningar rörande lantbefolkningens utflyttning från olika områden samt angående de orter och slag av arbete, till vilka denna utvandring företrädesvis riktade sig. De inkomna svaren bekräfta vad tidigare anförts efter andra källor, nämligen att man inom jordbrukssocknarna sedan gammalt fått vänja sig vid, att efter uppväxtåren ungdomen till större delen — i ett par fall nämnes siffran $\frac{2}{3}$ — lämnar hemorten. Den tidigare så betydande emigrationen till främmande länder, i första rummet Amerikas förenta stater och Kanada, men i vissa gränstrakter även Norge, synes numera spela en relativt ringa roll, men mycket betydande är alltjämt utflyttningen till orter inom landet.

I främsta rummet nämnes härvid Stockholm, vilket av naturliga skäl spelar huvudrollen som inflyttningsort för mellersta Sverige, men även drar till sig folk från avlägsna landsändar både i norr och söder. Vilka slag av arbete man företrädesvis söker i huvudstaden belyses av föreliggande yrkesstatistik för in- och utflyttningen, av vilka under senare år den förra hållit sig vid 30 000—35 000 och den senare vid c:a 20 000, vilket medfört inflyttningsvinster för staden av 10 000—15 000 personer per år.¹ Av inflyttningsöverskottet ha c:a $\frac{3}{5}$ plägat utgöras av kvinnor, inom vilken grupp flertalet av de arbetssökande gingo till husligt arbete, men ett betydande antal även till hotell- och restaurangrörelse, butiks- och kontorsarbete m. m. Sistnämnda bransch lockade även många män, men flertalet manliga arbetare sökte sig enligt statistiken till byggnadsverksamhet, metall- och maskinindustri samt grov- och diversearbete. Jordbruksutredningens uppgiftslämnare lägga ävenledes stor vikt på sysselsättningsmöjligheterna inom den under senare år så blomstrande byggnadsverksamheten, men de ha även fäst sig vid, att landspojkar fått plats inom branscher sådana som bryggerier och bagerier, radioindustri samt kommunala arbeten, såsom renhållning och spårvägar. En meddelare riktar emellertid uppmärksamheten på, att medan ynglingar från landsbygden tidigare ofta fingo anställning vid polis, tull, järnväg o. d., gå numera dessa platser i vida högre grad till »folk med examen» från städer och andra samhällen.

Förutom Stockholm nämnes som huvudmål för jordbruksungdomens utflyttning Malmö för södra och Göteborg för västra Sverige. Men förutom dessa större städer omnämnas i formulären nästan samtliga övriga städer och större industrisamhällen i landet, även de nyaste, t. ex. Boliden och Rönnskär i Västerbotten.

Det framhålles emellertid understundom, att det med våra dagars kommunikationsmedel icke är nödvändigt, att en person är bosatt i ett visst samhälle för att han fått arbete där, utan han kan i många fall bo kvar i hemmet, även om det ligger ganska långt borta, och resa mellan bostaden och arbetsplatsen. Tidigare inskränktes väl hemresan för dylika avlägset boende till en gång i veckan, men nu ha bilar, bussar och motorcyklar i stor utsträckning möjliggjort dagliga färder fram och åter, fastän resvägen kan stiga till åtskilliga mil. Förutom från förortsområdena till Stockholm och andra större städer omnämnas dylik »pendelvandring» från industriområdet vid Gullspång (Skaraborgs län),

¹ Statistisk årsbok för Stockholms stad 1931, tab. 50—53.

skofabriksdistriktet omkring Kumla (Örebro län), Sandvikens järnverk (Gävleborgs län), sågverksdistriktet i Gudmundrå (Västernorrlands län) m. fl.

Huru jordbruksbefolkningens utflyttning går till i de särskilda fallen, belyses genom en lokalundersökning, vilken ledamoten av jordbruksutredningen herr N. Adler verkställt med avseende på T u r i n g e kommun (Stockholms län), belägen på c:a 40 km avstånd från huvudstaden.

I socknen, som vid 1930 års slut hade 2 256 invånare och ett taxeringsvärde av 6.5 milj. kronor, fördelat med c:a $\frac{3}{5}$ på jordbruksfastighet och $\frac{2}{5}$ på annan fastighet, finnes ett pappersbruk med c:a 300 arbetare, ett större och två mindre sågverk med omkring 50 arbetare, ett tegelbruk med ett tjugotal arbetare, de flesta anställda blott under sommaren, samt ett cementgjuteri med omkring 30 arbetare, varav 6 lastbilschaufförer. I övrigt utgöres socknen av jordbruksbygd, uppdelad på dels herrgårdar varibland några s. k. lyxgårdar, dels större och mindre bondgårdar samt småbruk och egna hem. Beträffande såväl dessa jordbrukslägenheter (med undantag för fem bondgårdar, som varit föremål för upprepade ombyten av ägare) som lantarbetarfamiljerna å vissa storjordbruk eller i tillhoppa 66 jordbrukar- och 11 lantarbetarhushåll ha personliga förfrågningar verkställts, angående hur många vuxna söner och döttrar, som under perioden 1920—30 lämnat jordbruket, vilka platser de erhållit samt till vilka andra orter de ev. begivit sig.

Resultatet av dessa individualundersökningar meddelas i tab. 7. Härav framgår, att sönerna utflyttat ur fädernehemmet eller åtminstone övergått till annan näring än jordbruket nära fyra gånger oftare än döttrarna. Av de förra hade c:a $\frac{3}{5}$ fått annat arbete inom socknen, merendels inom industrien, medan de övriga med få undantag begivit sig till Stockholm. Där synas de flesta fått anställning inom byggnadsfacket, men ett rätt betydande antal ha även blivit industriarbetare eller chaufförer o. d. När döttrarna övergått till andra näringsgrenar, har det merendels varit till industriarbete i hemorten eller huslig tjänst i huvudstaden.

I fråga om såväl män som kvinnor gäller, att övergången till andra näringsgrenar varit vida starkare, när det rört sig om jordlösa arbetarfamiljer, än när det varit fråga om hushåll med egen brukningsdel.¹

I svaren på jordbruksutredningens frågeformulär omnämnas såsom icke ovanligt, att en jordbrukarson bor kvar på fädernegården, fast han icke arbetar inom jordbruket, utan vid någon av ortens industrier e. d. Det kan vara fråga om järnbruk, pappersmassefabriker och pappersbruk i mellersta Sverige, trävaru-, glas- eller torvindustri i Småland, kalkbruk och cementfabriker på Gotland och i Västergötland, stenhuggerier i Bohuslän, sågverk, pappersmassefabriker eller lastageplatser i Norrland o. s. v. Från Älvsborgs län och särskilt från Boråstrakten meddelas, att hemindustrien, som numera huvudsakligen utgöres av sömnad och stickning, bidragit att i de små lanthemmen kvarhålla större delen av de vuxna barnen, särskilt kvinnorna, men att de äro alltför upptagna av sitt hemarbete, för att man skall kunna påräkna deras hjälp vid mjölkning, skörd och tröskning och andra jordbrukssysslor. Dikning och vattenavled-

¹ Rörande utflyttningen från hemmet inom lantarbetarfamiljer i Södermanland meddelas vissa uppgifter i »Den sörmländska statarklassen», undersökning verkställd av Stockholms clarté-sektion och Stockholms socialistiska studentklubb (utg. 1931, sid. 91). I 297 undersökta familjer funnos tillhoppa 1 027 levande barn, av vilka 355 flyttat hemifrån. Utflyttningen skedde merendels strax efter konfirmationen, men tidigare för flickorna (medelålder vid flyttningen 16.5 år) än för gossarna (medelålder 18.5 år). Av de förra togo flertalet hembiträdesplatser, medan de senare fördelade sig med c:a $\frac{2}{3}$ på jordbruket och $\frac{1}{3}$ på industriella yrken.

Tab. 7. Övergång från jordbruket till andra näringsgrenar inom en industrisocken i närheten av Stockholm åren 1920—1930.

Antal från jordbrukshem utflyttade, som erhållit sysselsättning inom andra näringar (än jordbruk)													
Faderns yrke	i orten						i Stockholm						å andra (eller ej uppgivna) orter
	Industri	Hantverk och byggnadsarb.	Handel (inkl. hotell o. rest.)	Samfärdsel (chaufför, sjöman)	Väg- o. grovarbeten (div. arb.)	Allmän tjänst (brandkår, telefon o. d.)	Industri	Hantverk och byggnadsarb.	Handel (inkl. hotell o. rest.)	Samfärdsel (chaufför, sjöman)	Väg- o. grovarbeten (div. arb.)	Allmän tjänst (brandkår, telefon o. d.)	
A. Söner till													
ägare av medelstor bondgård (7)	—	3	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—
ägare av mindre bondgård (8)	—	4	—	5	—	—	—	1	—	—	—	—	—
småbrukare (44)	14	4	—	4	1	—	1	3	2	3	1	1	—
småbrukare och hantverkare (6)	4	—	—	2	—	—	—	3	—	2	—	—	—
småbrukare och industriarbetare (1) ..	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—
lantarbetare å storbruk (11)	12	—	—	—	1	—	6	1	1	3	1	—	—
Samtliga (77)	30	11	—	13	2	—	9	11	3	8	2	2	—
B. Döttrar till													
ägare av medelstor bondgård (7)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ägare av mindre bondgård (8)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—
småbrukare (44)	2	—	1	—	—	—	1	1	2	—	—	1	—
småbrukare och hantverkare (6)	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
småbrukare och industriarbetare (1) ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
lantarbetare å storbruk (11)	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	6	—
Samtliga (77)	7	2	1	—	—	—	1	1	3	—	—	9	—
Husligt arbete													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—													
—</													

ning samt framförallt vägunderhåll och vägbyggnad samt därmed sammanhängande arbete i grustag o. d. uppges vara av stor betydelse för landsbygdens arbetsliv, i det att härigenom erhålles dels självständiga förvärvsmöjligheter, dels fyllnadsarbete till jordbruket. Nu som förr händer det, att en och annan yngling från kustorterna går till sjöss. Däremot har inom landtransporten skett en förändring så till vida, att den tidigare så eftersökta järnvägstjänsten under senare år lämnat allt färre arbetstillfällen. I stället har automobilväsendet och därtill sig anslutande reparationsverkstäder, bensinstationer o. d. öppnat ett betydande antal nya förvärvsmöjligheter. Särskilt är det chaufförsplatser å bussar, lastbilar, vägmaskiner o. d. eller bedrivande av yrkesmässig trafik med egen bil, som äro eftersträfvade mål även för jordbrukarungdomens verksamhetslust snart sagt överallt i landet.

Tidigare var det ej ovanligt, att bristande jämvikt mellan folknumerär och arbetstillfällen å en viss ort utjämnades genom temporära v a n d r i n g a r från hembygden till trakter som erbjödo rikare möjligheter till sysselsättning.

Mest bekanta bland dessa inrikesvandringar äro betodlingsarbetarnas vår- och höstutflyttningar från sydsvenska höglandet till de sockerbetsodlande slättbygderna i Skåne och Blekinge, i Östergötland och på Gotland (tidigare även till Danmark), dalfolkets sommaranställningar vid byggnads-, trädgårds- o. d. arbeten särskilt i Stockholmstrakten samt säsongvandringarna till de stora skogsavverkningarna av körare och huggare från Norrlands kusttrakter och andra orter, delvis ända från Värmland och Dalarna. Dessa arbetsvandringar försiggå än i dag, ehuru deras omfattning avtagit under de senaste åren. De regelmässiga säsongvandringarna av betskötare och betupptagare från skogstrakterna i norra Skåne, Småland och Blekinge beräknas under år med normal betodling omfatta 6 000—8 000 personer, övervägande kvinnor. Det synes dock, i samband med betodlingens delvis förändrade lokalisering, förefinnas en bestämd tendens att alltmera övergiva detta arbetssystem och övergå till betskötsel allenast genom »hemmafolket». ¹ En likartad utveckling synes ha försiggått inom skogsbruket, ty medan man tidigare sökte sig fram långväga till de områden, där arbetsförtjänsterna voro mest lockande, begränsas säsongvandringarna numera övervägande till hemsocknen och dess närmaste uppland. »Före 1914», skriver en värmländsk meddelare, »drogo stora skaror ut, mestadels till Dalarna och Norrland, på flottnings- o. d. arbeten, för att när vintern kom åter draga sig till hembygden, som då gav och ger arbete; f. n. kan däremot ingen människa draga utanför socknens gränser för att med framgång erhålla arbete.» Vad beträffar de bönder och bondsöner från övre Dalarna (särskilt Rättvik, Leksand, Siljansnäs, Järna), som sommartid plägat arbeta som murare eller målare i Stockholm och andra städer, lära de numera till stor del blivit bofasta i dessa städer. Ibland kan dock familjen fortfarande bo kvar i hemsocknen och nödtorftigt bedriva jordbruket, vilket ej sällan uppges bliva mindre välskött på grund av för ringa och dålig arbetskraft.

Såsom ett karakteristiskt utvecklingsdrag för de senaste åren framstår den skarpare avgränsning mellan jordbrukets och industriens arbetsmarknad, vilken berörts i det föregående, ävensom söndersplittringen i lokalt begränsade delmarknader.

Angående de närmare anledningarna till denna utveckling föreligga vissa uppgifter i svaren på formulärets punkt 2 c, vari frågades, huruvida över-

¹ Statens offentliga utredningar 1930: 35, sid. 181, 241.

gången från jordbruksarbete o. d. under de senaste åren försvårats genom industriens minskade behov av arbetskraft och genom vissa industriarbetarfackförningars strävan att förbehålla arbetet för sina egna medlemmar. Man framhåller sålunda från olika håll, att industrien förefaller »fullmatad» med arbetskraft och omgärdad med »taggtrådsstängsel», låt vara att vissa företag visat rätt betydande expansionstendenser under den högkonjunktur, som mestadels ännu rådde vid tiden för formulärens besvarande. Nyrekryteringen är flerstädes ej större, än att den fylles genom att de nuvarande fabriksarbetarna »tinga in» sina barn. En meddelare från en bygd, där det finnes ett större pappersbruk, berättar sålunda, att en fader kan anmäla sin son till arbete på bruket, då sonen är t. ex. 18 år, och sedan kan denne få gå och vänta både två och tre år, tills hans tur kommer; det är sålunda svårt att komma in för den, som ej har anhöriga vid bruket. Det omnämnes även från andra håll, att det är vanskligt att få arbete inom industrien, om plats ej anskaffas genom släktingar eller bekanta. Exempelvis har den tidigare så betydande utflyttningen till de lappländska malmfälten nu i huvudsak upphört, och gruvsamhällena rekrytera väsentligen själva den erforderliga arbetskraften.

I dylika fall kan skulden för avstängningen av utomstående tydligen icke läggas på någon fackförening. Snarare är det arbetsledningen, som i samförstånd med ortsbefolkningen och ibland kommunalförvaltningen, av skatte- eller fattigvårdshänsyn söker reservera arbetstillfällena för befolkningen i »hemkommunen».¹ Men en del uppgiftslämnare omnämna dock monopolsträvanden och »skråbildning» från organiserade industriarbetares sida. Det anföres belysande exempel på, att »fackföreningen hindrat mången jordbruksarbetare att komma in i industrien». Fackföreningarna tillse i första rummet, att arbete beredes deras egna medlemmar. Härnäst komma de inom samhällena boende arbetslösa och först i sista hand jordbruksbefolkningen.

I en trakt av Östergötlands slättbygd uppges husbyggnadsfacket numera vara tämligen avstängt för landsbygdens arbetare, medan övergång till vägbyggnadsarbete ännu kan ske utan särskilda svårigheter. En annan meddelare från samma landskap skriver, att några småbrukare från orten, som tillika äro yrkeskunniga byggnadsarbetare, visserligen få arbeta i staden, men året om måste betala kontingent till därvarande fackförening och ändå finna sig i att få arbete först efter sedan alla i staden boende arbetare i samma fack fått anställning. En tredje meddelare skriver, att i hans socken äro hantverkarna ej organiserade, varför de motas från arbete i närmaste stad. Från samma trakt uppges, att på grund av de svårigheter fackföreningarna i städerna ställt för inflyttande att erhålla arbetstillfällen, har inom orten bildats mindre träindustrier, vid vilka jordbrukets arbetskraftsöverskott till stor del finner arbete. Från en bygd i Kronobergs län meddelas, att vid ett vägarbete övriga arbetare genom strejkhot hindrat anställande av bondsöner.

En uppgiftslämnare från Malmöhus län skriver, att i hans hembygd hade småbrukare och jordbruksarbetare sökt anställning vid vägarbete, men ej blivit antagna på grund av fackorganisationens motstånd. Från en ort i Bohuslän meddelas, att en landsbyggmästare, som skulle utföra en tillbyggnad av ett sjukhus i en stad, förvägrades att medtaga några arbetare från landsbygden, ehuru de voro

¹ Jfr Statens offentliga utredningar 1931: 20, sid. 376.

villiga att ingå i den lokala fackföreningen, ty enligt dennas mening fanns det tillräckligt med byggnadsarbetare i staden. Från Skaraborgs län skrives, att inga monopolsträvanden äro märkbara inom fabriksindustrien, men väl ett tryck till anslutning till fackorganisationerna, vilket mången jordbrukarson uppges ha svårt att finna sig i. Vad beträffar byggnadsfacket i städerna uppges icke blott dylik pressning föreligga i skärpt form, utan lära även fackföreningsmedlemmarna söka utestänga tillträdet för från landsbygden kommande arbetssökande. Liknande förhållanden omnämnas även från Värmland, varest fackföreningarna jämväl på sina håll uppges icke ha velat ge landsbygdens arbetare skogs- och flottningsarbete, med mindre de inträdde i organisationen. Från Närke och Västmanland skrives, att några monopolsträvanden från de organiserade arbetarnas sida näppeligen förekomma inom den egentliga industrien, men väl inom byggnadsverksamheten. Detta är till skada, då särskilt i vissa småbondebygder det finnes talrika jordbrukare, som äro yrkesmän inom byggnadsfacket såsom snickare, sten- och betongarbetare, målare o. d. Från Dalarna berättar en meddelare, att de i Stockholm och andra städer arbetande dalkarlarna kunna kringgå förbudet mot arbete av utsocknes folk genom att låta kyrkoskriva sig i staden, medan familjen kvarstår skriven i hemsocknen (jfr sid. 46). Från Hälsingland uppges, att i vissa bygder fackliga sammanslutningar stått hindrande i vägen för duglig arbetskraft från jordbruket, som tidvis önskat drivnings- och flottningsarbete. Från ett industridistrikt i Ångermanland skrives, att det numera torde vara ganska svårt för jordbrukarungdomen att komma in i fabriksindustrien, då ledningen i första hand intar folk från platsen och därnäst från socknen, men däremot stå byggnadsarbete och vissa säsongarbeten alltjämt öppna. Från Jämtland meddelas, att övergången till industriarbete försvåras av fackföreningarna, som vilja förbehålla arbetet för sina egna medlemmar och föreskriva anmälningsplikt för från andra orter kommande arbetare och därigenom avskräcka en del från sökande av dylikt arbete; bl. a. ha dylika strävanden framträtt vid väganläggningar. En meddelare från Västerbotten uppger, att stuveriarbetet vid lastageplatserna, som tidigare var fritt, nu merendels är reserverat för fackföreningsmedlemmarna, och att i varje fall stuveriarbetsorganisationen, som har ett begränsat antal medlemmar, tillförsäkrar sig företräde vid arbetenas utförande. En annan skriver, att det blott är under högsäsongen lantbrukarsöner kunna få arbete vid industriplatserna med skeppning och lastning, och att det även inom byggnadsfacket är svårt för »landsbor» att få arbete. Vid ett järnvägsbygge i lappmarken lära många småbrukare och bondsöner sökt arbete, men med ringa framgång, då arbetet förbehållits åt järnvägsarbetarestammen.

Såsom i det föregående antytts, får man av föreliggande material det intrycket, att det ingalunda enbart är industriarbetarfackföreningarna utan även ortsbefolkningen, i samförstånd med vederbörande kommunalstyrelser och arbetsledningar, som åstadkommer, att under rådande arbetslöshet uppkommande arbetstillfällen främst reserveras åt i respektive kommuner hemortsberättigade. Särskilt från Värmland och vissa delar av Norrland omtalas dylik »sockenpolitik» i form av kommunala beslut om, att endast »insocknes» arbetare skola användas vid väg- o. d. arbeten, liksom att vissa industriföretag gått med på att inskränka sina rekryteringsområden till hemsocknen.

Arbetslösheten inom jordbruket. I det föregående (sid. 32) har framhållits, hurusom efter 1920/22 års industriella arbetslöshetskris en genomgripande förändring gjort sig gällande på jordbrukets arbetsmarknad, i det att den tidigare så framträdande bristen på arbetskraft i huvudsak försvunnit och i stället arbetslöshetsproblemet blivit av betydelse även för jordbruksnäringens vidkom-

mande. I den lantarbetarstatistiska årsboken för år 1920 (sid. 25) omtalas såsom en skäligen ny företeelse arbetslöshet bland fasta lantarbetare på hösten, på grund av att vissa jordbrukare ansett sig nödsakade att minska sin vanliga arbetarstyrka under inverkan av å ena sidan de höga lönerna, å den andra de vikande priserna på jordbruksprodukter. Vid sidan av den av gammalt kända säsongarbetslösheten på våren, innan vårbruket kommit i gång, och på hösten före skogsavverkningens början (se sid. 41), har sålunda jämväl konjunkturarbetslösheten börjat bli ett problem även inom jordbruket. För att närmare belysa arbetslöshetsspörsmålet har sedan år 1926 å lantarbetarstatistikens frågeformulär eftersports, huruvida arbetslöshet förekommit i större utsträckning bland manliga lantarbetare, som önskade årstjänst, samt om brist rådde på tillfälliga arbetsförtjänster inom lant- och skogsarbete. Formuläret besvarades under åren 1926—28, såsom förut nämnts, av landskommunernas kommunalstämмоорdförande men sedermera efter lantarbetarstatistikens omläggning av hushållningssällskapens underavdelningar. En sammanställning av de sålunda erhållna svaren lämnas för särskilda län och hushållningssällskapsområden i tab. 8 och 9.

Innan man ingår på en granskning av där meddelade sifferuppgifter, torde det vara lämpligt att något närmare undersöka arbetslöshetens karaktär och framträdande på landsbygden. Såsom arbetslös plägar man beteckna en person, som är arbetsför och arbetsvillig och förgäves sökt arbete samt för tillfället befinner sig i så svag ekonomisk ställning, att hjälp från samhällets sida är oundgängligen erforderlig för hans utkomst. Den praktiska tillämpningen av dessa regler befinnes dock ge till resultat ett arbetslöshetsklientel av väsentligt annan sammansättning på landet än i staden, ty i talrika fall får arbetsinkomstens uteblivande icke samma omedelbara och påtagliga konsekvenser på landsbygden som i städerna. Medan här de arbetslösas eventuella besparingar snabbt förtäras genom höga livsmedelskostnader och bostadshyror, har det stora antal av landsbygdens mindre bemedlade, vilka bebo egna eller föräldrarnas fastigheter, tillgång till mat och husrum relativt oberoende av förefintligheten av förtjänstarbete. Det blir trängre i stugan och knappare om matbitarna, men bristen på arbetsinkomster framträder mindre såsom hjälpsökande arbetslöshet än i form av sänkt levnadsstandard. »På landet är överskott av arbetskraft ej liktydigt med arbetslöshet», skriver en meddelare från Västergötland, »ty ofta finnes tillfälle att arbeta på anhörigas jordbruk mot låg avlöning eller fritt vivre.» Jordbrukaren har av ålder fått vänja sig vid, såväl att under årets lopp arbetsdryga tider växla med arbetstomma som att goda år växla med dåliga. Och till tidernas omskiftelser har landsbygdsbefolkningen i allmänhet lärt sig att taga hänsyn vid sin livsförsel. Av dessa skäl möter det stora svårigheter att i tillgängligt uppgiftsmaterial avläsa verkningarna av att någon viss inkomstkälla, exempelvis skogs- och andra körslor eller sockerbetsskötsel, inskränkts eller till äventyrs helt utsinat under ett eller ett par år. Först om så varit förhållandet under en längre tidsperiod, torde de ekonomiska och sociala verkningarna med större tydlighet göra sig gällande.

Av nu angivna skäl förefinnes vid avgivande av arbetslöshetsuppgifter för landsbygden ett ganska vidsträckt spelrum för det subjektiva omdömet. Likaledes påverkas materialet av vederbörande uppgiftslämnarnas större eller mindre kännedom om de enskilda ortsbornas ekonomiska läge och förvärvsmöjligheter. I detta avseende torde uppgifterna i tab. 8, vilka återspegla kommunalordförändernas och i vissa fall även de lokala arbetslöshetskommittéernas ingående lokal-kännedom, böra givas försteg framför motsvarande i tab. 9, vars primärmaterial avser områden, som i genomsnitt äro drygt fem gånger större.

Tab. 8. Arbetslöshet bland manliga lantarbetare inom olika län åren 1926—1928
(enligt kommunalstämмоordförändernas uppgifter).

Län	Antal socknar, varifrån uppgivits, att arbetslöshet förekommit i större utsträckning bland manliga lantarbetare, som önskat									Län	Antal socknar, varifrån uppgivits, att arbetslöshet förekommit i större utsträckning bland manliga lantarbetare, som önskat								
	årstjänst			tillfälligt lant- och skogsarbete under							årstjänst			tillfälligt lant- och skogsarbete under					
				sommaren			vintern							sommaren			vintern		
	1926 ¹	1927	1928	1926 ¹	1927	1928	1926 ¹	1927	1928		1926 ¹	1927	1928	1926 ¹	1927	1928	1926 ¹	1927	1928
Stockholms	8	6	5	7	6	5	16	16	9	Örebro	5	3	3	5	4	5	14	15	10
Uppsala	3	3	2	1	4	—	6	9	3	Västmanlands ...	3	2	3	1	2	3	8	7	11
Södermanlands ...	4	3	3	4	3	—	13	4	7	Kopparbergs ...	2	3	2	4	5	5	6	5	12
Östergötlands.....	9	7	5	5	3	6	26	29	21	Gävleborgs	1	1	1	5	9	5	7	9	7
Jönköpings	—	—	—	1	—	2	8	3	5	Västernorrlands..	1	1	—	1	3	2	2	2	3
Kronobergs.....	1	—	—	3	3	3	7	5	3	Jämtlands	1	2	—	3	3	3	2	9	6
Kalmar.....	1	—	—	1	—	1	6	5	2	Västerbottens ...	—	1	1	2	5	3	2	5	6
Gotlands	1	—	—	1	—	—	5	2	2	Norrbottens	4	6	4	4	8	2	8	13	9
Blekinge	1	1	—	1	—	1	2	1	1	Hela riket { antal 74 48 38 83 77 63 246 232 189 % 3·7 2·4 2·2 4·2 3·9 3·2 12·7 12·6 9·8									
Kristianstads	4	1	—	5	1	2	18	9	13										
Malmöhus	12	4	2	8	2	4	33	29	25	Därav i: jordbruks- { antal 54 29 21 51 41 34 180 165 116 socknar { % 3·4 1·8 1·5 3·2 2·6 2·2 11·6 11·2 7·5									
Hallands	1	—	—	3	—	—	8	4	2										
Göteborgs o. Bohus	—	—	—	1	—	—	2	6	1	övriga { antal 20 19 17 32 36 29 66 67 73 socknar { % 5·1 4·7 4·7 8·0 9·1 7·3 17·2 18·5 18·6									
Älvsborgs	1	1	3	4	4	2	14	16	9										
Skaraborgs	8	1	2	6	5	2	19	18	12										
Värmlands	3	2	2	7	7	7	14	11	10										

I intetdera fallet torde dock tabellens siffror kunna tillmätas någon högre grad av exakthet. Belysande ur här ifrågavarande synpunkter äro de uppgifter rörande arbetslösheten inom verksamhetsområdena för Svenska lantarbetareförbundet och Upplands lantarbetareförbund, vilka för år 1926 föreligga från 179 fackföreningar, motsvarande närmare fyra femtedelar av det antal sådana, som varit i verksamhet under året.² Sammanställas dessa upp-

¹ De här meddelade siffrorna för år 1926 avvika från de i »Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön» 1926 (sid. 53) meddelade, i det att man för vinnande av jämförbarhet med åren 1927 och 1928 frändragit de uppgifter (en tredjedel till hälften av samtliga positiva uppgifter), enligt vilka arbetslöshet förekommit »sällan», »i enstaka fall» etc.

² »Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön» 1926, sid. 54. — Nämnas må, att enligt meddelande i »Lantarbetaren» årg. 1931, nr 10, uppgick den 31 dec. 1930 antalet arbetslösa till nära 13 % av Sv. lantarbetareförbundets medlemsantal; för samma tidpunkt 1931 var talet 18 % (»Lantarbetaren» årg. 1932, nr 9).

Tab. 9. Arbetslöshet bland manliga lantarbetare inom olika hushållningssällskapsområden åren 1929—1931

(enligt uppgifter från hushållningssällskapens lokalavdelningar).

Län och hushållnings- sällskapsområden	Antal uppgiftslämnare, som uppgivit, att arbetslöshet förekommit (a) i mindre och (b) i större utsträckning bland manliga arbetare, som önskat																	
	Årstjänst						tillfälligt lant- och skogsarbete under											
							sommaren						vintern					
	1929		1930		1931		1929		1930		1931		1929		1930		1931	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
Stockholms	—	—	—	—	—	1	—	1	—	2	—	2	—	3	—	6	—	6
Uppsala	1	—	—	1	—	4	—	—	—	—	—	2	1	1	—	3	—	6
Södermanlands	—	—	2	1	—	—	—	—	2	—	1	—	2	1	3	3	2	6
Östergötlands	1	—	3	—	1	4	—	—	1	—	—	2	—	1	—	4	1	7
Jönköpings	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	2	—	1	—	2	3
Kronobergs	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	1	—	1	—	4
Kalmar	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	1	6
n:a hush.-sällskap	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	4
s:a »	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1	1	2
Gotlands	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	3	3
Blekinge	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3
Kristianstads	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	3	5	—	2	1
Malmöhus	—	1	1	—	1	2	—	—	—	—	—	—	3	2	1	2	2	3
Hallands	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	3
Göteborgs o. Bohus	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	3	—
Älvsborgs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	5
n:a hush.-sällskap	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	4
s:a »	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Skaraborgs	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	4	1	4	3	3	5
Värmlands	—	—	2	—	2	2	1	2	2	1	—	8	2	3	3	3	1	12
Örebro	—	—	1	3	3	2	2	2	1	3	3	5	4	3	5	10	7	17
Västmanlands	—	—	—	1	—	5	1	—	1	1	1	4	1	1	—	3	—	7
Kopparbergs	—	—	—	—	2	—	4	—	—	—	—	4	3	1	1	2	2	5
Gävleborgs	—	—	2	—	1	5	2	—	2	3	2	8	2	1	1	7	1	11
Västernorrlands	—	—	—	3	—	5	—	—	1	3	1	7	1	4	2	7	—	14
Jämtlands	—	—	—	1	—	3	1	—	1	1	3	2	2	1	1	4	3	8
Västerbottens	—	—	—	2	1	3	2	1	1	1	2	6	3	4	2	8	1	22
Norrbottens	—	—	2	6	—	3	1	2	1	6	1	13	1	5	2	25	—	41
Hela riket... { antal	3	1	15	18	14	47	15	9	13	21	17	67	34	42	34	97	34	198
{ % ¹	1.4	0.8	4.2	2.6	3.3	14.1	2.9	1.9	2.8	2.9	3.6	12.4	12.9	11.3	11.5	19.2	11.9	44.2

gifter med dem, som kommunalstämмоordförandena samtidigt avgivit för i stort sett samma områden, befinnas de förra vara två till tre gånger högre. Till någon del torde detta bero på att fackföreningarnas uppgiftslämnare, till följd av den stora personliga kännedom de äga beträffande traktens lantarbetare, fullständigare redovisat kortare arbetslöshetsperioder ävensom den ofta svårupptäckta ungdomsarbetslösheten. Från en lantarbetarfackförening har också betonats, att de lämnade uppgifterna ej vore jämförbara med de av kommunalstämman ordförande avgivna, enär dessa senare vore grundade på upplysningar från kommunens arbetslöshetskommitté, inom vilken man ej ägde känne-

¹ Procenttal vägda med antalet socknar inom resp. områden.

dom om arbetslösheten bland lantarbetarna. Emellertid synas de båda uppgiftslämnarkategorierna ha utgått från delvis olikartade uppfattningar om vad som skall förstås med arbetslöshet, ty medan kommunalordförandena företrädesvis räknat med efter ortens förhållanden fullgoda arbetare, synas fackföreningsmännen även i viss utsträckning medtagit under- och överåriga samt eljest mindre arbetsdugliga, vilka väl numera knappast godkännas av lantarbetsgivarna.

På grundval av nu föreliggande material kan man näppeligen erhålla någon mera tillförlitlig bild av arbetslöshetens faktiska omfattning på landsbygden, även om man till komplettering söker använda den av socialstyrelsen den 5 maj 1927 verkställda arbetslöshetsräkningen med därtill anslutna lokalundersökningar.¹ Däremot synes man genom tab. 8 och 9 kunna få en föreställning om de temporära och lokala växlingarna å jordbrukets arbetsmarknad, vilken i vissa avseenden kompletterar den bild som tidigare givits ur andra synvinklar. Man finner sålunda, att arbetslösheten under år 1926 var förhållandevis hög, om man vågar döma av de av särskilda anledningar rätt bristfälliga siffrorna för detta år. Under år 1927 skedde en påtaglig minskning av landsbygdsarbetslösheten, vilken, i samband med sockerbetsodlingens återupptagande, synes varit särskilt framträdande i de län, där betskötseln är av större betydelse för landsbygdens arbetsmarknad. Sockenuppgifterna för år 1928 synes utvisa, att arbetslösheten inom jordbruket då i allmänhet var mindre än föregående år. Hur ställningen förskjutits år 1929 kan ej med någon grad av tillförlitlighet sägas på grund av ombytet av uppgiftslämnare till lantarbetarstatistiken. Däremot synes en påtaglig ökning av arbetslösheten ägt rum mellan åren 1929 och 1930 och än mer mellan 1930 och 1931, tydligen under inflytande av jordbrukets väsentligt försämrade läge. Vad arbetslöshetens lokala fördelning beträffar giva uppgifterna för hela tiden 1926—31 i huvudsak samma bild, nämligen att de största svårigheterna att erhålla arbete inom jordbruket skulle föreligga i Bergslagen och i övre Norrland. Såsom orsak här till anges bl. a. de driftsinställelser, som där ägt rum vid vissa järnbruk och sågverk, vilka tidigare i rätt stor utsträckning sysselsatte arbetskraft även från den kringliggande landsbygden. — Det nu sagda gäller manliga lantarbetare, såväl fasta som tillfälliga, medan i fråga om kvinnor det nästan överallt uppgives vara regel, att ingen brist på arbete föreligger för sådana, som äro villiga att förrätta jordbrukssysslor.

¹ På grundval av denna räkning har antalet arbetslösa beräknats uppgå till c:a 75 000, varav omkring 20 % kommo på jord- och skogsbruk. Åtminstone 35 % av det räknade arbetslöshetsklientelet utgjordes dock av personer, vilkas arbetslöshet var av normal säsongkaraktär. I fråga om de arbetslösas egna resurser upplyses, att 31 % av samtliga arbetslösa och omkring hälften av de på landsbygden redovisade voro boende på fastigheter med någon odlad areal, nämligen 12 % på egen och 19 % på föräldrars (eller svärföräldrars) fastighet. Över hälften av de uppgivna fastigheterna voro dock så små, att den odlade arealen ej uppgick till $\frac{1}{4}$ ha, men å andra sidan har en åkerareal av mer än 2 ha konstaterats för 14 % av gårdarna. De flesta och största fastigheterna beboddes av skogs- och jordbruksarbetare i Norrland. — Till jämförelse må meddelas, att i Finland beräknades i okt. 1931 antalet arbetslösa till c:a 70 000, varav c:a 50 000 kommo på landsbygden. Av dessa voro 22 % jordägare eller medlemmar av deras familjer, 49 % lant- och skogsarbetare o. d. samt 29 % industriarbetare. Social tidskrift 1931, nr 11, sid. 574.

Uppdämning av arbetskraft. För att ytterligare belysa läget på jordbrukets arbetsmarknad hade uti det av socialstyrelsen hösten 1928 utsända formuläret införts en ny fråga, nämligen huruvida svårigheter att bereda ungdomen arbete och anställning inom jordbruket eller inom andra näringsgrenar medfört, att arbetskraften inom jordbruket å orten kunde anses vara väl stor i förhållande till behovet. Av de nära 2 000 landskommuner, som besvarat frågan, lämnade 201 eller 11 % jakande svar. Från åtskilliga håll betonades emellertid, att det vore mycket svårt att bestämt avgöra, huruvida arbetskraften inom jordbruket kunde anses vara väl stor i förhållande till behovet. Visserligen sysselsattes i regel inom jordbruket färre arbetare per arealenhet än för något tiotal år sedan, men det vore ofta vanskligt att bedöma, i vad mån detta berodde på rationaliserade arbetsmetoder och i vilken utsträckning det sammanhänge med jordbrukarnas oförmåga att under rådande tryckta konjunkturer anställa och avlöna erforderlig arbetskraft (jfr sid. 28).

Undersöker man, hur de avgivna jakande svaren fördela sig på olika områden, befinnes procenttalet vara mer än dubbelt högre i industrisocknar (19·4 %) än i jordbrukssocknar (8·4 %). Industrien med dess kortare arbetstid och högre arbetsförtjänster uppges dra ungdomens håg och intresse till sig, även där mycket begränsade möjligheter finnas att för närvarande erhålla dylikt arbete. På en del håll säges sålunda den situationen ha uppstått, att vuxna hemmasöner gå tämligen sysslolösa hos föräldrarna i avvaktan på lämpligt arbetstillfälle inom industrien, ehuru det på orten t. o. m. kan råda brist på jordbruksarbetare. Ser man på olika landsdelar, synes det egentligen vara i malarlandskapen samt i Bergslagen och Norrland, som en viss »uppdämning» av ungdomlig arbetskraft ansetts äga rum inom jordbrukarhemmen på grund av svårigheten att bereda ungdomen arbete.

Samma fråga ställdes åren 1929, 1930 och 1931 till hushållningssällskapens lokalavdelningar. Av dessas svar att döma, synes man här ha att göra med ett problem, som är lokaliserat till landets skogs- och småbondebygder och alldeles särskilt till Nordsverige, enär av de avgivna jakande svaren omkring hälften komma enbart på Kopparbergs län och de fem norrländska länen. Uträknas procenttal för hela riket, vägda med antalet socknar inom de olika hushållningssällskapsområdena, erhålles följande resultat:

Antal uppgiftslämnare (i %), som uppgivit, att överskott på arbetskraft å vissa bruksdelar

	a) ej förekommit	b) tidvis förekommit	c) mera allmänt förekommit
År 1929	73·0	13·4	13·6
» 1930	73·7	8·2	18·1
» 1931	52·8	14·8	32·4

Av de uppgiftslämnare, som besvarat frågan, hade sålunda ett större antal lämnat jakande svar å frågan år 1931 än åren 1929 och 1930.

Rörande arbetslösheten på landsbygden, dess orsaker och innebörd, föreligga vissa upplysningar i svaren på jordbruksutredningens frågeformulär

(punkterna 1 a, b, 3 och 4), vilka närmast avse förhållandena år 1929, sålunda vid en tidpunkt, då, som förut nämnts, arbetsmarknadens läge särskilt i mera industrialiserade trakter gestaltade sig väsentligt förmånligare, än efter det depressionen mot slutet av år 1930 börjat göra sig gällande även inom den svenska industrien.

Många av uppgiftslämnarna medgiva, att det numera kanske på sina håll finnes alltför mycken jordbrukarungdom och särskilt att det är svårt för den uppvuxna ungdomen att finna levebröd tillräckligt för att själva bilda familj. En tendens att minska barnantalet uppges mångenstädes vara märkbar både inom lantbrukar- och lantarbetarfamiljer.

Mången jordbrukarson vill ej gärna välja faderns yrke, vilket kan vara förklarligt, då, som en meddelare från stockholmstrakten skriver, han inom lantbruket knappt förtjänar mer på ett dagsverke om tio timmar än en byggnadsarbetare i huvudstaden förtjänar i timinkomst (jfr sid. 83). Numera kunna dock ej så många komma in i industrien, och vid depressionstider stötas många ut. I vissa bygder uppges det vara gott om arbetare, som tidigare övergivit jordbruket, men nu måst återvända dit på grund av brist på arbete inom industrien. Åtskilliga landspojkar vilja emellertid ej lämna jordbruket, och på sina håll anser man sig även kunna konstatera ökat intresse för lantarbete bland ungdomen, vilket bl. a. tillskrives den propagandaverksamhet, som utövas av Jordbrukarungdomens förbund.

I fråga om rekryteringen av jordbrukets arbetskraft och jordbrukarungdomens inplacering i förvärvsarbetet märkas inga mera i ögonen fallande förändringar. Nu som förr börja barnen tidigt att deltaga i jordbrukssysslorna; »torpen lära barnen arbeta», skriver en meddelare. Torparens och statares barn begynna redan i skolåldern göra »hjondagsverken», tills ynglingarna vid 17—18 års ålder kunna taga tjänst som körkarlar. Givetvis inverkar skolundervisningens art och omfattning på barnens deltagande i jordbruksarbetet. Den tidigare mera brukliga »varannandagsläsningen» i folkskolan anser en del uppgiftslämnare möjliggöra bättre invänjning i jordbrukssysslorna än den nu övervägande läsningen varje dag. Medan ungdomen tidigare plägade taga plats omedelbart efter konfirmationen, lär fortsättningsskolan medfört ett framflyttande härav med ett par år till framåt sextonårsåldern (jfr sid. 44, not 1).

Otvivelaktigt föreligger på landsbygden en viss ungdomsarbetslöshet. Från åtskilliga håll uppges, att det för närvarande finnes överflöd på yngre drängar. På unga pojkar råder däremot snarast brist, och den kritiska åldern uppges infalla vid omkring 18 år, då vederbörande ofta begär »fackföreningslön», medan arbetsgivaren mestadels föredrar att anställa en äldre arbetare, som besitter mera yrkesvana, om husbonden ej får bestämma lönetilläggen i mån av successivt ökad duglighet. Svenska lantarbetsgivarnas centralförening betecknar arbetslöshetsrisken som störst för de personer, som befinna sig i värnpliktsåldern och tiden närmast före denna, ty dylika vill en lantarbetsgivare ogärna anställa, då deras årsarbete blir sönderstyckat och arbetsgivaren numera ej vet, vid vilken tid på året vederbörande inkallas i tjänstgöring.

Överhuvud skall det numera vara arbetare i sin fulla kraft, och när lantarbetaren börjar bli gammal och ej är så arbetsförf, växer under nuvarande förhållanden arbetslöshetsrisken i hög grad. Fattigvården uppges ej sällan få ta hand om äldre statare, särskilt vid ombyte av tjänst. Eljest är den fasta anställning, som alltjämt om än i avtagande grad (se sid. 40) gäller för flertalet arbetare inom det svenska jordbruket, ett gott skydd vid arbetslöshet. Under trycket av de senaste årens arbetslöshet anses också de täta platsombyten, som tidigare voro vanliga särskilt i Mälarprovinserna, ha avtagit i väsentlig grad.

Vad nu sagts gäller närmast de lantarbetare, som åstunda årtjänst. För lägenhetsägare och andra, som mera tillfälligt önska förtjänstarbete, framträder arbetsbristen närmast i form av brist på fyllnadsarbete, dels inom jordbruket, dels och framförallt inom skogsbruket. Allmänt klagas det över, att skogsfortjänsterna minskats, dels överhuvud, dels särskilt för den jordbrukande befolkningen på grund av den allmänna förekomsten av sommarhuggningar och den därav betingade ökningen av antalet arbetare, sysselsatta med skogsarbete året om.¹ Gävleborgs läns hushållningssällskap meddelar, att skogsarbetet numera i första hand tilldelas de större skogsägarnas arrendatorer samt de professionella organiserade skogsarbetarna.² Vid sidan av skogsarbetet utgör i så gott som alla landsdelar vägarbetet ett eftersökt fyllnadsarbete, men även detta tenderar i allt högre grad i riktning mot ett yrkesarbete, omhänderhaft av en särskild vägarbetarkår. Förutom dessa mera allmänt utbredda former av fyllnadsarbete till jordbruket äga vissa landsdelar sina särskilda näringsgrenar, t. ex. tegelbruksarbete i Mälardalen, träslöjd och torvberedning i Småland, sockerindustri i Skåne, stenhuggeri i Bohuslän, hemindustri i Älvsborgs län o. s. v.

Överallt klagas över bristen på fyllnadsarbete, vilken medför, att de arbetstomma perioderna på förvåren och senhösten tendera att förlängas, varigenom den årliga arbetssäsongen och därmed årsinkomsten minskas. Kalmar läns norra hushållningssällskap meddelar, att inom dess område tillgången på vinterarbeten i form av skogsarbete och virkeskörslor var tillräcklig fram till omkring år 1922. Men efter denna tid ställde sig förhållandena annorlunda genom den tilltagande motoriseringen, som medförde, att numera snart sagt alla transporter av virke och skogsprodukter utföras medelst lastbilar. Vad som i detta hänseende återstår för jordbrukets arbetskraft och dragare, är egentligen endast timrets eller vedens framforsling ur skogen till körbar väg. Härav har blivit en följd, icke blott att arbetstillgången i hög grad minskats, utan även att den starka konkurrensen om de återstående arbetstillfällena nedpressat arbetsprisen på en ytterligt låg nivå. Ännu trööstlösare än för de besuttna jordbrukarna ter sig dock enligt hushållningssällskapets mening ställningen för de lösa arbetare, vilka bo här och var i backstugor och lägenheter och äro hänvisade att skaffa sin årsinkomst genom tillfälligt arbete i jord- och skogsbruk. Sådant har blivit allt svårare att uppbåda, och under nuvarande förhållanden kunna dylika lösarbetare ha arbete en kortare tid, kanske en månad, och få sedan gå arbetslösa 8—14 dagar för att avvakta nästa arbetstillfälle. Man har här enligt hushållningssällskapets mening att göra med en arbetslöshet, som är behjärtansvärd, enär arbetsförtjänsten är så låg, att den ej medger några besparingar, men på samma gång föga iögonenfallande, då det rör sig om människor med en stark vilja att draga sig fram t. o. m. under mycket små förhållanden och med en förnöjsamhet, som tillhör en gången tid. De föredra att taga ett arbete,

¹ Statens offentliga utredningar 1931: 20, sid. 258.

² Av Sociala jordutredningens betänkande (Statens offentliga utredningar 1932: 1) framgår, att under nuvarande förhållanden arrendatorerna flerstädes lägga större vikt vid behållandet av säkra arbetstillfällen i skogarna än på inköp av gårdarna, se sid. 43, 70.

som på grund av omständigheterna måste avlönas lågt, om det överhuvud skall kunna utföras, hellre än att inrätta sig som ständigt arbetslösa.

Såsom i viss mån en följd av den nuvarande arbetslösheten på landsbygden kan man måhända betrakta det ökade intresse, som trots jordbrukets ringa lönsamhet under nuvarande förhållanden på sina håll förspörjes för småbruk och egna hem. »Småbruket föder många per arealenhet», heter det i ett uttalande. I sådant samband klagas det över svårigheten för obemedlade att komma över småbruk och särskilt mindre arrenden, vilka kunna möjliggöra för en jordlös arbetare att så småningom arbeta sig upp till småbrukare och därigenom bli sin egen. Särskilt i övre Norrland synes mången vara av den uppfattningen, att något överskott av arbetskraft ej behövde föreligga, då riklig tillgång finnes på odlingsmark och även ett stort behov av arbetskraft borde förefinnas för en rationell skogsskötsel.

Ehuru ett flertal meddelare konstatera, att för närvarande överskott av arbetskraft faktiskt förefinnes bland lantarbetare samt hemmansägare och småbrukarsöner, lägger man sålunda ibland ej allt för mycken vikt vid detta förhållande. Man framhåller, att det icke egentligen finnes något överflöd på arbetskraft, men att jordbruket under rådande depressionstider icke kan betala de löner som begäres. Det råder alltså brist på vissa slag av arbetskraft, i första rummet å landsjungfrur — ynglingar få numera ibland besörja mjölkningsarbetet — men flerstädes även på manliga specialarbetare av vissa slag, särskilt ladugårdsskötare, vilkas arbete ungdomen nu för tiden lär anse för tråget. Överhuvud synes arbetslösheten på landsbygden delvis vara en fråga om arbetskraftens utbildning och kvalitet. En uppgiftslämnare från Värmland skriver, att det i hans hemsöken mest är fråga om sådana arbetslösa, vilka ingen vill ha och som själva ej äro alltför angelägna efter arbete. Från en bygd i Norrland skrives, att det på vissa centrala platser anhopar sig en lös befolkning, som nog stundom är arbetslös, men att orsaken härtill till stor del ligger i brist på energi hos vederbörande.

Tidigare ha ofta farhågor yppats för, att den då pågående »flykten från landet», som särskilt förde med sig de företagsammaste och driftigaste bland ungdomen till städerna, industrien och främmande länder, kunde medföra en kvalitativ försämring av arbetskraften på landsbygden, som begynte till växande del rekryteras från barn, överåriga och halvinvalider. Visserligen saknas klagomål av denna art icke alldeles i de nu föreliggande uppgifterna, men man får ett intryck av, att frågan under de senaste åren mist mycket av sin aktualitet under intryck av den väsentligt ökade tillgången på arbetskraft för jordbrukets behov. Nämnas må, att enligt socialstyrelsens förenämnda specialundersökning voro omkring år 1920 av 18 365 fasta manliga arbetare inom det större jordbruket c:a 7 % under 18 år, 11 % 18—24 år, 33 % 25—39 år, 37 % 40—59 år och 12 % 60 år och däröver. Några uppgiftslämnare hävda, att folkmaterialet genomgående varit så gott, att det tålt vid utflyttning utan försämring. Det finnes också uppgiftslämnare, som förneka, att den inrikes omflyttning, som nu äger rum, sker till jordbrukets nackdel. I socknarna på Östgötaslätten synes man knappast betrakta det folk från skogsbygden, som ofta kommer i stället för utflyttade slättbygdsbor, såsom sämre arbetare än dessa. Återinvandrande svensk-amerikaner med kapital uppges ha verkat uppryckande på jordbruket i Dalsland, Öland, Småland och andra utvandringsbygder.

Mera reserverad synes man ställa sig i fråga om industriarbetare, vilka med eller mot sin vilja återbördats till jordbruket. Den uppfattningen synes vara rätt allmän, vilken en meddelare uttrycker som följer: »Tyngre jordbruksarbeten utföras ej med god takt, sedan arbetaren varit i industrien.» Därför framhålles, att dylika arbetare ha alltför höga löneanspråk. I Norrland ställer man sig allmänt rätt skeptisk med de nya befolkningsselement, som tillkommit genom statens kolonisationsåtgärder, vare sig det gäller skogstorpens av äldre typ eller mera nymodiga kolonister; det framhålles allmänt, att dylik inflyttning plägar medföra dryga understödsförpliktelser för respektive kommuner.

Nu anförda omdömen gälla dock närmast förändringar beträffande ortsbefolkningen betraktad som helhet och icke för arbetarna inom jordbruket. Vad beträffar dessa sistnämnda, påpeka visserligen en del meddelare, att bondebruket, närmast av ekonomiska skäl, ofta måste hålla till godo med mindervärdig arbetskraft, drängpojkar i läsåldern o. d. Men åtminstone i fråga om det större jordbruket synes man ganska allmänt hålla före, att lantarbetarkårens standard under de senaste åren snarast förbättrats, då den ökade tillgången på arbetskraft givit lantarbetsgivaren större möjligheter till urval. Svenska lantarbetsgivarnas centralförening framhåller i sitt yttrande, att den ökade svårigheten att skaffa sig bärgning tvingat jordbrukets arbetare liksom andra befolkningsskikt att beflita sig om duglighet och användbarhet. Jordbrukets pågående mekanisering kräver arbetskraft med ökade allmänna kvalifikationer och har tillika fört upp jordbruksarbetet på ett högre plan, innebärande ökade krav på omdöme, men tillika mera av intresse och omväxling. Jordbruksarbetet är numera enligt föreningens uppfattning mindre förslöande än mångt arbete vid industrien, och detta har säkerligen påverkat jordbruksarbetarnas psyke och låtit inneboende krafter bättre än förr komma till sin rätt.

5. Arbetstiden inom jordbruket.

Jordbrukets arbetstidsbegrepp. Arbetsförhållandena inom jordbruket fingo tidigare helt och få alltjämt till väsentlig del sin prägel av näringens egenart och dess beroende av naturförhållandena.

Särskilt i äldre tider har det förefunnits en tendens att utvidga jordbruket till den, efter bruksförhållandena m. m. visserligen mycket varierande gräns, vid vilken jordbrukaren allenast ernådde ett mycket knappt uppehälle. Odlingen utsträcktes till avlägsna områden, i trots av den tidsutdräkt det vårlade att komma dit och därifrån, och gårdsbyggnaderna inrättades utan nämnvärd hänsyn till arbetsbesparing. Dagens göromål fullgjordes som de kommo, i traditionella former, utan närmare planläggning. Lantmannen slösade med sin arbetskraft och fordrade, att hans medhjälpare skulle göra på samma sätt.

Bakom arbetslivets traditionsbundna former lågo dock i mycket naturförhållandenas ofrånkomliga krav. Hänsynen till husdjurens behov medförde, att hithörande sysslor måste fördelas över större delen av dygnets 24 timmar, låt

vara med mellantider, då föga eller intet arbete förekom. Om kreatursskötseln tog något så när samma tid i anspråk året om, föredro däremot det egentliga jordbruksarbetet de största växlingar under årets lopp, så att arbetsdagen under skördetiden kunde vara dubbelt längre än vintertid. Längre måste den lejda arbetskraften utan knot finna sig i dessa villkor, men efter hand framfördes krav på en reglering av arbetstiden, vilken tog hänsyn jämväl till arbetarens behov av mera regelmässig arbetstid och större ledighet. Dessa krav började vinna beaktande, särskilt då under 1800-talets senare del tillgången på lantlig arbetskraft började bli knappare under inverkan av utflyttningen till industrien, städerna och främmande länder.

I äldre tider arbetade man i vårt land, särskilt vid sådd och skörd och då gynnsam väderlek rådde, från tidigt på morgonen till sent på kvällen, medan vid otjänligt väder och under mindre arbetskrävande tider arbetstiden var avsevärt förkortad. Även om på sina håll, särskilt vid smärre brukningsdelar, arbetstimmarna ännu alltjämt nära anpassas efter växlingarna i de för tillfället föreliggande arbetsuppgifterna, har dock under de senare åren, med början vid storbruket, arbetstiden i ganska stor utsträckning fixerats och normaliserats. Ehuru svårigheterna att statistiskt mäta jordbrukets arbetstid härigenom successivt förminskats, kvarstå alltjämt vissa vanskligheter, särskilt om man vill vinna en fördjupad inblick i lantarbetarnas arbetstidsförhållanden och söka mäta omfattningen ej enbart av arbetet ute på fälten, i lador, logar o. s. v. utan jämväl av annat jordbruksarbete, i första hand arbetet i ladugård och stall. Kreatursskötarens arbetstid är svår att fixera framför allt därför, att sysslorna under vissa delar av dagen inskränkas till i huvudsak tillsyn av husdjuren, varför det mången gång kan vara förenat med svårigheter att uppdraga gränsen mellan dylikt passningsarbete och rastetid i egentlig bemärkelse. Rykt och utfodring av dragdjuren ombesörjes huvudsakligen av drängar, statkarlar eller daglönare före det egentliga jordbruksarbetets början samt efter dess slut. Dylika sysslor synas tidigare i regel ej hava räknats som arbete i egentlig mening, men numera, sedan ett mera enhetligt åskådningssätt utbildat sig i fråga om vad som är att räkna som ordinarie arbete eller icke, synes den tid, som åtgår för dragarnas rykt och ans, allmänt betraktas som faktisk arbetstid.

Att arbetstidsbegreppet sålunda närmare fixerats inom jordbruket sammanhänger med det ökade intresse arbetstidsproblemet i allmänhet tillvann sig efter världskrigets slut, vilket i vårt land liksom i ett flertal andra länder ledde till lagstiftningsåtgärder i fråga om arbetstiden inom de industriella näringsgrenarna m. fl. I Kungl. Maj:ts för 1919 års båda riksdagar framlagda propositioner till lag om arbetstidens begränsning undantogs visserligen jordbruket från lagens tillämplighetsområde. Detta motiverades genom denna näringsgrens egenartade arbetsförhållanden och nära beroende av naturförhållandena; medan verkstadsarbetaren hela året, dag ut och dag in, skötte ett och samma arbete inomhus, hade jordbruksarbetaren mera omväxlande sysslor, varjämte han under vintern kunde beredas ledighet i ersättning för att han särskilt vid

sådd och skörd nödgades utsträcka sin arbetstid. Emellertid väcktes vid 1919 års lagtima och urtima riksdagar åtskilliga motioner, som påyrkade utredning om införandet av maximalarbetstid även vid jordbruket eller eljest undersökningar rörande lantarbetarnas arbetsförhållanden.¹ Ifrågavarande motioner blevo icke av riksdagen bifallna, men uti utskottsutlåtanden och riksdagsdebatter ådagalades stort intresse för frågan om möjligheten och lämpligheten av arbetstidens reglering även för jordbrukets arbetare.

Avtalsenlig och faktisk arbetstid inom det svenska jordbruket. Att jordbrukets arbetstidsfråga sedermera blott i ringa mån varit föremål för uppmärksamhet från statsmakternas sida² sammanhänger till väsentlig del därmed, att arbetstidsförhållandena reglerades på enskild väg, i det att de i stor utsträckning blevo normerade genom kollektivavtal, ingångna mellan arbetsgivarnas och arbetarnas organisationer.

Den första större avtalsuppgörelsen³ inom jordbruket ägde rum hösten 1919, då det upprättades dels ett riksavtal innehållande allmänna bestämmelser om arbets- och löneförhållanden, dels fyra lokalavtal, nämligen ett gemensamt för Uppland och Södermanland samt ett för vardera av landskapen Västmanland, Östergötland och Skåne. Riksavtalet, som gällde för en tid av tre år från den 24 oktober 1919, innehöll inga bestämmelser rörande den ordinarie arbetstiden, utan hänvisades i detta till de lokala, för ett år gällande avtalen. Bestämmelserna i dessa voro under första året mycket summariska och inneburo i stort sett ett stadfästande av de lokala sedvänjor, som vid denna tid rådde inom olika provinser. För alla avtalsområden utom det skånska fastslogs dock, att arbetet året om skulle i regel börja kl. 7 f. m. samt under lördagarna på sommaren sluta kl. 6 e. m. I det skånska avtalet funnos inga bestämmelser om arbetstidens början, men beträffande arbetstiden på lördagar var stipulerat, att arbetet då skulle sluta en halv timme tidigare än övriga arbetsdagar.

För det följande tjänsteåret 1920—1921 upprättades avtal förutom för de ovan omnämnda områdena (med undantag för Södermanland) jämväl för Halland, Älvsborgs län, Värmland och Närke. Genom dessa lokalavtal blevo för första gången jordbrukets arbetstidsförhållanden föremål för mera ingående kollektiv reglering. I anslutning till gällande lokala sedvänjor företedde de särskilda lokalavtalens arbetstidsbestämmelser vissa olikheter, men kunde dock bland dem urskiljas en mellansvensk och en sydsvensk huvudtyp. För vanliga jordbruksarbetare fastställdes den dagliga ordinarie arbetstiden (med frånräknande av raster) på följande sätt i Upplands- och Västmanlandsavtalen: november 8 timmar, december 7½, januari 8, februari 8½, 1 mars—15 april 9, 16 april—30 september 10 och oktober 9 timmar. Östgöta-, Älvsborgs-, Värmlands- och Narkesavtalen voro uppställda efter samma schema, dock med smärre avvikelser för vissa månader. Efter frånräknande av vissa avtalsenliga fridagar uppgick den sammanlagda arbetstiden per år inom nu nämnda avtalsområden till omkring 2 650 timmar. I Skåne beräk-

¹ Motionerna nr 252, 287 och 288 inom andra kammaren och motionen nr 214 inom första kammaren vid 1919 års lagtima riksdag samt motionen nr 16 inom första kammaren vid 1919 års urtima riksdag.

² Vid 1932 års riksdag ha väckts socialdemokratiska partimotioner (I: 189, II: 281), äsyftande utredning angående reglering och begränsning av arbetstiden för arbetare inom jordbruket, så att dessa därutinnan principiellt likställas med industriens arbetare.

³ De ansatser till införande av den kollektiva avtalsformen på jordbruksområdet, som gjordes under århundradets första decennium och som år 1908 hade resulterat i ett 30-tal avtal för lantarbetare dels vid skånska lantgårdar, dels vid en del bruksegendomar i mellersta Sverige, avstannade i samband med storstrejkens efterverkningar. Se Kollektivavtal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige, del III; sid. 40. (Stockholm 1911).

nades den årliga arbetstiden utgöra omkring 2 700 timmar med följande indelning, nämligen oktober och november 9 timmar, december—februari 8 timmar samt mars—september 10 timmar per dag. Den i kollektivavtalen fastställda ordinarie arbetstiden kunde mot viss förhöjning av lönen utökas med intill 50 timmar per år. Sådan förlängning fick dock ej förekomma under de månader av året, då den avtalsenliga arbetstiden uppgick till 10 timmar per dag. Beträffande arbetstidens förläggning stipulerades, att jordbruksarbetet i regel ej borde börja före kl. 7 f. m. och ej heller sluta senare än kl. 7 e. m. vanliga arbetsdagar och kl. 6 e. m. under lördagar. I arbetstiden skulle ingå en middagsrast å $1\frac{1}{2}$ timme, vilken dock under de månader, då den effektiva arbetstiden ej översteg 9 timmar, kunde förkortas till 1 timme. Enligt de mellansvenska avtalen tillkommo i regel två kafferaster på $\frac{1}{4}$ timme vardera, av vilka dock den ena indrogs under vintern.

För körkarlarna bestämdes samma arbetstid som för vanliga jordbruksarbetare, men voro dessa arbetare skyldiga att före det egentliga arbetets början — även sön- och helgdagsmorgnar — verkställa rengöring av spiltorna för och rykt av högst tre hästar (eller oxar). Beträffande djurskötarnas arbete bestämdes i avtalen endast, att den ordinarie arbetstiden skulle utgöra den tid, som erfordrades för djurens rationella skötsel och vård, vilken tid i regel ej finge överstiga 10 timmar. Rasterna reglerades ej för denna arbetargrupp, varemot finnes angivet, att kreatursskötare skulle vara fri från arbete var tredje sön- och helgdag.

För avtalsåret 1921—1922 kommo ej några kollektivavtal till stånd, men torde för de områden, där avtal tidigare tillämpats, de äldre bestämmelserna jämväl hava följts detta år.

Vid den nya avtalsuppgörelsen på hösten 1922 inrymdes bestämmelserna om arbetstiden i det riksavtal (§ 6), som ingicks för treårsperioden 1922—1925 och sedermera förnyades för 1925—1928 och 1928—1931.¹ Oaktat denna överflyttning undergingo bestämmelserna rörande den ordinarie arbetstiden blott obetydliga förändringar. I riksavtalet, vilket numera gäller vid ett stort antal lantegendomar i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Kalmar, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Skaraborgs, Värmlands, Örebro och Västmanlands län, förekomma egentligen blott två arbetstidsschemor, nämligen ett skänst och ett mellansvenskt, som överensstämma med vad ovan angetts för resp. Uppland och Västmanland (om man bortser från, att i Södermanland, Östergötland, Närke och Värmland arbetstimmarna under tiden 1—15 april äro 10 resp. 9 per dag).² Vidare må nämnas, att enskild arbetsgivare tillerkänts rätt att vid uppgörelse av personliga avtal träffa överenskommelse om förlängning mot viss ersättning (förhöjning av årslönen med 13 å 14 kr. för varje extra månadstimme) av den ordinarie arbetstiden med högst en, resp. en halv timme per dag under var och en av högst två, resp. fyra månader under året, dock ej under de månader, då arbetstiden uppgår till 10 timmar per dag.

Annat arbete utöver den ordinarie arbetstiden betraktas som övertidsarbete och tjänstgöring mellan kl. 9 e. m. och 5 f. m. som nattarbete. Ut i avtalet specificeras de fall, då ersättning (med i regel 30 resp. 40 öre per påbörjad halvtimme) skall utgå för sådant arbete, som faller utanför den ordinarie arbetstiden, varigenom en gräns kan erhållas, ungefärligen angivande skillnaden mellan ordinarie arbetstid och övertid för olika arbetarkategorier. Årsavlönade körkarlar äro skyldiga att utan särskild ersättning före arbetstidens början, ävensom sön- och helgdagsmorgnar, i förut nämnd utsträckning verkställa rykt

¹ Riksavtalet förlängdes även år 1931 med obetydliga ändringar, vilka ej gällde arbetstiden.

² En övergångsform betecknar det i maj 1929 ingångna lokalavtalet för Kalmar län, där arbetstiden utgör 10 tim. 1 april—15 okt., $9\frac{1}{2}$ tim. 17—31 mars och 17—31 okt., 9 tim. 1—16 mars och 1—15 nov., $8\frac{1}{2}$ tim. 16—28 febr. och 16—30 nov. samt övriga delen av året 8 timmar.

och stallrengöring. Samma bestämmelse gäller för kreatursskötare, när det är nödvändigt att i särskilda fall (såsom vid förlossning och sjukdom ävensom vid vallning) ägna djuren skötsel och tillsyn utom den ordinarie arbetstiden. Någon särskild ersättning behöver enligt avtalet ej heller lämnas för sådant arbete, som kan påfordras till följd av inträffade olyckshändelser, såsom eldsvåda, översvämning, kreatursfarsot e. d.

Det må dock understrykas, att en arbetstidsreglering efter så enhetliga grunder, som ovan angivits, ingalunda äger rum beträffande jordbruket i dess helhet utan allenast inom vissa områden, företrädesvis lokaliserade till slättbygder i Skåne, Östergötland och Mälardalen. Att döma av tillgängliga uppgifter synes lantarbetarnas arbetstid icke vara direkt reglerad genom kollektivavtal inom mera än en fjärdedel av rikets c:a 2 400 landskommuner och inom dessa i huvudsak å de större egendomarna, men de indirekta verkningarna härav torde sträcka sig vida längre.

Beträffande riket i dess helhet, ehuru givetvis blott på lantgårdar med mera genomförd arbetsfördelning, kan man erhålla närmare uppgifter rörande jordbrukets arbetstidsförhållanden och förändringarna i dessa under senare år genom den först inom kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik och sedermera inom socialstyrelsen förda årliga lantarbetarstatistiken, till vilken under åren 1911—1928 från landskommunernas kommunalstämmoordförande insamlades uppgifter rörande lantarbetarnas arbetstidsförhållanden.

I den officiella lantarbetarstatistiken var till en början av naturliga skäl huvudintresset i fråga om arbetstiden riktat på det egentliga jordbruksarbetet. Å frågeformulären begärdes visserligen alltifrån 1911 uppgifter rörande den normala arbetstidens början och slut samt rasternas förläggning under sommar och vinter¹ för trenne viktigare arbetargrupper, nämligen körkarlar, andra (egentliga) jordbruksarbetare samt kreatursskötare. Men av de uppgifter, som sålunda insamlats, bearbetades och publicerades blott sammanställningar av de upplysningar, som erhållits för det egentliga jordbruksarbetet under sommaren. Med hänsyn till det ökade intresset för jordbrukets arbetstidsförhållanden kompletterades från och med år 1918 i den årliga lantarbetarstatistiken uppgifterna om de egentliga jordbruksarbetarnas arbetstid under sommaren med upplysningar rörande vinterarbetstiden, varjämte liknande sifferuppgifter även uträknades och publicerades beträffande körkarlar och kreatursskötare. I syfte att erhålla en mera detaljerad bild av vissa arbetstidsförhållanden infördes å frågeformulären fr. o. m. 1919 tvenne nya punkter, nämligen dels rörande arbetstidens längd å lördagar, dels rörande övertidsarbetets omfattning. I fråga om körkarlarnas arbetstid ernåddes större enhetlighet därigenom att å formuläret fr. o. m. år 1920 särskilt angavs, att tid för rykt och stallrengöring borde inräknas i arbetstiden.

Beträffande medeltalet arbetstimmar per dag vid sådant jordbruksarbete, som närmast avses i kollektivavtalen, d. v. s. arbete ute på fälten samt de därmed sammanhängande sysslorna i lador, logar etc., meddelas i tab. 10 uppgifter sedan år 1913, vilket år ju merendels plägar tagas till utgångspunkt för jämförelser med förkrigstidens förhållanden, och då den ett par år tidigare begynta lantarbetarstatistiken torde kunna anses fullt stabiliserad.

¹ Enligt å frågeformulären lämnade anvisningar avses med sommar de tre månader av sommarhalvåret, då den ordinarie arbetstiden börjar tidigast och slutar senast (i medeltal), med vinter de tre månader av vinterhalvåret, då densamma börjar senast och slutar tidigast (i medeltal).

Tab. 10. Genomsnittlig arbetstid för egentliga jordbruksarbetare inom olika landsdelar åren 1913—1928.

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Sommar.																
<i>Bruttoarbetstid</i> (raster inräknade), timmar per dag.																
Östra Sverige	12·2	12·1	12·1	12·1	12·1	12·1	12·0	12·0	12·0	12·0	12·0	12·0	12·0	12·0	12·0	12·0
Småland och öarna...	13·0	12·9	12·9	12·8	12·7	12·5	12·2	12·0	12·0	12·0	12·0	12·0	11·9	11·9	11·9	11·9
Södra Sverige	11·9	11·9	11·8	11·8	11·7	11·6	11·5	11·4	11·4	11·4	11·4	11·4	11·4	11·4	11·4	11·3
Västra Sverige	13·0	12·9	12·9	12·8	12·7	12·7	12·3	12·2	12·1	12·1	12·1	12·1	12·0	12·0	12·0	12·0
Norra Sverige	12·9	12·8	12·8	12·7	12·7	12·5	12·3	12·1	12·1	12·0	12·1	12·1	12·0	12·0	12·0	11·9
Hela riket	12·6	12·6	12·5	12·3	12·3	12·3	12·1	11·9	11·9	11·9	11·9	11·9	11·9	11·9	11·9	11·8
<i>Nettoarbetstid</i> (raster frånräknade), timmar per dag.																
Östra Sverige	10·2	10·1	10·1	10·1	10·1	10·0	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9
Småland och öarna...	10·7	10·6	10·5	10·5	10·4	10·3	9·9	9·8	9·9	9·8	9·9	9·8	9·8	9·8	9·8	9·8
Södra Sverige	10·1	10·1	10·1	10·1	10·0	10·0	9·9	9·8	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9	9·9
Västra Sverige	10·6	10·5	10·5	10·4	10·3	10·3	9·9	9·9	9·9	9·8	9·9	9·8	9·8	9·8	9·8	9·8
Norra Sverige	10·4	10·4	10·3	10·3	10·3	10·1	9·8	9·7	9·7	9·7	9·7	9·7	9·7	9·7	9·7	9·6
Hela riket	10·4	10·4	10·3	10·1	10·1	10·1	9·9	9·8	9·8	9·8	9·9	9·8	9·8	9·8	9·8	9·8
Vinter.																
<i>Bruttoarbetstid</i> (raster inräknade), timmar per dag.																
Östra Sverige	9·1	9·1	9·1	9·1	9·0	9·0	9·0	9·1	9·1	9·1	9·2	9·2	9·2	9·2	9·2	9·2
Småland och öarna...	9·0	9·0	9·0	9·0	9·0	9·1	9·0	9·0	9·0	9·0	9·0	9·0	9·0	9·0	9·0	9·0
Södra Sverige	9·7	9·7	9·7	9·7	9·7	9·7	9·7	9·4	9·5	9·4	9·5	9·4	9·4	9·4	9·5	9·4
Västra Sverige	9·0	9·0	9·0	8·9	8·9	8·9	8·8	8·9	9·0	8·9	8·9	8·9	8·9	8·9	8·9	9·0
Norra Sverige	9·5	9·5	9·5	9·4	9·4	9·3	9·4	9·4	9·4	9·4	9·3	9·4	9·4	9·5	9·5	9·4
Hela riket	9·2	9·1	9·1	9·2	9·2	9·2	9·1	9·1	9·2	9·2	9·1	9·1	9·1	9·1	9·2	9·2
<i>Nettoarbetstid</i> (raster frånräknade), timmar per dag.																
Östra Sverige	7·9	7·9	7·9	7·9	7·8	7·8	7·8	7·7	7·8	7·7	7·8	7·8	7·8	7·8	7·8	7·8
Småland och öarna...	7·7	7·8	7·8	7·8	7·8	7·8	7·8	7·6	7·7	7·7	7·7	7·7	7·6	7·7	7·7	7·7
Södra Sverige	8·5	8·5	8·5	8·5	8·5	8·6	8·5	8·2	8·4	8·3	8·4	8·3	8·3	8·3	8·3	8·3
Västra Sverige	7·7	7·7	7·8	7·7	7·7	7·7	7·5	7·6	7·7	7·6	7·6	7·6	7·6	7·6	7·6	7·6
Norra Sverige	7·9	7·9	8·0	7·9	7·8	7·7	7·7	7·6	7·6	7·7	7·6	7·7	7·7	7·7	7·7	7·6
Hela riket	7·9	7·9	7·9	7·9	7·9	7·9	7·8	7·7	7·8	7·8	7·8	7·8	7·8	7·8	7·8	7·8

Ser man först på genomsnittstalen för riket i dess helhet, förkortades under perioden 1913—1928 bruttoarbetstiden (d. v. s. arbetstiden med inräknade av raster) om sommaren vid vanligt jordbruksarbete med 0·8 timme och nettoarbetstiden med 0·6 timme eller med resp. 6·3 och 5·8 %. Av angivna reducering kom det allra mesta på de fem åren 1916—1920, under vilka den svenska industrien merendels kunde glädja sig åt goda konjunkturer. Fabrikerna företogo personalutvidgningar, som gjorde den redan tidigare flerstädes förefintliga bristen på lantarbetare ännu kännbarare (se sid. 32), och jordbrukets arbets- tidsförhållanden rönt kraftig påverkan av de inom industrien rådande arbets-

villkoren. När efter år 1920 arbetstidsförkortningen inom jordbruket tills vidare upphörde, synes detta böra sättas i samband med, att den tidigare så skarpa konkurrensen om arbetskraften mellan jordbruk och industri nu väsentligt försvagats under inverkan av 1921—1922 års industriella arbetslöshetskris och de följande årens »rationaliseringskonjunktur», som karakteriserades genom att produktionen ökades i väsentligt hastigare takt än arbetskraftbehovet (jfr sid. 35). — Den kortare, i huvudsak av klimatiska förhållanden bestämda vinterarbetstiden har däremot, såsom tab. 10 ävenledes utvisar, förblivit praktiskt taget oförändrad under alla de år, som jämförelsen omfattar.

Om man från utvecklingen inom riket i dess helhet vänder sig till särskilda geografiska områden för att efterse, huruvida densamma förete några lokala skillaktigheter, finner man, att så varit fallet. De i tab. 10 uträknade genomsnittssiffrorna för olika landsdelar utvisa sålunda, att nettoarbetstiden under sommaren inom Småland och öarna från 1913 till 1928 minskats med en timme eller 9·3 %, medan motsvarande minskning i södra Sverige inskränker sig till 0·2 timme eller 2·0 % och i östra Sverige till 0·3 timme eller 2·9 %. I stort sett synes minskningen hava varit starkast inom de områden, där år 1913 den längsta arbetstiden kunde konstateras. Skillnaden mellan de landsdelar, där den högsta resp. lägsta bruttoarbetstiden rådde, uppgick år 1913 till 1·1 timme, men har år 1928 nedgått till 0·7 timme. I fråga om nettoarbetstiden utgjorde skillnaden 0·6 timme år 1913 men endast 0·3 timme år 1928. Av dessa tal framgår med tydlighet, att en viss utjämning i arbetstidshänseende försiggått under redogörelseperioden. Ävenledes har skillnaden mellan sommar- och vinterarbetstid reducerats från i medeltal 2·5 till 2·0 timmar, om man ser på nettoarbetstiden. Sistnämnda medeltal underskrides dock väsentligt i Sydsverige, där angivna differens utgör 1·6 timmar. Vinterarbetstidens längd betingas av klimatiska förhållanden samt föreliggande möjligheter att utnyttja arbetskraften vintertid.

Allt fortfarande förefinnas dock i vårt land tvenne sammanhängande områden med jämförelsevis kort bruttoarbetstid, av vilka det ena omfattar Skåne och Blekinge och det andra de huvudsakliga delarna av Örebro, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län. Mellan nämnda båda områden råder dock den skillnaden, att i Sydsverige den kortare arbetstiden är allmänt genomförd och iakttagas såväl i jordbrukssocknar som i övriga socknar (genomsnittlig bruttoarbetstid om sommaren 11·4, resp. 11·3 timmar år 1925), medan åter i bergslagsområdet jordbrukssocknarna i allmänhet hava en icke oväsentligt längre bruttoarbetstid (minst 12 timmar) än industrikommunerna (11·2—11·8 timmar). I Stockholms och Uppsala län, varest ju liksom i Skåne de industrialiserade och urbaniserade områdena ej äro så skarpt avgränsade från jordbrukssocknarna som i Bergslagen, är skillnaden mellan jordbruks- och andra socknar i arbetstidshänseende rätt obetydlig.¹

Huru normaliseringen av arbetstiden skett, belyses närmare i tab. 11, vari de härad och liknande indelningar, för vilka uppgifter i arbetstidshänseende föreligga, fördelats i grupper efter den för desamma på grundval av föreliggande sockenuppgifter beräknade genomsnittliga arbetstiden under olika år. Dessa spridningstal utvisa en bestämd förskjutning från längre till kortare arbetstid. Medan en daglig nettoarbetstid om 10·5 timmar eller mera år 1913 uppgivits beträffande 40·7 % av samtliga härad m. m., hade år 1928 motsvarande procenttal nedgått till 2·2 %.

¹ En åskådlig bild av arbetstidsförhållandena inom rikets olika härad m. m. erhålles genom tvenne kartogram, återgivna i »Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön» 1925 sid. 50—51.

Den allmänna tendens till normalisering och förkortning av arbetstiden, som om än med växlande styrka gjort sig gällande inom olika bygder, har även inneburit väsentliga förändringar i fråga om arbetstidens förläggning. Medan år 1913 jordbruksarbetet sommartid i stor utsträckning började kl. 6 å 6.30 f. m., har sedan år 1920 arbetet i drygt $\frac{4}{5}$ av samtliga socknar pläгат börja kl. 7 på morgonen och sluta vid ungefär samma tidpunkt på kvällen eller något tidigare. Tiden för arbetets avslutning beror dock till huvudsaklig del på rasternas antal och längd. Den genomsnittliga rastetiden per dag vid olika tidpunkter framgår av differenserna mellan de i tab. 10 återgivna siffrorna för brutto- och nettoarbetstiden. År 1913 upptogo sålunda måltidsrasterna som-

Tab. 11. Jordbrukets nettoarbetstid under sommaren inom olika härad m. m. åren 1913—1928.

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Antal härad m. m. ...	300	300	297	292	296	294	289	289	287	287	287	288	288	288	286	286
Därav (i %) härad med en genomsnittlig daglig nettoarbetstid av:																
under 9·0 tim.....	—	—	0·3	—	—	—	1·7	1·7	0·3	0·7	0·7	1·4	0·3	0·7	0·7	0·7
9·0—9·4 "	0·3	1·0	2·0	2·4	4·1	5·5	9·0	9·0	8·7	8·4	8·4	8·0	10·1	9·0	9·8	10·3
9·5—9·9 "	12·0	14·3	14·5	18·2	21·6	27·2	46·7	57·1	56·8	56·5	52·6	53·5	54·6	55·6	56·7	57·3
10·0—10·4 "	47·0	47·7	51·5	51·7	49·3	50·7	35·0	27·7	29·3	30·3	34·5	32·6	31·6	30·9	30·1	29·0
10·5—10·9 "	28·0	25·0	21·6	17·1	16·2	10·2	3·5	2·1	2·4	1·0	1·8	1·7	1·7	2·1	1·0	1·4
11·0—11·4 "	8·0	8·7	5·7	7·2	5·8	3·4	2·8	1·0	1·1	1·7	1·0	2·1	1·4	1·0	1·0	0·4
11·5 tim. och däröver	4·7	3·3	4·4	3·4	3·0	3·0	1·3	1·4	1·4	1·4	1·0	0·7	0·3	0·7	0·7	0·4

martid 2·2 tim. per dag i genomsnitt för hela landet, medan 1928 siffran var 2·0 timmar, sålunda en ganska ringa förskjutning. Ser man på de särskilda landsdelarna, ha dessa till synes hållit fast vid sina sedvänjor i fråga om raster, vilka de tider 10-timmarsdag tillämpas merendels innebära en längre middagsrast och ett par kortare »kafferaster» på för- och eftermiddag, vilka tre måltidsraster tillhoppa upptaga 2—2½ tim. Undantag är egentligen Skåne och Blekinge, där man plägar nöja sig med en enda arbetsdagen tudelande rast på c:a 1½ tim. Ifrågavarande olikheter i fråga om måltidsraster ha även, som förut nämnts, fastslagits i kollektivavtalen.

I äldre tider torde jordbruksarbetet i regel hava slutat vid samma tidpunkt å lördagar som å de fem övriga av veckans arbetsdagar. Sedermera har, under inflytande av bl. a. arbetsförhållandena vid industrien och de organiserade lantarbetarnas strävanden, i allt större omfattning börjat införas en avkortning av lördagsarbetstiden. Då för tjänsteåret 1919—1920 jordbrukets arbetstidsförhållanden i större utsträckning blevo reglerade genom kollektivavtal, infördes också i dessa bestämmelser, som inneburo en dylik inskränkning (jfr ovan). Uppgifter rörande i vilken utsträckning arbetstiden förkortats å lördagar hava publicerats i den årliga lantarbetarstatistiken fr. o. m. år 1920. Antalet socknar, beträffande vilka dylik förkortning meddelats mera allmänt förekomma, uppgick år 1920 till c:a 44 % och år 1928 till 45 % av samtliga.

Förkortningen belöper sig i flertalet fall till en timme, men i Skåne stannar den oftast vid en halvtimme, vilket ock kollektivavtalet medger.

Om man jämför å ena sidan rena jordbrukssocknar och å den andra sådana landskommuner, varest i större utsträckning bedrivs även andra näringar, i första hand industri, finner man, att en förkortning av lördagsarbetet rapporteras från 42 % bland de förra men från 56 % bland de senare, varav torde framgå, att man i denna den »engelska veckans» utbredning åtminstone delvis kan se en följd av de industriella arbetsförhållandenas återverkan på jordbruket.

Även på större egendomar torde dock knappt hälften av lantarbetarna åtnjuta den normalarbetstid, för vilken nu redogjorts, medan de återstående ha flera arbetstimmar. Detta sammanhänger med att arbetare, som sköta hästar — merendels en dryg fjärdedel av totala arbetsstyrkan — utöver den ordinarie arbetstiden ha att ombesörja dragarnas rykt, samt att vidare omkring en femtedel av arbetarstammen plägar utgöras av stall- och ladugårdspersonal, vilkens hela

Tab. 12. Genomsnittlig arbetstid för körkarlar och kreatursskötare inom olika landsdelar åren 1913—1928.

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Körkarlar:																
sommar																
bruttoarbetstid	12·9	12·8	12·7	12·6	12·6	12·5	12·5	12·8	12·8	12·8	12·8	12·8	12·8	12·8	12·8	12·8
nettoarbetstid	10·6	10·6	10·5	10·4	10·4	10·3	10·2	10·5	10·5	10·5	10·6	10·6	10·6	10·6	10·6	10·6
vinter																
bruttoarbetstid	9·5	9·5	9·5	9·5	9·5	9·5	9·5	10·2	10·3	10·3	10·3	10·3	10·4	10·4	10·4	10·4
nettoarbetstid	8·1	8·1	8·1	8·1	8·1	8·1	8·1	8·6	8·6	8·7	8·6	8·7	8·8	8·8	8·8	8·8
Kreatursskötare:																
sommar																
bruttoarbetstid	14·1	14·1	14·1	14·1	13·9	13·9	13·8	13·5	13·6	13·6	13·6	13·6	13·6	13·6	13·6	13·7
nettoarbetstid	11·1	11·1	11·1	11·1	11·0	11·0	10·8	10·3	10·4	10·4	10·4	10·4	10·4	10·4	10·4	10·4
vinter																
bruttoarbetstid	13·7	13·6	13·6	13·5	13·5	13·4	13·3	13·2	13·2	13·2	13·3	13·3	13·3	13·3	13·3	13·4
nettoarbetstid	10·8	10·7	10·7	10·6	10·6	10·6	10·3	10·1	10·1	10·1	10·2	10·2	10·2	10·2	10·2	10·2

arbetstid upptages av djurskötsel.¹ Den årliga lantarbetarstatistiken innehåller även rörande genomsnittliga arbetstiden för dessa båda arbetargrupper vissa uppgifter, vilka sammanställts i tab. 12.

Ser man först på uppgifterna beträffande körkarlarna, vill det synas, som om en viss sänkning av sommararbetstiden skulle ägt rum under åren 1916—1919, varemot för år 1920 tabellen anger en icke oväsentlig ökning av såväl brutto- som nettoarbetstiden. Närmare undersökning synes emellertid ge vid handen, att ifrågavarande stegring helt torde bero på noggrannare redovisning av tiden för rykt och stallrengöring i enlighet med de anvisningar, som i detta avseende lämnats på 1920 års frågeformulär (se sid. 61). En jämförelse för åren 1920—1928 synes tyda på, att under denna tid endast obetydliga förändringar inträtt i arbetstidshänseende, i det att tiden för rykt o. d. tämligen genomgående uppskattats till ungefär en timme per dag. Vad vinter-

¹ Specialundersökning rörande löne- och arbetsförhållandena för olika arbetargrupper inom det större jordbruket, Arbetartillgång etc. 1922 sid. 24.

arbetstiden beträffar, kan med år 1920 även härvidlag konstateras en höjning av arbetstiden, vilken torde återgå på samma mera formella orsaker som i fråga om sommararbetstiden.

Kreatursskötarens arbetsdag har under den undersökta perioden följt en utvecklingslinje, som tämligen nära ansluter sig till de egentliga jordbruksarbetarnas arbetstid. Man kan sålunda iakttaga sjunkande genomsnittstal under åren 1916—1920, varefter minskningen upphör och efterföljes av i stort sett oförändrade siffror. För denna yrkesgrupp är till följd av arbetets natur skillnaden mellan sommarens och vinterns arbetstid obetydlig, varemot skillnaden mellan brutto- och nettoarbetstid är betydande. Därav följer, att djurvårdarna äro bundna vid sitt arbete under väsentligt längre tid än vad som direkt anges av differensen i nettoarbetstid mellan dem och övriga arbetare. Enligt en undersökning för år 1925 fingo 27 % börja sitt arbete före kl. 5 f. m. och 47 % kl. 5—5.30 f. m., medan arbetet för flertalet ej avslutades förrän vid 7-tiden på e. m. — Nämnas må i detta samband, att det särskilt för lantarbetarhustrurna så betydelsefulla mjölkningsarbetet merendels uppges taga i anspråk 3—4 timmar per dag och mjölkerska. Vissa lantarbetarfackföreningar ha ansett, att tiden snarare borde sättas till i medeltal 4—5 timmar, men synes man då ha tagit hänsyn ej blott till tiden för själva arbetets utförande utan till hustruns hela frånvarotid från hemmet.¹

På grundval av de erhållna uppgifterna rörande arbetstidens längd under vanliga arbetsdagar (måndagar—fredagar) samt lördagar ha vissa genomsnittsberäkningar kunnat verkställas rörande den ordinarie arbetstidens längd per vecka, vilka för år 1928 framläggas i nedanstående tablå.

Beräknad genomsnittlig nettoarbetstid per vecka, timmar	Egentliga jordbruksarbetare						Körkarlar (inberäknat tid för rykt och stallrengöring)	
	Jordbrukssocknar		Övriga socknar		Samtliga socknar		Samtliga socknar	
	sommar	vinter	sommar	vinter	sommar	vinter	sommar	vinter
Östra Sverige	58·5	46·8	59·0	47·2	58·7	46·8	64·4	53·3
Småland och Öarna	58·4	45·9	58·0	46·3	58·2	46·0	62·5	53·3
Södra Sverige	59·0	49·7	58·7	49·7	58·9	49·7	63·3	54·1
Västra Sverige	58·8	45·3	57·4	46·6	58·6	45·5	62·6	50·8
Norra Sverige	57·1	45·3	57·7	46·5	57·3	45·1	60·7	50·6
Hela riket	58·5	46·5	58·1	47·0	58·4	46·6	62·9	52·4

För egentliga jordbruksarbetare utgjorde år 1928 arbetstidens genomsnittliga längd per vecka 58·4 timmar under sommaren och 46·6 timmar under vintern, under det motsvarande siffror för körkarlarna voro 62·9 resp. 52·4 timmar; arbetstiden är längst i Sydsverige och kortast i Nordsverige, där den till stor del präglas av förhållandena vid industriföretagens jordbruk. Vad beträffar kreatursskötare torde enligt en för år 1925 verkställd undersökning arbetsveckan kunna uppskattas till i genomsnitt 67·5 timmar under sommaren och 66·2 timmar under vintern.²

¹ Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön 1920, sid. 51.

² Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön 1925, sid. 73.

Vad nu anförts, gäller den ordinarie arbetstiden i den avgränsning denna numera torde ha inom det större jordbruket. Såsom förut (sid. 60) anförts, innehålla gällande kollektivavtal vissa bestämmelser om att för övertidsarbete skall utgå särskild ersättning efter närmare angivna grunder. I detta som i andra fall får man dock vakta sig för att utan vidare generalisera bestämmelserna uti kollektivavtalen till att avse hela det svenska jordbruket. I avsikt att utröna i vad mån egentligt övertidsarbete, d. v. s. vanligt jordbruksarbete före eller efter den ordinarie arbetstiden samt å sön- och helgdagar, förekommit, har under de senaste åren å de till kommunalstämmoordförandena utsända frågeformulären inrymts en fråga rörande omfattningen av dylikt arbete. De erhållna svaren ha i regel varit mycket summariskt avfattade men synas dock ge vid handen, att övertidsarbete inom jordbruket endast förekommer i undantagsfall, såsom vid dåligt bärgningsväder o. d., och ingalunda har den betydelse av mer eller mindre regelmässigt supplement till den ordinarie arbetstiden, som ej sällan är fallet inom industrien. Visserligen är jordbruket ett mera utpräglat säsongyrke än flertalet andra, men det under olika årstider starkt växlande arbetsbehovet tillgodoses här, förutom genom anlitande av tillfällig arbetshjälp, i väsentlig mån genom den förenämnda graderingen av den ordinarie arbetstiden under olika månader.

Rörande övertidsarbetets faktiska omfattning finnes ingen exakt statistik utan allenast uppskattningar på grundval av de årliga sockenuppgifterna, vilka meddelas här nedan för år 1925:

	Antal socknar, för vilka uppgifter rörande övertidsarbete erhållits	Därav (i %) socknar, för vilka uppgivits, att övertids- (samt sön- och helgdags- arbete)		
		icke förekommit	förekommit i enstaka fall	förekommit mera allmänt
Jordbrukssocknar.....	1 415	62·9	19·1	18·0
Övriga socknar.....	341	60·1	25·2	14·7
Samtliga socknar	1 756	62·4	20·3	17·3

I de fall, då övertidsarbete uppgivits pläga tillgripas vid brådskande skördearbeten, hotande väderlek o. d., har merendels framhållits, att övertidsarbetet endast brukar pågå en eller annan timme efter det ordinarie arbetets slut eller någon söndagseftermiddag. Från vissa trakter, särskilt i Skåne, har emellertid påpekats, att under särskilt nederbördsrika år övertidsarbetet stundom kan få mera betydande omfattning.

Med hänsyn till övertidsarbetets relativt sparsamma förekomst, vilken jämväl till god del torde kompenseras genom den ordinarie arbetstidens minskning genom fridagar, sjukdagar o. d., synes man knappast göra sig skyldig till något större fel genom att lämna å sido övertidsarbetet vid en beräkning av lantarbetarnas normala arbetstid per år. För att kunna verkställa en dylik

kalkyl erfordras emellertid kännedom om arbetstidens längd under olika kalendermånader. Frågeformulären för den årliga lantarbetarstatistiken lämna emellertid, såsom förut nämnts, endast uppgifter rörande arbetstiden under de tre sommarmånader, då arbetet börjar tidigast och slutar senast, samt de tre vintermånader, då arbetet börjar senast och slutar tidigast. Beträffande mellanliggande månader föreligga inga arbetstidsuppgifter i dessa källor. År 1920 verkställde socialstyrelsen en specialundersökning,¹ varigenom arbetstidens genomsnittliga längd under olika månader kunde fastställas. Huvudresultaten av utredningen, i vad den avser egentliga jordbruksarbetare, återgivas här nedan.

Dagsverkets ordinarie längd (med frånräknande av raster) i timmar under var och en av nedanstående månader.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Östra Sverige	7.5	7.9	8.5	9.3	9.8	9.8	9.8	9.8	9.6	8.7	7.8	7.4
Småland och Öarna	7.3	7.6	8.1	8.9	9.6	9.8	9.8	9.8	9.5	8.6	7.7	7.3
Södra Sverige	8.1	8.2	9.0	9.7	9.9	9.9	9.9	9.9	9.9	9.3	8.7	8.1
Västra Sverige	7.4	7.6	8.1	9.1	9.7	9.8	9.8	9.8	9.5	8.6	7.7	7.3
Norra Sverige	7.4	7.6	8.0	8.6	9.3	9.6	9.9	9.8	9.3	8.4	7.7	7.4
Hela riket	7.6	7.8	8.4	9.2	9.7	9.8	9.8	9.8	9.6	8.7	7.9	7.5

På grund av arbetstidens ovan påvisade obetydliga förändringar under de efterföljande åren torde dessa siffror alltså kunna anses vara fullt aktuella.

Med ledning av dessa beräkningar och de utredningar rörande arbetstidens faktiska längd, vilka av socialstyrelsen verkställts på grundval av individuella uppgifter rörande lantarbetarna å vissa typiska lantegendomar,² har det varit möjligt, att approximativt beräkna den genomsnittliga arbetstiden per vecka under hela året och för årets veckor tillhoppa. De beräknade årsmedeltalen för veckoarbetstiden giva vid handen, att de egentliga jordbruksarbetarnas genomsnittliga arbetsvecka per år kan uppskattas till c:a 53 timmar. Körkarlarnas veckoarbetstid blir 58 timmar eller 10 % längre och kreatursskötarnas 67 timmar eller 27 % längre, om hänsyn toges till djurvårdarnas ordinarie söndagsarbete. En beräkning av antalet ordinarie arbetstimmar per år meddelas här nedan:

Genomsnittliga antal arbetstimmar per år	Östra Sverige	Småland och Öarna	Södra Sverige	Västra Sverige	Norra Sverige	Hela riket
Egentliga jordbruksarbetare...	2 700	2 650	2 800	2 650	2 590	2 680
Körkarlar	2 970	2 900	3 000	2 870	2 780	2 950
Kreatursskötare	3 500	3 580	3 270	3 470	3 400	3 450

¹ Se Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön 1920, sid. 38 o. f.

² »Arbetstiden å vissa lantegendomar åren 1919—1920». Soc. Medd. årg. 1921, sid. 511 o. f. »Specialundersökning rörande löne- och arbetsförhållandena för olika arbetargrupper inom det större jordbruket (tjänsteåren 1920/21 och 1921/22)»; ingår i »Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk», årg. 1922 och 1923.

Ifrågavarande tal kunna givetvis ej tillmätas högre grad av exakthet. Till jämförelse må emellertid nämnas, att på grundval av gällande kollektivavtal (se sid. 59) den sammanlagda arbetstiden per år (med frånräknande av fridagar) av Svenska lantarbetsgivarnas centralförening beräknats utgöra c:a 2 660 timmar i Uppland, Västmanland och Bergslagen, 2 669 timmar i Södermanland, Östergötland och Örebro län, 2 661 timmar i Älvsborgs län och 2 732 timmar i Skåne, allt för vanliga jordbruksarbetare.¹ Enligt beräkningar av Svenska lantarbetareförbundet skulle arbetstiden i allmänhet utgöra omkring 3 000 timmar per år, varvid hänsyn även torde tagas till rykt och stalltjänstgöring.² — Med utgångspunkt från dessa uppgifter torde man kunna säga, att jordbrukets arbetstid i genomsnitt läser vara c:a 25 % längre än arbetstiden inom de industriella näringsgrenarna. Beaktas bör, att inom dessa den möjliga årsarbetstiden av c:a 2 400 tim. i verkligheten icke torde fullt uppnås ens under goda konjunkturer, då det faktiska antalet arbetstimmar plägar hålla sig vid i genomsnitt 2 100—2 300.³

De uppgifter rörande lantarbetarnas arbetstid, vilka i det föregående meddelats, avse något växlande tidpunkter, men dessa äro i intet fall av tidigare datum än år 1920, efter vilken tid arbetstiden vid jordbruket i stort sett varit oförändrad. Detta framgår även av de uppgifter om jordbrukets arbetstid, vilka på grundval av upplysningar från hushållningssällskapens lokalavdelningar m. fl. meddelas i Lönestatistisk årsbok 1929, och vilka, vad angår medelarbetstiden, nästan alldeles sammanfalla med de motsvarande, i det föregående använda uppgifter, vilka sista gången år 1928 införskaffades från landskommunernas kommunalstämmoordförande.

Arbetstiden inom jordbruk och industri m. m. Då arbetstidens längd och förläggning inom jordbruket sålunda kan i stora drag utläsas av den officiella statistiken, inskränkte man sig vid jordbruksutredningens enquête till allenast en fråga (form. C punkt 6), huru arbetstiden ställde sig å samma orter dels inom jordbruket, dels vid byggnads- och vägarbeten samt vid bruk och fabriker o. d. arbeten av mera industriellt snitt.

Svaren på denna frågepunkt bekräfta i huvudsak de sifferuppgifter, som i det föregående meddelats angående arbetstidens längd inom jordbruket. Sålunda beräknar Svenska lantarbetsgivarnas centralförening med utgångspunkt från gällande kollektivavtal genomsnittliga arbetstiden för egentliga jordbruksarbetare till 9½ tim., för körkarlar till 9½ tim. och för kreatursskötare till 10 tim. per dag. Per år uppskattas arbetstiden, förutom stalltjänsten, till omkring 2 650 tim. för egentliga jordbruksarbetare. Svenska lantarbetareförbundet sätter årsarbetstiden till c:a 2 700 tim. för vanliga jordbruksarbetare och till 3 100 tim. för kreatursskötare.

Ortsmeddelarna anföra i stort sett liknande siffror för arbetstiden inom det större jordbruket, men framhålla, att inom det mindre jordbruket arbetstim-

¹ Svenska lantarbetsgivareföreningarnas medlemsblad årg. 1926, nr 2.

² Bericht des Sekretärs zum 6. Internationalen Landarbeiterkongress in Stockholm vom 7. bis 11. Juli 1931.

³ Lönestatistisk årsbok 1930, sid. 60.

marna i regel bliva flera, beroende på att det här oftast är samma arbetare, som ombesörja jordbrukssysslorna och svara för djurvården, varför denna till stor del är förlagd till morgon och afton utanför den ordinarie arbetstiden.

För bondebruket stiger sålunda sommararbetstiden ända upp till 12—14 timmar eller t. o. m. mera per dag. Drängen håller i regel samma timmar som husbonden, varemot för ev. »daghjälp» merendels räknas med en arbetsdag av 9—10 tim. eller mindre. I småbruksbygder gäller merendels icke någon bestämd arbetstid, utan sommartiden börjar man i vanliga fall arbetet kl. 6.30 eller 7 på morgonen och håller på till 8—8.30 på kvällen med raster för frukost, middag och eftermiddagskaffe. Dock förekomma individuella och temporära växlingar i arbetstiden, så att arbetet en dag börjar tidigt och slutar sent på kvällen, medan man en annan dag kan begynna sent och likväl avsluta arbetet i god tid. Under vinterhalvåret anpassas arbetstimmarna efter dagsljusets längd och föreliggande arbetsuppgifter. »Har man lejd arbetskraft», skriver en norrländsk lantbrukare, »arbetas i allmänhet omkring 10 tim.; knogar man ensam, rättas arbetstiden efter vad man måste hinna med; är det brådskande arbete, händer det, att man slavar ända till 12—13 tim., men då tar man det så mycket lugnare sedan.»

Vid väg-, byggnads- och industriarbete uppges arbetstiden merendels vara 8 tim. per dag — ofta dock $5\frac{1}{2}$ tim. på lördagen och $8\frac{1}{2}$ tim. under övriga arbetsdagar — varför även vid jordbruk med ordnade arbetsförhållanden arbetstiden blir väsentligt längre, nämligen c:a 4 tim. lördagar och 2 tim. vanliga vardagar; detta givetvis på sommaren, medan på vintern jordbrukets arbetstimmar äro ungefär desamma som industriens, om man bortser från staltjänst o. d.

Genom åttatimmarslagen, genom lagstiftningsåtgärder i annan form och genom mellan arbetsgivare- och arbetareorganisationer träffade kollektivavtal skedde åren 1919—1920 en betydande förkortning av arbetstiden vid de industriella näringsgrenarna, i genomsnitt uppgående till c:a 15 %. På grund av den nära växelverkan, som råder och alltid måste råda mellan industrien och jordbruket, ligger det i sakens natur, att nu angivna åtgärder måste utöva ett avsevärt inflytande även på arbetstiden vid jordbruket. Att en dylik inverkan i viss utsträckning även ägt rum bestyrkes bl. a. av de yttranden, som vid en av socialstyrelsen år 1925 verkställd undersökning rörande åttatimmarslagens verkningar avgivits av hushållningssällskapens förvaltningsutskott.¹

Vissa av hushållningssällskapen förklara härvidlag, att arbetstidslagens återverkningar på jordbruket icke varit allt för stora men framhålla samtidigt, att detta förhållande till väsentlig del sammanhänger med den sedan år 1921 rådande industriella arbetslösheten. Från andra håll åter har, exempelvis i fråga om Älvsborgs och Värmlands län samt flera av de norrländska länen, betonats, att åttatimmarslagen haft ett icke ringa inflytande på jordbrukets arbetstidsförhållanden, framför allt i närheten av städer och industriorter. Detta inflytande uppgives särskilt hava gjort sig gällande vid de jordbruksegendomar, som ägas av industri- eller sågverksbolag, vid vilka arbetstiden stundom fått omordnas efter mönster av industrien. Mycket vanligt synes vara, att en förkortning av veckoarbetstiden skett i form av inskränkning av lördagsarbetet (jfr sid. 64). Vidare synes det av hushållningssällskapens yttranden framgå, att de industriella arbetstidsförhållandena hitintills i mindre grad inverkat på arbetstiden för den fast anställda stammen av merendels äldre jordbruksarbetare, medan däremot yngre, framför allt mera tillfälligt anställda arbetare gärna inrättat sin arbetstid efter åttatimmarslagens

¹ Statens offentliga utredningar 1925: 45, sid. 41 o. f.

mönster, särskilt när arbetet ägt rum i närheten av industriorter eller legat något vid sidan av det egentliga jordbruksarbetet och utgjorts av exempelvis dikesgrävning, skogsavverkning e. d.

Det är emellertid icke uteslutande jordbruksarbetstiden, som på sina håll omformats efter mönster från andra näringsgrenar, utan i mera utpräglade jordbruksbygder ha arbetstidsförhållandena inom hantverk, handel o. a. näringsgrenar fått i större eller mindre mån inrätta sig efter jordbrukets önskemål och behov. Sålunda framhåller Svenska lantarbetsgivarnas centralförening i yttrande till jordbruksutredningen, att jordbrukets arbetstid torde tillämpas vid vissa mindre byggnadsföretag för jordbrukets räkning. Detta uttalande bekräftas och kompletteras av meddelare från olika orter, belägna i Uppland, Södermanland, Östergötland, Småland, Västergötland, Värmland, Västmanland och delar av Norrland. Härifrån uppges, att vid byggnadsarbete i smärre lag av oorganiserade arbetare på vissa håll tillämpas en arbetstid av 9—10 tim. per dag sommartiden. Detsamma uppges om än i mindre utsträckning i fråga om vägarbete, särskilt när man tillämpar ackords- eller småentreprenadssystem. Vid en del småågar i Östergötlands skogsbygd lär tillämpas 52 timmars arbetsvecka.

De upplysningar, som erhållits genom denna enquête, bekräfta vissa uttalanden i den förenämnda, av socialstyrelsen verkställda utredningen rörande åttatimmarslagens verkningar. Det framhålles här, att åttatimmarslagen knappast kan anses gälla för mer än halva antalet lönarbetare i vårt land, och att utom densamma stå ej blott arbetarna inom jordbruk och husligt arbete, utan även utövarna av lantbruket närstående hantverk och säsongarbeten, vilka åtminstone inom jordbruksbygderna i regel måste rätta sin arbetstid efter modernäringens. Det betonas emellertid att den gräns, som i arbetstidsavseende går mellan å ena sidan jordbruksnäringen, å den andra de industriella yrkena, ingalunda är fast utan stadd i ständig förskjutning beträffande olika orter och yrkesgrupper. Härvid har man att göra med en brottning mellan tvenne principer, av vilka den ena söker sitt berättigande i industriarbetets jämna, maskinmässiga gång, medan den andra bottnar i jordbruksarbetets oregelbundenhet och nära beroende av årstidernas växling och nedärvda sedvänjor.

*Arbetstiden inom jordbruket i främmande länder.*¹ Lantarbetarnas arbetstid företer inom olika länder stora skiljaktigheter, beroende på klimatiska förhållanden, jordbrukets struktur, arbetstraditioner, lagstiftning m. m. Efter världskrigets slut framträdde en ganska allmän strävan att genomföra åttatimmarsarbetsdagen icke blott inom industrien utan även inom jordbruket. Härtill syftande lagförslag framlades i ett flertal länder, men genomfördes blott i ett mindre antal fall och blevo bestående för framtiden allenast i ett eller två länder. Även i dessa ha dock förhållandenas utveckling framtingat betydande modifikationer i de ursprungliga bestämmelserna, särskilt under inverkan av den depression, som efter år 1920 varit rådande inom jordbruket i snart sagt hela världen. Vid internationella arbetskonferensens tredje sammanträde år 1921 hade spörsmålet om reglering av arbetstiden inom jordbruket uppsatts på

¹ Efterföljande framställning är i huvudsak grundad på en av Internationella arbetsbyrån till Internationella arbetskonferensens session år 1921 utarbetad »Technical Survey of agricultural questions» samt för de följande åren uppsatser och meddelanden i arbetsbyråns veckoskrift »Industrial and Labour Information» och dess månadsskrift »International Labour Review».

dagordningen, men frågan upptogs ej till realbehandling.¹ Oaktat ett samtidigt fattat beslut, att jordbrukets arbetstidsfrågor skulle uppföras på dagordningen vid en följande konferens, har så hitintills icke skett, i trots av strävanden särskilt av Internationella lantarbetarfederationen (Internationale Landarbeiter-Föderation, bildad 1920) att åstadkomma en reglering av lantarbetarnas arbetstid i överensstämmelse med andra arbetargrupper.

Arbetstidsförhållandena inom jordbruket ha emellertid under senare år varit föremål för utredning genom Internationella arbetsbyrå och Internationella lantbruksinstitutet i Rom, ävensom av den rådgivande jordbrukskommitté, som utgör ett organ för samarbete mellan nämnda båda institutioner. Dessa undersökningar ha dock framför allt belyst de betydande olikheter i arbetsvillkoren, som på grund av naturliga och historiska förhållanden råda i skilda länder.

Ser man på, huru jordbrukets arbetstidsförhållanden för närvarande gestalta sig i våra grannländer, förefinnes för Norge en detaljerad redogörelse för arbetstidens längd och fördelning inom jordbruket, vilken ingår i de undersökningar om jordbrukets driftsförhållanden, som utarbetas av »Det Kgl. Selskap for Norges Vel».² Enligt denna källa utgjorde inom det norska lantbruket, vilket har utpräglad småbrukskaraktär (jfr sid. 12), bruttoarbetstiden år 1919 i medeltal 13·0 tim. under vårbruket, 13·3 tim. under höslåttren, 12·6 tim. under skördetiden, 12·6 tim. eljest under sommarhalvåret samt 10·4 tim. vintertid, medan efter frånräknande av raster arbetstimmarna blevo resp. 10·0, 10·3, 9·8, 9·7 och 8·5, vilket häntyder på en årsarbetstid av drygt 3 000 tim. Kreaturens vård beräknas börja tidigt och sluta sent, men av den beräknade bruttoarbetstiden på 13—13·5 tim. per dag beräknas ej mindre än 6—8 tim. avgå genom uppehåll i arbetet, varför nettoarbetstiden för skötseln av de merendels fåtaliga kreatursbesättningarna ej blir mera än i genomsnitt 5·8 tim. under sommar- och 7·0 tim. under vinterhalvåret. — I Danmark utgör enligt kollektivavtal med Dansk Landarbejderforbund arbetstiden 10 tim. 1 april—31 okt., 9 tim. 1—14 nov., 8½ tim. 15—30 nov., 8 tim. 1 dec.—28 febr., 9 tim. 1—14 mars och 9½ tim. 15—31 mars eller tillhoppa c:a 2 900 tim. per år vid vanligt jordbruksarbete. Kreatursskötares arbetstid regleras på sådant sätt, att han blir berättigad till övertidsbetalning, om hans arbetstid överskrider 66½ tim. per vecka eller 10 tim. per dag. — I Finland ha sedan år 1917 från arbetarhåll framförts krav på, att 8-timmarlagen skulle utsträckas till jordbruket, och åtskilliga kommittéförslag ha framkommit (det senaste av år 1927), innebärande en genomsnittlig årsarbetstid av c:a 9 tim. per dag med ett maximum av 10 (i nordligaste länet 11) tim. Någon lagstiftning har dock ej kommit till stånd. Enligt verkställda undersökningar uppgick år 1920 nettoarbetstiden inom jordbruket till i medeltal 10—10·5 tim. per dag under sommaren och 7—8 tim. under vintern.³

Vad beträffar de baltiska staterna, proklamerades i Estland i november 1918 åttatimmarsdag inom såväl industri som jordbruk. Följande år lagfästes inom lantbruket en årsarbetstid av 2 250 tim., vars fördelning på olika månader uppdrogs åt distriktskommittéer, representerande såväl arbetsgivare som arbetare. Oaktat systemet efter hand modifierades på sådant sätt, att 9- i stället för 8-timmarssdagen lades till grund för årsarbetstiden, framträdde stora svårigheter i tillämpningen. Efter hand upphörde distriktskommittéerna och år 1929 avskaffades

¹ Se »Internationella arbetsorganisationen» (II sid. 30 o. f.), utgiven av Delegationen för det internationella socialpolitiska samarbetet.

² P. Borgedal: Arbeidsdagens lengde og inndeling i jordbruk og skogsbruk i Norge. Fredrikshald 1924.

³ L'agriculture Finlandaise et la situation des ouvriers agricoles en Finlande. Helsingfors 1921.

de helt. — I Lettland framlades år 1924 ett lagförslag om att årsarbetstiden inom jordbruket i genomsnitt skulle uppgå till 9 tim. per dag, men förslaget antogs icke. I Littaunien var arbetstiden för arbetare med stat (Deputat) under åren 1922—29 reglerad på 10-timmarsdagens grund, men har därefter varit föremål för fritt avtal. — I Polen regleras lantarbetarnas arbetstid genom kollektivavtal mellan arbetsgivare och arbetare eller, om överenskommelse ej träffas, genom beslut av förlikningsmyndigheterna. I genomsnitt utgör årsarbetstiden 9 tim. 20 min. per dag eller c:a 2 800 tim., vilka fördelas på årets olika månader så, att nettoarbetstiden per dag växlar mellan 6 $\frac{1}{4}$ tim. i dec. och 11 $\frac{1}{2}$ tim. i juni och juli.

Tyskland fick år 1919 en »provisorisk lantarbetsordning», vilken fastställde arbetstimmarna till 8 i fyra månader, 10 i fyra andra och 11 i de fyra återstående, tillhoppa motsvarande i normala fall 9 $\frac{1}{3}$ tim. per dag eller 2 900 per år. I praktiken regleras dock arbetstiden i jordbruket genom kollektivavtal, vilka genom beslut av vissa myndigheter kunna göras allmänt förpliktande inom ett visst område. Avtalen stipulera i vissa fall något längre arbetstid än den nyss angivna normaltiden, men i allmänhet kortare, ned till 2 700 tim. För kreatursskötare är arbetstiden längre och likaså för ogifta tjänare, som åtnjuta bostad och kost i bondens hus och vanligen få rätta sin arbetstid efter vad gårdsarbetet kräver. Dock plägar för tjänstefolket fastställas en vilotid om 8—10 tim. per dygn. — I Österrike utgöra bestämmelser om dylik vilotid huvudinnehållet i de arbetstidsförordningar, som förefinnas i de särskilda »länderna». Arbetstidens faktiska längd bestämmes dock i huvudsak genom kollektivavtal, vilka merendels fastställa årsarbetstider om 2 800 à 2 900 tim. — Tjeckoslovakien torde numera vara det enda land, där lagen fastställer 8-timmarsdag för jordbruket — om man bortser från Italien, där den genom dekret år 1923 införda 8-timmarsdagen sedan år 1926 utökats till 9 tim. eller t. o. m. mera. Den tjeckoslovakiska arbetstidslagen av år 1918 jämte senare förordningar medger undantag för tjänare i husbondens kost, kreatursskötare m. fl., varigenom arbetstiden för betydande lantarbetargrupper i verkligheten är ordnad på grundvalen av icke 8-timmars utan 12-timmarsdag. Närmare bestämmelser om arbetstidens längd fastställas merendels genom kollektivavtal, vilka bl. a. pläga innehålla den ur arbetstidssynpunkt viktiga bestämmelsen, att för daglönare den nionde och tionde timmen betalas efter samma grunder som de föregående 8 och att särskild övertidsbetalning först ges fr. o. m. den elfte arbetstimmen. Numera kan 8-timmarslagen därför knappast anses ha mer än formell giltighet inom det tjeckoslovakiska jordbruket, såsom belyses av följande allmänt använda arbetstidsschema för statavlönade körkarlar: jan.—febr. 8 tim., mars—maj 9 tim., juni—sept. 10 tim., okt. 9 tim., nov.—dec. 8 tim.

Inom det schweiziska bondebruket förekommer icke någon reglering av arbetstiden, vare sig genom lag eller kollektivavtal. Enligt de undersökningar, som under professor Ernst Laurs ledning verkställes genom schweiziska bondesekretariatet,¹ utgjorde år 1930 genomsnittliga arbetstiden (med frånräknande av raster) för stallpersonal 12·25 tim. på våren, 13·45 tim. under höskörden, 13·10 tim. eljest under sommaren, 12·10 tim. under hösten och 11·10 tim. under vintern, medan för andra manliga lantarbetare motsvarande timsiffror voro resp. 11·25, 13·30, 12·45, 11·20 och 10·00. I genomsnitt utgjorde arbetstiden för de båda arbetargrupperna resp. 12·15 och 11·25 tim., vilket är något mer än före kriget, då motsvarande medeltal år 1909 voro resp. 12·00 och 11·15 tim. — Liknande synas förhållandena vara i Frankrike. Arbetstiden växlar här betydligt i olika trakter. I Sydfrankrike uppges vinbergsarbetarna arbeta 6, 7 à 8 tim. allt efter årstiden, medan i jordbruksbygderna i mellersta och norra Frankrike de dagliga arbetstimmarna lära vara 10—11 på sommaren och 9 på vintern. — Angående arbetstidsförhållandena i Belgien

¹ Die Bar- und Akkordlöhne und die Arbeitsverhältnisse in der schweizerischen Landwirtschaft. Enquête vom Jahre 1929/30, bearbeitet vom Schweizerischen Bauernsekretariate, Brugg 1930.

är ej mycket bekant, men för Hollands del kunna vissa upplysningar hämtas av de kollektivavtal, som här i stor utsträckning reglera arbetsvillkoren inom jordbruket och trädgårdsskötseln. Detta sker dock efter skäligen oenhetliga grunder, i det att avtalen än fastställa en enhetlig arbetsdag om 10 à 10½ tim. året runt, än en efter årstiderna växlande arbetsdag om 8—11 tim. I allmänhet synes årsarbetstiden ligga vid 2 700—3 000 tim. per år, men för kreatursskötare och herdar kan den stiga upp till 3 500 à 3 900 tim.

England har beträtt sin egen väg för arbetstidens reglering inom jordbruket genom att möjliggöra bestämmande av ett visst timantal såsom grundval för de veckolöner, som fastställas av paritetiskt sammansatta lönenämnder i enlighet med 1924 års lagstiftning om minimilöner inom jordbruket (jfr sid. 91). Denna normalvecka har i allmänhet fixerats till 50—54 tim. under sommaren och 48 tim. under vintern, men avvikelser så väl uppåt som nedåt förekomma i de olika grevskapen. Övertidsarbete medges mot särskild ersättning. För kreatursskötare, kördrängar och fårherdar är dock arbetstiden i allmänhet längre, ofta 60—62 tim. Nu angivna arbetstider gällde i England ännu i början av år 1931, men under loppet av detta år har, såsom ett led i lönenedsättningssträvandena, framträtt en tendens att förlänga den ordinarie veckoarbetstiden i syfte att därigenom reducera den faktiska arbetskostnaden per timme.

6. Arbetsslönen inom jordbruket.

För att kunna bedöma det nuvarande löneläget inom jordbruket erfordras kännedom om såväl huru jordbrukslönerna förändrats under tidernas lopp som hur de ställa sig i förhållande till arbetsslönerna inom andra näringsgrenar och i andra länder.

Löneutvecklingen inom jordbruket och andra näringsgrenar t. o. m. år 1913. Lantarbetarlönernas utveckling kan följas långt tillbaka i tiden med tillhjälp av tvenne fortlöpande löneserier av officiell karaktär, vilka införts i tab. 13 och diagram II. Den ena serien utgöres av de i jordbruksstatistiken t. o. m. år 1928 ingående, på grundval av årliga uppgifter från hushållningssällskapen (sedan år 1912 dessas sockenombud) beräknade sedvanliga årslönerna för manligt och kvinnligt tjänstefolk, löneförmånerna för statare i kontant och in natura (ober. bostad och bränsle) samt sommar- och vinterdaglönerna för manliga och kvinnliga dagsverkare i egen och i husbondens kost. Medan denna lönestatistik är allmänt känd och använd¹ har mindre uppmärksamhet ägnats åt en annan, ännu längre tillbakagående serie av lantarbetarlöner, nämligen de uppgifter länens markegångstaxor (litt. A) lämna angående årsmedelprisen för ett »drängedagsverke» e. d.²

Medan sålunda för lantarbetare ganska tillfredsställande statistik om icke beträffande det faktiska löneläget så åtminstone över löneutvecklingen finnes i vårt land även för äldre tider, gäller motsatsen i fråga om löneuppgifter be-

¹ Se bl. a. Statistisk årsbok, årg. 1931, tab. 210.

² Rikssiffror för »mansdagsverken enligt markegång» meddelas för åren 1876—1910 i den av I. Flodström verkställda utredningen rörande Sveriges nationalförmögenhet omkring år 1908 (Finansstatistiska Utredningar V, Stockholm 1912, sid. 293, 787) och för tiden 1870—1929 i »P. M. angående lantarbetarnas reallöner i Sverige och vissa främmande länder» av Bertil Nyström, tryckt i Särskilda utskottets utl. nr 2 vid 1930 års riksdag.

träffande de nya grupper av industriarbetare o. d., vilka särskilt från 1860-talet började utdifferentieras ur äldre tiders mera enhetliga arbetarklass. Huvudkällan för kunskapen om industriarbetarnas löneförhållanden äro av-löningsböckerna vid bruk, fabriker och verkstäder, och på sådant material grundade löneuppteckningar ha för skilda tidsperioder och arbetargrupper offentliggjorts i kommittébetänkanden, fabriksmonografier och socialstatistiska specialundersökningar. Att på grundval av tillgängligt tryckt och otryckt material utarbete en sammanfattande och allmängiltig skildring av löneutvecklingen för svenska industriarbetare under det senaste halvseklet förutsätter dock historisk-statistiska undersökningar av synnerligen omfattande och ingående natur. Dylika föreligga ej ännu för vårt lands vidkommande¹, och under sådana förhållanden har man varit nödsakad att för belysande av industri-lönernas utveckling under ifrågavarande tidsrum använda sig av de enda mera enhetliga och fullständiga löneserier, som veterligen hittills publicerats, nämligen för yrkes- och grovarbetare i Stockholms stads tjänst.² Dessa äro även införda i tab. 13 och diagram II.

Därest man vill erhålla en uppfattning om, vad penninglönen verkligen betyder för löntagaren, bör man söka lära känna arten av och prisläget för alla de mångskiftande förnödenheter, till inköp av vilka arbetslönerna användes. Material till en så ingående reallönsberäkning kan dock blott i särskilda fall lämnas t. o. m. av våra dagars utvecklade socialstatistik, och för äldre tider är man hänvisad till de indikationer, som kunna hämtas ur prisutvecklingen å vissa varor (särskilt livsmedel) eller grupper av sådana. För de relativt av-lägsna tider, varom här är fråga, är man i huvudsak hänvisad till den pris-index, vilken dr K. Åmark beräknat för tiden fr. o. m. år 1861. Denna pristals-serie³ utgör ett på fortlöpande prisnoteringar (markegångs- och börspriser) för ett mindre antal råvaror och andra stora artiklar grundad partiprisindex. Även om man bortser från de för alla partiprisnoteringar karakteristiska relativt hastiga svängningarna från år till år och följer den allmänna utvecklingslinjen, torde denna knappast kunna anses giva någon allmängiltig bild av de allmänna prisleförhållandena under tiden 1870—1915, sedda ur konsumentsynpunkt. Detta framträder bl. a., om man beaktar, att de för ett arbetarhushåll då som nu så betydelsefulla bostadshyrorna torde företett en väsentligt annan utveckling än livsmedelspriserna, åtminstone i Stockholm. Enligt I. Flodströms beräkningar på grundval av »Stockholms hyreslista» ökades sålunda under tiden

¹ Härtill syftande utredningar ha under de senaste åren anordnats vid Stockholms högskolas socialvetenskapliga institut, men hittills ha inga arbetsresultat offentliggjorts.

² I. Flodström meddelar i sitt nyssnämnda arbete (sid. 293) löner för yrkes- och grovarbetare i Stockholms stads tjänst, hämtade ur O. Dalkvists arbete: »De svenska industriarbetarnas läge» (I—III, Stockholm 1899—1910). Samma källa har även använts i det av Kommerskollegium år 1919 publicerade arbetet »Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915» (sid. 361). Sedermera har primärmaterialet till ifrågavarande lönestatistik, som förefinnes hos Stockholms stads gatukontor (förut byggnadskontor), underkastats en nybearbetning, vars resultat meddelats i nyssnämnda P. M. till särskilda utskottets utlåtande 1930 nr 2. Det är sistnämnda sifferserie, som här använts.

³ Indextalen framlades ursprungligen i »Kommersiella Meddelanden», men återgivas jämväl i Statistisk årsbok (årg. 1931 tab. 187).

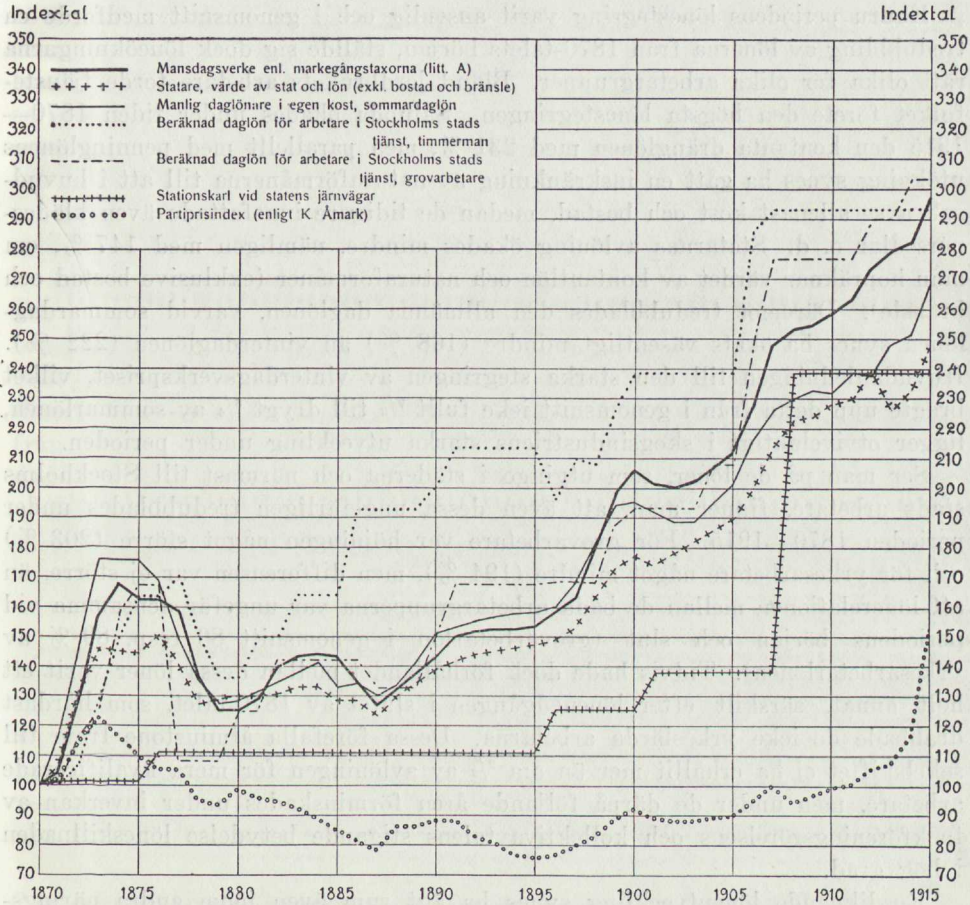
Tab. 13. Löneutvecklingen i Sverige åren 1870—1915.¹

År	Mansdags- verke enl. marke- gångs- taxorna (litt. A)		Tjänare i arbets- givarens kost, kontant årslön		Statäre, värde av stat och lön (exkl. bostad och bränsle)		Manliga daglönare i egen kost				Beräknad daglön för arbetare i Stockholms stads tjänst				Stationskarlar vid statens järnvägar i Stockholm		Partiprisindex (enligt K. Åmark)	
	(1870=100)		(1870=100)		(1870=100)		sommardaglön		vinterdaglön		timmer- män		grov- arbetare		kr. per år	(1870=100)	1881— 1885 =100	1870 =100
	kr.	index	kr.	index	kr.	index	kr.	index	kr.	index	kr.	index	kr.	index				
1870 ...	0.96	100	101	100	279	100	1.14	100	0.73	100	1.68	100	1.44	100	654	100	109	100
1871 ...	1.01	105	113	112	295	106	1.33	117	0.84	115	1.68	100	1.44	100	668	102	112	103
1872 ...	1.24	129	145	144	366	131	1.72	151	1.13	155	1.80	107	1.68	117	668	102	125	115
1873 ...	1.51	157	168	166	408	146	2.01	176	1.32	181	2.16	129	1.80	125	668	102	134	123
1874 ...	1.60	167	170	168	403	144	2.01	176	1.35	185	2.52	150	2.28	158	668	102	126	116
1875 ...	1.56	163	176	174	402	144	2.01	176	1.35	185	2.76	164	2.40	167	668	102	120	110
1876 ...	1.56	163	174	172	422	151	1.93	169	1.35	185	2.76	164	2.40	167	726	111	116	106
1877 ...	1.53	159	165	163	393	141	1.70	149	1.18	162	2.88	171	1.56	108	726	111	115	106
1878 ...	1.81	136	147	146	353	127	1.54	135	1.03	141	2.52	150	1.56	108	726	111	104	95
1879 ...	1.20	125	137	136	356	128	1.45	127	0.98	134	2.28	136	1.56	108	726	111	102	94
1880 ...	1.20	125	140	139	366	131	1.46	128	0.97	133	2.28	136	1.80	125	726	111	108	99
1881 ...	1.24	129	140	139	364	130	1.51	132	1.00	137	2.52	150	1.80	125	726	111	105	96
1882 ...	1.34	140	158	156	365	131	1.52	133	1.04	142	2.52	150	2.04	142	726	111	104	95
1883 ...	1.37	143	162	160	374	134	1.57	138	1.10	151	2.76	164	2.04	142	726	111	101	93
1884 ...	1.38	144	156	154	373	134	1.61	141	1.08	148	2.76	164	2.04	142	726	111	97	89
1885 ...	1.37	143	147	146	356	128	1.53	134	0.99	136	2.76	164	2.04	142	726	111	93	85
1886 ...	1.30	135	143	142	357	128	1.54	135	0.98	134	3.24	193	2.04	142	726	111	89	82
1887 ...	1.22	127	140	139	346	124	1.48	130	0.99	136	3.24	193	1.92	133	726	111	85	78
1888 ...	1.23	133	146	145	363	130	1.53	134	1.01	138	3.24	193	1.92	133	726	111	94	86
1889 ...	1.32	138	152	150	378	135	1.61	141	1.06	145	3.24	193	1.92	133	726	111	94	86
1890 ...	1.38	144	164	162	389	139	1.72	151	1.16	159	3.36	200	2.16	150	726	111	97	89
1891 ...	1.44	150	168	166	396	142	1.75	154	1.19	163	3.60	214	2.40	167	726	111	97	89
1892 ...	1.46	152	170	168	402	144	1.78	156	1.23	168	3.60	214	2.40	167	726	111	91	83
1893 ...	1.47	153	172	170	404	145	1.79	157	1.19	163	3.60	214	2.40	167	726	111	88	81
1894 ...	1.47	153	177	175	408	146	1.80	158	1.22	167	3.60	214	2.40	167	726	111	84	77
1895 ...	1.48	154	179	177	410	147	1.80	158	1.20	164	3.60	214	2.40	167	726	111	83	76
1896 ...	1.52	158	182	180	416	149	1.82	160	1.24	170	3.30	196	2.42	168	816	125	84	77
1897 ...	1.57	164	190	188	427	153	1.92	168	1.30	178	3.52	210	2.42	168	816	125	86	79
1898 ...	1.73	180	204	202	455	163	2.08	182	1.44	197	3.50	208	2.40	167	816	125	90	83
1899 ...	1.91	199	223	221	484	173	2.22	195	1.55	212	3.80	226	2.70	187	816	125	96	88
1900 ...	1.98	206	228	226	496	178	2.23	196	1.58	216	4.00	238	2.80	194	816	125	100	92
1901 ...	1.94	202	227	225	489	175	2.19	192	1.52	208	4.00	238	2.80	194	900	138	97	89
1902 ...	1.92	200	227	225	496	178	2.16	189	1.49	204	4.00	238	2.80	194	900	138	96	88
1903 ...	1.95	203	230	228	507	182	2.16	189	1.51	207	4.00	238	2.80	194	900	138	96	88
1904 ...	1.99	207	238	236	517	185	2.24	196	1.56	214	4.00	238	3.00	208	900	138	97	89
1905 ...	2.03	211	241	239	527	189	2.29	201	1.61	221	4.00	238	3.00	208	900	138	98	90
1906 ...	2.19	228	258	255	562	201	2.47	217	1.76	241	4.80	286	3.60	250	900	138	104	95
1907 ...	2.38	248	278	275	601	215	2.58	226	1.87	256	4.94	294	3.99	277	900	138	109	100
1908 ...	2.44	254	283	280	621	223	2.62	230	1.88	258	4.94	294	3.99	277	1566	239	104	95
1909 ...	2.45	255	287	284	626	224	2.66	233	1.89	259	4.94	294	3.99	277	1566	239	105	96
1910 ...	2.48	258	293	290	637	228	2.65	232	1.92	263	4.94	294	3.99	277	1566	239	108	99
1911 ...	2.52	263	300	297	643	230	2.71	238	1.93	264	4.94	294	3.99	277	1566	239	111	101
1912 ...	2.63	274	311	308	664	238	2.70	237	2.00	274	4.94	294	4.18	290	1566	239	116	106
1913 ...	2.68	279	317	314	631	226	2.83	248	2.13	292	4.94	294	4.18	290	1566	239	118	108
1914 ...	2.71	282	321	318	648	232	2.87	252	2.13	292	4.94	294	4.37	303	1566	239	128	117
1915 ...	2.85	297	334	331	688	247	3.05	268	2.35	322	4.94	294	4.37	303	1566	239	168	154

¹ Lönesiffrorna äro hämtade ur Särskilda utskottets utl. 1930/2 med undantag av lönerna för stationskarlar, vilka återgivnas efter Sociala Medd., årg. 1927, sid. 402.

1883—1910 hyrespriset per rum (med kök) — oaktat en nedgång med 15—20 % under åren 1888—1893 — med c:a 50 % eller från i genomsnitt 209 till 307 kronor.¹ Kvar står emellertid det för lönebedömningen betydelsefulla allmänna intrycket av att priserna i stort sett varit sjunkande från ungefär år 1873 till år 1896 och sedan dess i långsam stegring fram till världskrigets utbrott.

Diagram II. Löneutvecklingen i Sverige under åren 1870—1915.

Undersöker man, huru löneutvecklingen ställt sig i relation till prisfluktuationerna, giva tab. 13 och diagram II vid handen, att under 1870- och förra delen av 1880-talet lönerna för såväl stads- som lantarbetare i viss mån följt den allmänna prisrörelsen uppåt såväl som nedåt. Bakom lågo dock stegrings-tendenser hos arbetslönerna, och sedan omkring år 1888 satte dessa helt sin prägel på löneutvecklingen, i det att sedan dess såväl jordbruks- som industrilönerna

¹ A. a sid. 788.

i stort sett oavbrutet stegrats ända till periodens slut. Den särskilt med hänsyn till de agrikulturella och industriella näringsgrenarnas skiljaktiga betalningsförmåga och olikartade arbetarförhållanden anmärkningsvärda parallellismen i löneutvecklingen dem emellan synes i huvudsak kunna förklaras därigenom, att den kanske förnämsta drivkraften i båda fallen varit industriens behov av alltjämt ökad arbetshjälp, vilket direkt påverkade industrilönerna och indirekt även jordbrukslönerna inom fabrikernas rekryteringsområden (jfr sid. 31).

Ehuru periodens lönestegring varit ansevärd och i genomsnitt medförde en tredubbling av lönerna från 1870-talets början, ställde sig dock löneökningarna rätt olika för olika arbetargrupper. Bland jordbrukets arbetare torde tjänstefolket förete den högsta lönestegringen. Sålunda ökades under tiden 1870—1915 den kontanta dränglönen med 231 %, men parallellt med penninglörens utökning synes ha gått en inskränkning av naturaförmånerna till att i huvudsak avse allenast kost och bostad, medan de tidigare innefattade även klädespersedlar o. d. Statarnas avlöning ökades mindre, nämligen med 147 %, om man hopräknar värdet av kontantlön och naturaförmåner (exklusive bostad och bränsle). Däremot tredubblades den allmänna daglönen, varvid sommardaglönen synes ha ökat väsentligt mindre (168 %) än vinterdaglönen (222 %). Huvudanledningen till den starka stegringen av vinterdagsverkspriset, vilket bragte upp detta från i genomsnitt icke fullt $\frac{2}{3}$ till drygt $\frac{3}{4}$ av sommarlönen, ligger otvivelaktigt i skogsindustriens starka utveckling under perioden.

Ser man på de löner, som utgingo i städerna och närmast till Stockholms stads arbetare, finner man, att även dessa ungefärligen tredubblades under perioden 1870—1915. För grovarbetare var höjningen något större (203 %) och för yrkesarbetare något mindre (194 %), men differensen var ej större, än att lönerelationen mellan de båda arbetargrupperna var ungefär densamma vid periodens början och slut (grovarbetarlön i genomsnitt 86 resp. 89 % av yrkesarbetarlönen). Tidvis hade dock förhållandet mellan dessa löner varit ett helt annat, särskilt efter lönenedgången i slutet av 1870-talet, som hårdast drabbade de icke yrkeslärda arbetarna. Dessa förefalla åtminstone fram till sekelskiftet ej ha erhållit mer än c:a $\frac{2}{3}$ av avlöningen för mera kvalificerade arbetare, men under de därpå följande åren förminskades under inverkan av fackföreningsrörelsens och kollektivavtalens stigande betydelse löneskillnaden i hög grad.

En liknande löneutveckling synes ha ägt rum även inom andra näringsgrenar, exempelvis den mekaniska verkstadsindustrien, inom vilken på 1880- och 1890-talet de yrkesutbildade arbetarnas löner ökades i väsentligt snabbare takt än hantlangarnas, vilkas avlöning åtminstone vid verkstäder i mindre orter ej alltför mycket avveko från den allmänna dagspenningen på landsbygden.¹

Jämför man denna, sådan den framgår av tab. 13 (kol. 1 och 2), med de

¹ Undersökning av den mekaniska verkstadsindustrien, I (utgiven 1901) sid. 329 o. f., II (utg. 1904) sid. 395 o. f.

redovisade daglönerna i Stockholm och andra större städer, finner man, att den såväl omkring år 1870 som fyrtio år efteråt utgjorde i runda tal $\frac{2}{3}$ av grovarbetarlönen och ej fullt $\frac{3}{4}$ av yrkesarbetarlönen. Att angivna relation kan anses rätt typisk för den här avhandlade tidsperioden bekräftas av arbetarförsäkringskommitténs undersökningar rörande avlöningsförhållandena inom olika yrken, enligt vilken under tiden $\frac{1}{4}$ 1884— $\frac{31}{4}$ 1885 medelavlöningen per vecka (enligt arbetsgivarnas uppgifter för olycksfallsskadade arbetare) utgjorde 7⁹² kronor inom jordbruket, 12⁵¹ kronor inom den egentliga industrien och 13⁶² kronor inom järnvägstrafiken.¹ Det förhållandevis höga löneläget vid denna tid för järnvägstjänstemän av lägre grad bekräftas av löneuppgifterna (medelbelopp av begynnelse- och slutlön) i kol. 15—16 av tab. 13, enligt vilka en stationskarl i Stockholm år 1870 hade drygt 50 % högre årslön, än en kommunalanställd grovarbetare (432 kronor under förutsättning av arbete året om) och 30 % mer än en yrkesarbetare (504 kronor); omkring år 1915 hade kommunalarbetarnas beräknade årslöner ökats till resp. 1 311 och 1 482 kronor och stationskarlens merinkomst nedgått till resp. 20 och 6 %.

Löneutvecklingen inom jordbruket och andra näringsgrenar efter år 1913. Fr. o. m. år 1911 äger man för jordbruket och fr. o. m. år 1913 för industri, handel och samfärdsel en årlig officiell lönestatistik, vilken på ett väsentligt fullständigare och tillförlitligare sätt än de förut citerade löneserierna åskådliggör lönenivåns utveckling för olika grupper av arbetare. Vissa huvudsiffror från ifrågavarande statistik ha sammanställts i tab. 14 och det därpå grundade diagram III.

Härav framgår, att lantarbetarlönerna under perioden 1914—1920 oavbrutet stego, tills kulmen år 1920 nåddes vid 218 % över 1913 års nivå. Under de följande tre åren sjönko lönerna med 40—50 % från nyssnämnda topplöner, men från och med år 1924 synes nedgången ha upphört och efterträtts av en viss stabilisering av lönenivån. I förhållande till år 1913 företedde lönenivån (i kontant och in natura) vid 1930 års slut en genomsnittlig höjning med 60 % för tjänare, och med 75 % för statavlönade körkarlar samt med 58—68 % för tillfälliga daglönare i egen kost och med 64—77 % för sådana i arbetsgivarens kost. Ett efter deras numerär vägt medeltal för samtliga manliga lantarbetargrupper ger en stegring av 65 %. Vad kvinnorna beträffar, har för kvinnliga tjänarelönen (inber. värdet av fritt vivre) stigit med 81 % och för samtliga kvinnliga jordbruksarbetare med 85 %. Ett vägt löneindex tal för manliga och kvinnliga lantarbetare tillhoppa ge en stegring redan år 1913 av c:a 67 %.

De naturaförmåner, vilka i stor utsträckning ingå i lantarbetarnas avlöning och för tjänare och statare motsvara ungefär hälften därav, ha sedan år 1913 undergått väsentliga förändringar i fråga om kvantitet och värde. Vad angår manliga och kvinnliga tjänare ha förmånerna alltmer inskränkts till allenast fritt vivre, och de naturapersedlar vanligen kläder eller material till sådana, som tidigare allmänt utgingo, förekomma numera sällan annat än i form av individuellt avpassade presenter. Även beträffande statarna har äldre tiders vidsträckta naturavlöning alltmer förenklats, och persedlar som sill, salt, smör, kött, fläsk, kläder,

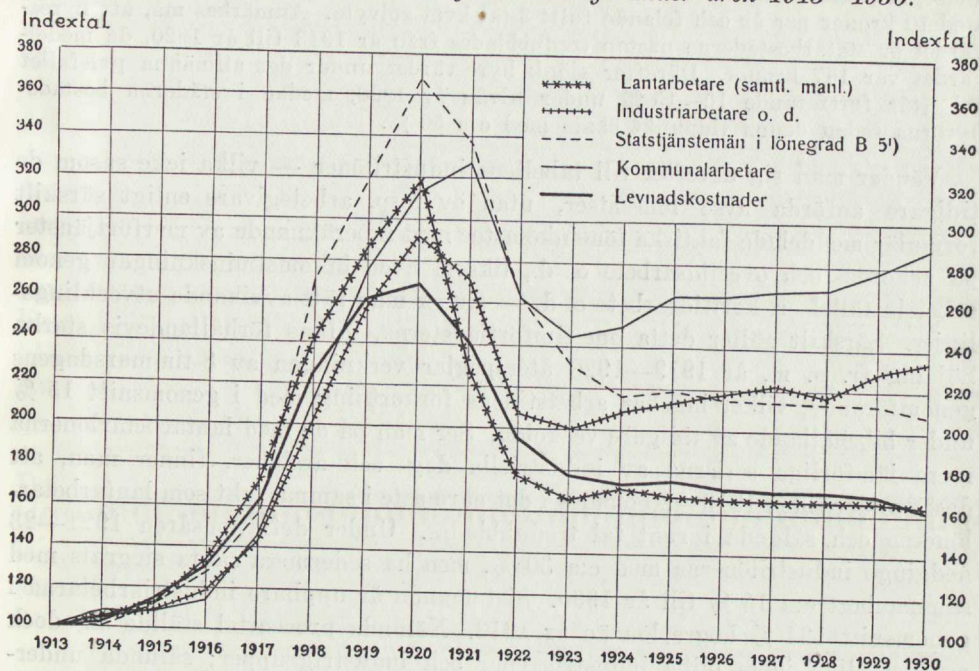
¹ Arbetarförsäkringskommitténs betänkande III: 1 (utg. 1888) sid. 84.

Tab. 14. Lönenivåns förändringar för manliga arbetare åren 1913—1930.¹

År	Jordbruk										Industri, handel och samfärdsl			Statsanställda banvakter, stationssk. m. fl. (lönegr. B 5)		Kommunal- arb., ge-	Social- styrel- sens lev- nads- kost- nads- index
	Tjänare		Statavlönade körkarlar		Tillfälliga daglönare				Be- räk- nad medel- av- löning per år för samt. arb.	Löneinkomst i genomsnitt per			Beg- lön å billig. ort, kr. per år	Slut- lön å dyr. ort, kr. per år			
	Kon- tant årslön	Års- lön samt kost och logi	Kon- tant årslön	Års- lön och natu- raför- måner	I egen kost		I arbetsgi- vares kost										
					Som- mar- dag- lön	Vin- ter- dag- lön	Som- mar- dag- lön	Vin- ter- dag- lön		timme	dag	år					
a) Absoluta tal, kronor																	
1913.....	326	683	329	720	2'97	2'19	2'05	1'43	698	0'45	4'32	1'241	1'128	1'720	1'406	.	
1914.....	332	702	334	811	3'02	2'24	2'10	1'46	731	0'47	.	.	1'128	1'720	1'406	.	
1915.....	343	755	346	883	3'13	2'34	2'18	1'55	776	0'49	.	.	1'248	1'840	1'406	.	
1916.....	398	906	390	987	3'77	3'02	2'63	1'96	925	0'53	5'14	1'479	1'438	2'010	1'486	.	
1917.....	489	1'146	457	1'256	5'00	4'00	3'43	2'63	1'197	0'66	6'28	1'773	1'760	2'528	1'882	.	
1918.....	689	1'629	646	1'764	7'14	5'62	4'75	3'63	1'689	0'96	8'94	2'502	3'050	4'102	2'830	.	
1919.....	884	1'903	826	2'088	8'58	6'72	5'76	4'33	2'008	1'28	11'48	3'186	3'594	4'896	3'587	.	
1920.....	1'075	2'105	1'047	2'352	9'37	7'20	6'41	4'71	2'218	1'65	13'23	3'607	4'143	5'881	4'069	.	
1921.....	784	1'551	807	1'649	6'74	5'06	4'75	3'34	1'598	1'63	13'12	3'363	3'797	5'590	4'257	.	
1922.....	609	1'246	651	1'325	5'04	3'89	3'48	2'51	1'239	1'18	9'52	2'570	2'983	4'490	3'429	.	
1923.....	566	1'155	615	1'275	4'74	3'67	3'28	2'40	1'169	1'12	9'11	2'482	2'611	4'019	3'191	.	
1924.....	570	1'164	624	1'371	4'79	3'72	3'34	2'48	1'201	1'14	9'12	2'592	2'439	3'816	3'255	.	
1925.....	566	1'139	627	1'318	4'74	3'70	3'32	2'47	1'178	1'18	9'36	2'651	2'469	3'864	3'446	.	
1926.....	560	1'126	626	1'328	4'72	3'68	3'32	2'49	1'175	1'19	9'57	2'707	2'427	3'801	3'450	.	
1927.....	560	1'121	624	1'334	4'71	3'70	3'31	2'48	1'175	1'20	9'57	2'753	2'409	3'768	3'492	.	
1928.....	560	1'119	627	1'329	4'71	3'70	3'32	2'48	1'173	1'22	9'67	2'697	2'418	3'786	3'501	.	
1929.....	566	1'123	631	1'308	4'73	3'71	3'33	2'50	1'172	1'25	9'99	2'846	2'406	3'759	3'623	.	
1930.....	567	1'093	633	1'260	4'69	3'69	3'36	2'53	1'152	1'28	10'34	2'850	2'349	3'675	3'769	.	
b) Indextal, om avlöningen år 1913 sättes = 100																	
1914.....	102	103	102	113	102	102	102	102	105	104	.	.	100	100	108	102	
1915.....	105	111	105	123	105	107	106	108	111	109	.	.	111	107	108	115	
1916.....	122	133	119	137	127	138	128	137	133	118	119	119	127	117	114	130	
1917.....	150	168	139	174	168	183	167	184	171	147	145	143	156	147	145	162	
1918.....	211	239	196	245	240	257	232	254	242	213	207	202	270	238	217	225	
1919.....	271	279	251	290	289	307	281	303	288	284	266	257	319	285	275	261	
1920.....	330	308	318	327	315	329	313	329	318	367	306	291	367	342	313	269	
1921.....	240	227	245	229	227	231	232	234	229	362	304	271	337	325	327	241	
1922.....	187	182	198	184	170	178	170	176	178	262	220	207	264	261	263	195	
1923.....	174	169	187	177	160	168	160	168	167	249	211	200	231	234	245	177	
1924.....	175	170	190	190	161	170	163	173	172	253	211	209	216	222	250	174	
1925.....	174	167	191	183	160	169	162	173	169	262	217	214	219	225	265	176	
1926.....	172	165	190	184	159	168	162	174	168	264	222	218	215	221	265	172	
1927.....	172	164	190	185	159	169	161	173	168	267	222	222	214	219	268	171	
1928.....	172	164	191	185	159	169	162	173	168	271	224	217	214	220	269	171	
1929.....	174	164	192	182	159	169	162	175	168	278	231	229	213	219	278	169	
1930.....	174	160	192	175	158	168	164	177	165	284	239	230	208	214	289	163	

¹ Under år 1931 torde lönenivån under inverkan av det allmänna löneläget företett någon sänkning såväl inom jordbruket som inom industrien. Enligt den sammanställning av hushållningssällskapens löneuppgifter för tjänsteåret 1931—32, som meddelats i Sociala Meddelanden 1932, nr 2, ha de avtals- enliga lönerna visserligen förblivit orubbade men de faktiska avlöningarna särskilt utanför kollektiv- avtalens giltighetsområde nedsatts sedan föregående år med i medeltal 1—5 % för olika arbetar- grupper. I fråga om industrien upprätthölls kollektivavtalslönerna i stort sett oförändrade intill års- skiftet 1931/32, då vissa sänkningar genomfördes. De faktiska arbetsförtjänsterna torde dock redan under loppet av år 1931 varit i sjunkande, dock mindre i fråga om timförtjänsterna än beträffande veckoinkomsterna på grund av utsträckt användning av korttidsarbete.

Diagram III. Lönutvecklingen i Sverige under åren 1913—1930.

skodon o. d. ha nästan försvunnit från statlistan. Denna upptar i huvudsak de varuslag och förmåner, vilka framgå av följande, ur Lönestatistisk årsbok 1929 hämtade uppställning:

	Mjölk	Vete	Råg	Korn	Havre eller blandsäd	Bostad	Bränsle	Potatis- land
1913								
Medelkvantitet	995 l	86 kg	639 kg	172 kg	163 kg	.	.	.
Medelpris per enhet, öre...	10	15	13	12	11	64	43	31
1929								
Medelkvantitet	1 208 l	210 kg	608 kg	163 kg	272 kg	.	.	.
Medelpris per enhet, öre...	14	18	16	14	13	137	88	39

Ökningen av flertalet statvaror, särskilt mjölk, vete och fodersäd, torde till väsentlig del bero på tillämpning av de normalstater, som sedan år 1919 ingått i de förenämnda kollektivavtalen. Dessa innehålla även rätt utförliga bestämmelser om lönebostädernas beskaffenhet. Sålunda föreskrives bl. a., att familjebostad skall bestå av 2 rum och kök eller 1 rum och kök med tillsammans en golvyta av minst 35 kvm, garderober och skafferi ej inräknade. Till bostaden, som skall vara sund och i övrigt i gott skick samt kunna hållas väl uppvärmd, skola höra potatiskällare och matbod eller andra anordningar för förvaring av potatis och matvaror, vedbod, svinhus, om möjligt även hönsbushus samt tvättstuga eller del i sådan m. m. Att angivna

¹ Begynnelselön å billigaste ort (A), inberäknat dyrtids- och barntillägg för stationskarl, banvakt m. fl., gift och med 2 barn.

bostadsstandard ej uppnått ens inom avtalsområdena framgår bl. a. av en bestämmelse, att därest sådant bostadsutrymme ej kan beredas, ersättes bristande utrymme med 10 kronor per år och felande fullt 3-tal kvm golvyta. Anmärkas må, att hyresvärdet av statarbostäderna nästan tredubblades från år 1913 till år 1920, då medelvärdet var 157 kronor. Därefter sjönk hyresvärdet under det allmänna prisfallet och står fortfarande 10—15 % under nivån år 1920, medan i städerna bostadshyrorna sedan denna tidpunkt ökats med c:a 50 %.

Vänder man sig därefter till tabellens industrilöner — vilka icke såsom de tidigare anförda avse lönesatser, utan av resp. arbetsgivare enligt särskilt formulär meddelade faktiska löneinkomster med inberäkning av merförtjänster på ackords- och övertidsarbete o. d., liksom även inkomstminskningar genom arbetsinställelser, korttidsarbete o. d. — finner man rätt avvikande utvecklingslinjer. Särskilt gäller detta om timförtjänsterna, vilkas förhållandevis starka höjning fr. o. m. år 1919—1920 återspeglar verkningen av 8-timmarsdagens genomförande, vilket innebar arbetstidens förkortning med i genomsnitt 15 % under bibehållande av tidigare veckolön. Ser man på de med lantarbetarlönerna mera jämförliga serierna av industriella dag- och årslöner, finner man, att dessa under tiden 1913—20 ökades i det närmaste i samma takt som lantarbetarlönerna och sålunda i runt tal tredubblades. Under deflationsåren 1921—23 nedgingo industrilönerna med c:a 30 %, men ha sedermera sakta stegrats med sammanlagt c:a 15 % till år 1930. Sistnämnda år uppburo industriarbetarna i genomsnitt 134 % högre lön än år 1913. Nämnda procenttal ställde sig dock mycket olika inom olika industrigrenar och industrigrupper; sålunda underskreds det något inom exportindustrien (124 %), medan det väsentligt överskreds inom den skyddade hemmamarknadsindustrien (157 %). Låter man gruppen stationskarlar, banvakter, brevbärare m. fl. (avlöningsreglementets lönegrupp B 5, innefattande drygt $\frac{1}{4}$ av samtliga tjänstemän av lägre grad) vara typisk för löneutvecklingen för statsanställda av lägre grad, finner man en anseelig lönestegring i samband med löneregleringen åren 1919—20, men därefter en successiv lönesänkning i samband med nedgång av det efter levnadskostnadsindex reglerade dyrtidstillägget, vilket under perioden 1923—30 medfört en löneminskning av c:a 10 %. Omkring år 1930 lågo lönerna för ifrågasvarande grupp av statsanställda 108—114 % högre än år 1913. För kommunalarbetare utgjorde däremot stegringen 189 %, vilket mindre beror på att de tillkämpat sig särskilt stora löneökningar, än på att lönesänkningen under åren 1921—23 höll sig inom rätt snäva gränser (i genomsnitt 25 %) och att under de följande åren en lönestegring ägt rum med i runt tal 18 %.

Sedan år 1914 har inom socialstyrelsen förts en fortlöpande levnadskostnadsstatistik, närmast avseende ett normalhushåll, som lever under stadsförhållanden och upprätthåller samma levnadsstandard under skiftande prislägen. Genom att ställa dessa levnadskostnadsindex, vilka införts i sista kol. av tab. 14, i relation till penninglönerna, erhållas reallöner, utvisande fluktuationerna i den kvantitet varor och tjänster arbetarna vid olika tider kunnat erhålla för sin kontantlön. Per år räknat har reallönen sedan år 1913 — eller om man så vill 1919—20, då realinkomsten, efter att under krigsåren ha legat lägre, åter pas-

serade basårets löneläge — ökats med c:a 40 % för arbetare inom industri, handel och samfärdsl (inom den egentliga fabriksindustrien med drygt 30 %), med c:a 30 % för statsanställda stationskarlar, banvakter o. d. och med c:a 75 % för kommunalarbetare.

Vad nu sagts gäller städer och stadsliknande samhällen, ty för landsbygdens del saknas den detaljerade kännedom om pris- och levnadskostnadsförhållandena, vilken erfordras för utarbetande av en levnadskostnadsindex. Såsom framgår av tab. 14 och diagram III, förete lantarbetarlönerna under de senaste åren ungefär samma förändringar och läge som socialstyrelsens levnadskostnadsindex, och under antagande av att priserna på landsbygden rört sig parallellt med städernas, skulle därför ingen reallönestegring ägt rum. Troligen har dock någon stegring ägt rum, enär lantarbetarna konsumera förhållandevis mera av de födoämnen o. d., på vilka priset varit särskilt starkt efter år 1920, och deras budget föga påverkas av de starkt stegrade priserna på bostäder och varjehanda »tjänster» i städerna.¹

Det nuvarande löneläget inom jordbruket och inom andra näringsgrenar. Det är givet, att det senaste årtiondets nu antydda löneutveckling i hög grad bidragit att vidga den löneklyfta, som tidigare förefanns mellan å ena sidan lantarbetare å den andra industriarbetare o. d. samt stats- och kommunalanställda. Medan år 1913 en grovarbetare i Stockholms stads tjänst uppbar

Tab. 15. Löneläget inom jordbruk, industri och allmän tjänst år 1929.

Dyrortsgrupp	A	B	C	D	E	F	G
Lantarbetare (statare: körkarl) kr. per år	1 308	.	.	.	.	.	.
Industriarbetare o. d. kr. per år	2 156	2 309	2 551	2 632	2 883	3 166	3 987
indextal	100	107	118	122	134	147	185
Därav inom: exportindustri kr. per år	2 252	2 380	2 550	2 546	2 779	3 068	3 912
indextal	100	106	113	113	123	136	174
skyddad hemmamarknadsindustri kr. per år	1 920	2 321	2 600	2 777	3 100	3 357	4 133
indextal	100	121	135	145	161	175	215
Kommunalarbetare kr. per år	2 616	2 689	2 652	2 953	3 073	3 393	4 285
indextal	100	103	101	113	117	130	164
Statsanställda i lönegrupp B 5 (lön + dyrtids- och barnstillägg för stationskarl, banvakt o. d., gift och med 2 barn) begynnelselön kr. per år	2 406	2 508	2 610	2 712	2 826	2 928	3 030
indextal	100	104	108	113	117	122	126
slutlön kr. per år	2 958	3 096	3 231	3 360	3 495	3 624	3 759
indextal	100	105	109	114	118	123	127
Levnadskostnader i medeltal (riksmedeltal = 1 000)	880	960	1 020	1 080	1 140	1 200	1 310

¹ Jämföres socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning av år 1920 för lantarbetare o. d. och av år 1923 för lägre tjänstemän och arbetare i städer och stadsliknande samhällen, utgjorde födo- och njutningsämnesposten för de förra c:a 62 % av totalinkomsten, men för de senare 43 %. Beräknas en levnadskostnadsindex på grundval av 1920 års lantarbetarbudget och antages prisstegringen å de särskilda förnödenheterna varit densamma som i städerna, erhålles ett indextal för 1929 av 162, medan motsvarande tal för industriarbetare var 169. Jordbruksutredningens betänkanden VI (Statens offentliga utredningar 1932: 10) sid. 11.

omkring 50 % högre lön än en arbetare på landsbygden, hade år 1930 kommunalarbetaren avtalsenligt drygt dubbelt så hög daglön som lantarbetaren (c:a 10⁴⁰ resp. 4⁵⁰ kronor per dag) och torde i verkligheten förtjänat tre à fyra gånger så mycket om året,¹ under det att skillnaden i levnadskostnadshänseende mellan huvudstaden och landsbygden knappt torde belöpa sig till mer än 50 %.

Närmare belyser tab. 15 huru löneläget år 1929 gestaltade sig inom å ena sidan jordbruket, å den andra annat arbete i enskild eller allmän tjänst.²

Härav framgår, att även om man ser på förhållandena i en jordbrukarkommun (dyrortsgrupp A),³ uppnår lantarbetaren ej mer än $\frac{2}{3}$, i vissa fall icke ens hälften av de arbetslöner, som där utgå inom andra näringsgrenar.⁴ Går man till orter med högre levnadskostnader, förändras merendels icke statlönen på annat sätt, än att ett något högre värde åsättes där ingående förmåner av livsmedel, bostad m. m.

Detta belyses i någon mån av följande landsdelsvis uppställda löneöversikt för år 1929, vari jämväl redovisas lönevillkoren för manliga tjänare och tillfälliga daglönare i egen kost (sommardaglön).

	Östra Sverige	Småland och öarna	Södra Sverige	Västra Sverige	Norra Sverige
Manlig tjänare					
kontant årslön					
enligt kollektivavtal kr.	581	575	575	584	600
enligt hushållningssällskapsupp. "	560	552	595	538	639
totalavlönning "	1 138	1 093	1 131	1 084	1 243
Statare: körkarl					
kontant årslön					
enligt kollektivavtal "	636	637	630	645	.
enligt hushållningssällskapsupp. "	634	613	637	636	.
totalavlönning "	1 323	1 232	1 410	1 285	.
Tillfällig daglönare i egen kost, sommar-					
daglön					
enligt kollektivavtal kr.	4 ⁵⁰	4 ⁵⁰	4 ⁵⁰	4 ⁶⁰	5 ⁴⁰
enligt hushållningssällskapsupp. "	4 ⁶⁸	4 ⁵⁴	4 ⁵⁸	4 ⁵⁴	5 ⁸⁶

Variationerna mellan de olika landsdelarna beträffande kontantlöner för statare överskrida sålunda icke 4 % inom de landsdelar, där denna arbetargrupp mera allmänt förekommer. I fråga om dränglöner och daglöner draga de relativt höga avlöningarna i Norrland upp differensen till 15—30 %. Går man till avlöningsförhållandena i olika bygder, sådana de framgå av häradsmedeltalen

¹ Enligt Statistisk årsbok för Stockholms stad 1931 utgjorde årliga löneinkomsten för arbetare med stadigvarande anställning vid stadens arbeten år 1930 i medeltal 4 765 kr. för jord- och grovarbetare och 3 830 för diversearbetare och kuskar.

² Tabellen är hämtad ur socialstyrelsens undersökning rörande anställnings- och avlöningsförhållandena för lägre personal i allmän tjänst (utg. 1931).

³ I 1925 års officiella dyrortsgruppering, som här använts, innefattar grupp A merendels jordbruksbygder och B—C orter på landsbygden av mera industrialiserad natur; D—F omfattar städer och stadsliknande samhällen, medan G innefattar Stockholm med omnejd och vissa dyrorter i Norrland.

⁴ I Jordbruksutredningens bet. VI sid. 10 har verkställt en beräkning, varvid samtliga industrilöner med användande av dyrortsindex reducerats till A-ort. Med utgångspunkt härifrån har industriarbetarnas merförtjänst utöver jordbruksarbetarnas för år 1929 beräknats till 77 % för män och 37 % för kvinnor.

i den tidigare lantarbetarstatistiken (senast i årg. 1926), ökas väsentligt skillnaden mellan högsta och lägsta lön, exempelvis till nära 60 % i fråga om stattare, 90 % beträffande manliga tjänare och 115—160 % i fråga om daglönare. Lantarbetarlönernas spridning är i alla fall mindre än industriarbetarlönernas, för vilka redan tab. 15 visar differenser på över 100 %, och om man går till särskilda industrigrenar, lönevariationer framkomma på 200 % och däröver. Regeln är, att med tilltagande ortsdyrhet och ortsstorlek ökas lönebeloppen väsentligt, så att i Stockholm (ortsgrupp G) de statsanställdas löner ligga 26—27 %, kommunalarbetarnas 64 % och industriarbetarnas m. fl. 74—115 % högre än å billigaste ort. Löneklyftan mellan jordbruket å ena sidan och övriga näringsgrenar å den andra framträder ännu skarpare, om man räknar icke med årslöner utan med timlöner och för detta ändamål dividerar de förra med 2 700 för jordbruket och 2 200—2 400 för övriga näringsgrenar (jfr sid. 69). Man kommer då fram till genomsnittliga timförtjänster av 40—50 öre för lantarbetare, men av 90—120 öre för industriarbetare och anställda i allmän tjänst och detta jämväl å billigaste ort.

Att huvudorsaken till lantarbetarnas för dem ogynnsamma löneutveckling under senare år ligger i det ökade utbudet av sådan arbetskraft (se sid. 32) framgår av en jämförelse med löneläget för kvinnlig arbetskraft, varpå nu som förr knapphet råder inom jordbruket (se sid. 38). Utgå vi från förhållandena år 1929, visar lönestatistisk årsbok (sid. 20), att kvinnliga tjänare på landet betalades med i genomsnitt 428 kronor per år eller c:a 35 kronor i månaden, vilket också var den gängse månadslönen för ensamjungfrur i städerna (sid. 65). I Stockholm utgjorde visserligen genomsnittslönen 45 kronor, men inom de till huvudstaden gränsande länen betalades även landsjungfrur i allmänhet med c:a 40 kronor per månad. Sålunda ligger lönedifferensen mellan stad och land nästan helt i värdet av fritt vivre, vilket för landet taxeras till i medeltal 465 kronor per år men för städerna till 564 kronor och enbart för Stockholm till 900 kronor. — Ser man däremot på lantbrukets kvinnliga daglönare, vilka i stor utsträckning utgöras av de fasta lantarbetarnas hustrur och döttrar, blir jämförelsen mindre förmånlig för jordbrukets arbetskraft. Tillfälliga arbeterskor i egen kost åtnjöto år 1929 en daglön av i medeltal 3·27 kronor på sommaren och 2·56 kronor på vintern, vilka dagsverken i genomsnitt torde upptaga 10 resp. 8 timmar. Samtidigt uppbar en industriarbeterska per 8-timmarsdag 5·04 kronor på billigaste ort och 7·28 kronor på dyraste ort samt 5·80 kronor i genomsnitt för orterna tillsammans. Man kan alltså säga, att för kvinnliga dagsverkare timlönen inom industrien är i genomsnitt c:a 127 % högre, c:a 97 % å billigaste ort och 184 % å dyraste ort.

Jordbruks- och industrilöner inom samma bygder. Närmare kunskap om hur inom samma bygd arbetslönen vid jordbruksarbete av olika slag ställer sig i förhållande till gängse avlöningar inom andra näringsgrenar kan erhållas genom att sammanställa siffror ur den officiella lönestatistiken med de uppgifter, som erhållits såsom svar å jordbruksutredningens frågeformulär, i vars punkt 7 begärts vissa löneuppgifter, ägnade att belysa, huru arbetslönen för

de största och lägst betalda lantarbetargrupperna, nämligen vanliga jordbruksarbetare och körkarlar, ställa sig i jämförelse med dels jordbrukets yrkesarbetare (såsom motorskötare, yrkesutbildade kreatursskötare o. d.), dels skogsarbetare, dels grovarbetare och yrkesarbetare vid vägarbete, byggnadsverksamhet samt bruks-, fabriks- och verkstadsarbete. De löneuppgifter, som i an-

Tab. 16. Uppgifven medelavlönning för lantarbetare och vissa andra arbetare inom olika hushållningssällskapsområden år 1929.

Län och hushållnings- sällskapsområden	Jordbruksarbetare (statare och daglönare)						Skogs- arbetare		Vägarbetare		Byggnadsarbetare			Bruks-, fa- briks- o. verk- stadsarbetare	
	körkarlar		kreaturs- skötare		motorskötare o. d.		huggare		grov- arbe- tare, tim- lön, kr.	yrkes- arbe- tare, tim- lön, kr.	grov- arbe- tare, tim- lön, kr.	snic- kare, tim- lön, kr.	mu- rare, tim- lön, kr.	grov- arbe- tare, tim- lön, kr.	yrkes- arbe- tare, tim- lön, kr.
	kon- tant års- lön, kr.	tim- lön, kr.	kon- tant års- lön, kr.	tim- lön, kr.	kon- tant års- lön, kr.	tim- lön, kr.	ber. arbets- förtjänst i								
							dag	timme							
Stockholms	635	0.45	841	0.55	842	0.54	5.50	0.69	0.90	1.02	0.82	—	—	0.74	1.05
Uppsala	638	0.46	759	—	769	—	4.83	0.60	0.63	0.74	0.66	—	—	0.63	1.03
Södermanlands	631	0.46	759	0.51	749	0.51	4.75	0.59	0.72	0.82	0.74	—	—	0.79	1.05
Östergötlands	634	0.46	771	0.49	770	0.52	4.23	0.53	0.75	0.86	0.74	1.04	1.28	0.76	1.10
Jönköpings	618	0.43	750	0.54	800	0.54	4.44	0.56	0.71	0.92	0.70	1.00	—	0.77	1.01
Kronobergs	632	0.43	737	0.52	723	0.54	4.17	0.52	0.74	0.86	0.66	0.86	—	0.62	0.90
Kalmar	610	0.42	701	0.56	725	0.56	4.10	0.51	0.62	0.72	0.74	1.02	1.12	0.73	0.87
norra hush. s.	592	0.40	706	0.58	720	0.55	.	.	0.63	0.74	0.80	1.15	1.20	0.76	0.90
södra »	622	0.44	698	0.55	730	0.58	.	.	0.58	0.72	0.68	0.85	1.00	0.62	0.84
Gotlands	591	0.40	656	0.45	—	—	4.00	0.50	0.70	0.80	—	—	—	—	—
Blekinge	614	0.38	721	—	800	—	4.50	0.56	0.63	0.73	0.65	—	—	0.71	0.85
Kristianstads	637	0.40	706	0.46	700	0.46	4.33	0.54	0.68	0.77	0.61	1.11	1.11	0.80	1.08
Malmöhus	641	0.45	707	0.51	710	0.50	4.50	0.56	0.71	0.83	0.80	1.30	1.30	0.83	1.17
Hallands	616	0.40	679	—	750	—	4.50	0.56	0.71	0.81	0.80	1.00	1.00	—	—
Göteborgs o. Bohus	652	0.39	728	0.61	793	0.61	4.07	0.51	0.70	0.84	0.67	0.93	0.93	0.69	1.01
Älvsborgs	639	0.43	741	0.60	796	0.60	4.06	0.51	0.72	0.88	0.70	1.09	1.09	0.74	1.05
norra hush. s.	645	0.40	760	0.60	831	0.60	.	.	0.70	0.90	0.70	1.02	1.02	0.66	0.96
södra »	631	0.45	721	—	690	—	.	.	0.75	0.88	0.67	1.28	1.28	0.79	1.09
Skaraborgs	608	0.42	698	0.50	705	0.50	3.86	0.48	0.67	0.78	0.71	0.95	0.95	0.78	1.06
Värmlands	711	0.44	890	0.50	984	0.53	5.13	0.64	0.69	0.84	0.64	0.90	0.90	0.69	0.97
Örebro	644	0.45	771	0.52	848	0.53	4.80	0.60	0.67	0.78	0.71	1.01	1.01	0.72	1.08
Västmanlands	630	0.46	747	0.55	779	0.59	4.00	0.50	0.65	0.78	0.71	0.96	0.98	0.75	1.15
Kopparbergs	—	0.54	—	0.62	—	0.62	6.67	0.83	0.73	0.85	0.84	1.33	1.35	0.90	1.25
Gävleborgs	—	0.57	—	0.65	—	0.63	5.90	0.74	0.80	0.90	0.84	1.24	1.27	0.75	1.05
Västernorrlands	—	0.58	—	0.66	—	0.78	6.04	0.76	0.77	0.88	0.81	1.27	1.27	0.91	1.18
Jämtlands	—	0.58	—	0.67	—	0.80	6.47	0.81	0.73	0.83	0.80	1.00	1.00	—	—
Västerbottens	—	0.65	—	0.73	—	0.86	6.46	0.81	0.70	0.80	0.80	1.00	—	0.93	1.15
Norrbottnens	—	0.67	—	0.75	—	0.75	6.07	0.76	0.77	0.85	0.79	1.23	1.23	0.80	1.16
Samtliga områden	631	0.46	727	0.50	787	0.52	5.51	0.69	0.72	0.82	0.73	1.07	1.11	0.76	1.06

ledning av denna hänvändelse lämnats av jordbrukssakkunniga i orterna, kunna visserligen knappast göra anspråk på samma grad av exakthet som den officiella lönestatistikens primäruppgifter, men de lämpa sig väl till komplettering av dessa, vilka redovisa de olika näringsgrenarna var för sig, genom att redogöra för de olika förvärvsmöjligheter, som förefinnas i en och samma bygd och

därvid beakta löneförhållandena även vid sådana smärre företag, vilka merendels icke redovisas i statistiken.

Ifrågavarande löneuppgifter ha, efter jämförelse med motsvarande uppgifter i socialstyrelsens lönestatistik¹ och vidtagande av därav föranledda kompletteringar, sammanställts i tab. 16 i form av medeltal för olika län och hushållningssällskapsområden. Dessa löneuppgifter ha närmast karaktären av normala års- eller timlöner och taga sålunda ingen hänsyn till de merförtjänster, vilka i större eller mindre utsträckning erbjudas genom ackordsarbete o. d., dock med undantag för skogsarbetet, vilket så gott som uteslutande utföres på ackord och där man rör sig med beräknade normalförtjänster.

Jämför man löneuppgifterna i tab. 16, får man ett allmänt intryck av, att löneklyftan mellan jordbruket och övriga näringsgrenar öppnar sig mindre brett och oförmedlat, när man utgår från förhållandena i samma bygd, än när man, som tidigare skett, ställer emot varandra lönevillkoren i allmänhet inom olika näringsgrenar. Emellertid synes en arbetare kunna påräkna åtminstone 30—50 % högre timförtjänst än vid vanligt jordbruksarbete, vare sig han tar plats som skogs- eller vägarbetare eller såsom grovarbetare vid ett husbygge eller vid en fabrik.

Härvid bör dock ej förbises, att dylika arbetsanställningar merendels äro mindre varaktiga och säkra än jordbrukstjänst. En specialundersökning rörande avlöningsförhållanden inom Stockholms förstadsområde åren 1927—28 gav vid handen, att ehuru grovarbetare där kunde vid anläggnings- och byggnadsarbeten uppnå timlöner, som lågo två till tre gånger högre än de, som voro gängse inom jordbruket, utnyttjades de förras arbetstid och arbetsförmåga så ofullständigt under årets lopp, att den för levnadsstandarden utslagsgivande årsinkomsten i genomsnitt icke alltför mycket höjde sig över den, som kunde uppnås av årsanställda jordbruksarbetare.² Till liknande resultat skulle man sannolikt komma beträffande omgivningarna av andra större städer, vilkas byggnadsfackföreningar sökt bringa sina prislistor i tillämpning även på byggnadsarbeten ute på landet.

Å andra sidan torde det vara visst, att även inom jordbrukets ram väsentligt högre löner än de ordinarie kunna uppnås vid vissa specialarbeten såsom dikesgrävning och sockerbetssskötsel. Enligt en undersökning av arbetsförhållandena inom sockerbetsodlingen och sockerindustrien utgjorde medeltimförtjänsten vid ackordsarbete å betfälten under år 1928 0'64 kronor för man och 0'48 kronor för kvinna, medan de vanliga lantarbetartimlönerna i orten höllo sig omkring 0'45, resp. 0'30 kronor. Men därest samma personer fått plats som kampanjarbetare vid sockerfabriker, hade de i genomsnitt förtjänat resp. 1'03 och 0'77 kronor i timmen.³

¹ Härvid har närmast kommit till användning Lönestatistisk årsbok för 1929, men även specialundersökningar angående skogsarbetare på grundval av uppgifter från revirförvaltare (Sociala Meddelanden årg. 1930 sid. 203 o. f., 697 o. f.) samt vägarbetare på grundval av vägstyrelsernas uppgifter (Sociala Meddelanden årg. 1929, sid. 659 o. f., 1930 sid. 693 o. f.).

² Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön 1928, sid. 59.

³ Statens offentliga utredningar 1931: 35, sid. 187, 198.

En annan omständighet, som även belyses genom tab. 16, är, att lönedifferensen mellan grov- och yrkesarbete är väsentligt större inom nyssnämnda näringsgrenar än inom jordbruket, där exempelvis en kreatursskötare eller en motorskötare i genomsnitt blott synes kunna påräkna några få öre mer i timmen än en vanlig körkarl. Enligt den förenämnda specialundersökningen av löneförhållandena inom det större jordbruket uppgick tjänsteåret 1920—21 genomsnittsavlöningen (i kontant och in natura) till följande belopp för statavlönad personal tillhörande nedanstående yrkesgrupper:

	Körkarl	Fördräng	Befallningsman, rättare	Ladugårdskarl o. d.	Ladugårdsförmän o. d.	Smed, slöjdare	Trädgårds- mästare
Kr. per år.....	2 433	2 564	2 830	2 441	2 708	2 657	2 574
Indextal.....	100	105	116	100	111	109	106

Härav framgår, att man i allmänhet betalade jordbrukets yrkesmän blott 5—10 % och förmännen endast 10—15 % mera än vanliga kördrängar. Dessa uppgifter äro nu ett årtionde gamla, men tillgängliga uppgifter tyda på, att förhållandena i detta avseende ej ändrats mycket under mellantiden, utan att relationen mellan de nu visserligen c:a 40—50 % lägre absoluta lönebeloppen i stort sett är densamma. Till jämförelse må meddelas, att inom industrien genomsnittslönen för verkmästare och förmän f. n. torde hålla sig omkring 4 500 kronor per år, vilket är drygt 40 % mera än medellönen för vanliga fabriksarbetare.

Ackordsarbete och premiesystem inom jordbruket. Med hänsyn till vad sålunda anförts angående jordbrukets löneförhållanden torde det vara av intresse att erfara, i vilken utsträckning man inom jordbruket sökt vid sidan av den förhärskande tidlönen tillämpa andra löneformer, såsom ackord- och premiesystem, varigenom arbetslönens höjd i större eller mindre mån gjorts beroende av arbetsproduktens kvantitet och stundom även av dess kvalitet. En härpå syftande fråga (punkt 8) infördes även å jordbruksutredningens form. C.

Av svaren på denna frågepunkt framgår, att betingsarbete stundom användes för statare och andra fasta arbetare vid skördearbete o. d., varvid arbetsstyrkan får fritt efter att ha utfört viss förelagd prestation. Ackordsarbete tillämpas däremot egentligen för lösa arbetare och brukas allmänt vid rensning och upptagning av foderbetor, rovor, sockerbetor och andra rotfrukter. Det brukas även vid en del andra arbeten, vilka kunna kontrolleras efter utförandet, såsom dikesgrävning och andra grundförbättringsarbeten, skogshuggning och vid vissa arbeten vid hö- och sädesskörden (höhässjning, skylning o. d.) m. m. Ackordsarbetets omfattning inom jordbruket inskränkes särskilt därigenom, att det med hänsyn till dragarna ej anses kunna användas vid körningar, med undantag för gödselkörning. I fråga om fördelarna och nackdelarna vid ackordsarbete äro omdömena något växlande. Medan en del uppgiftslämnare framhålla, att ackordssystemet ökar arbetstakten så betydligt — lika mycket uppges medhinnas på 7—8 timmar som eljest på 10 timmar — att det, trots 25—50 % högre förtjänst för arbetarna, likväl blir den billigaste arbetsformen för arbetsgivaren, betona andra, att ackordsformen verkar demoraliserande

genom att leda till försummelser i fråga om det utförda arbetets kvalitet. På sina håll uppges ackordssystemet ha gått tillbaka, särskilt i den mån lantbruksmaskiner kommit till användning, varest andra uppgiftslämnare anse, att detsamma kommer till användning i allt större utsträckning.

Vad premiesystemet beträffar, synas sympatierna vara allmänna inom de visserligen begränsade områden, där detsamma kommit till användning, d. v. s. företrädesvis trädgårdsodlingen i form av provision å försålda trädgårdsprodukter samt husdjursskötseln såsom premier för producerad mjölk (t. ex. $\frac{1}{2}$ öre per kg.) och för uppfödning av ungdjur. Härigenom befordras ladugårdsskötselns utveckling på samma gång ladugårds- och svinskötare kunna erhålla ganska betydande lönetillskott. Enligt 1920—22 års specialundersökning åtnjöts provision av $\frac{3}{5}$ av de redovisade trädgårdsmästarna till ett belopp motsvarande i genomsnitt 8 % av totalavlöningen samt av $\frac{2}{5}$ av ladugårdsförmännen med belopp, motsvarande i medeltal 2—3 % av lönen. Föreliggande uppgifter tyda emellertid på, att premiesystemet vunnit mark under det senaste årtiondet. Även inom det egentliga jordbruket omtalas nu i ett eller annat fall premier eller flitpengar, t. ex. vid skörden 5 kronor per ton välbärgad kärna, 50 öre per ton halm och 1 krona per ton hö till arbetsledare såsom befallningsmän och rättare.

Arbetslöner inom jordbruket i främmande länder. Såsom inledningsvis framhållits i detta kapitel, måste det anses vara av betydelse för ett riktigt bedömande av jordbrukets löneläge i vårt land att äga tillgång till motsvarande löneuppgifter från andra länder. Jämförelser mellan lantarbetarlöner äro emellertid förknippade med särskilda och betydande svårigheter, varför värdet av dylika sammanställningar icke får sättas alltför högt. Tvivel ha framförts, huruvida det verkligen förefinnes någon internationell lönenivå på industriens område, och tveksamhet härvidlag kan anses ännu mera befogad, när det gäller jordbruket. Medan det alltid finnes vissa industrigrenar, där arbetet utföres på i huvudsak samma sätt i olika länder, står jordbruket i så nära beroende av de särskilda ländernas och landsdelarnas naturliga och historiska förutsättningar, att dessa trycka sin särskilda prägel på jordbruksnäringens driftsformer och yrkesutövare. Härtill kommer, att arbetslönen inom jordbruket alltjämt i flertalet länder icke utgår enbart i kontant utan delvis i form av naturaförmåner av växlande art, värde och användbarhet. Men även om lönejämförelser på lantbrukets område sålunda icke böra tillmätas alltför stor betydelse, kunna dock internationella lönesiffror icke fränkännas ett visst värde, särskilt när de ses i sammanhang med jordbrukets sociala struktur i respektive länder. I det följande meddelas för ett antal främmande länder vissa uppgifter rörande lönenivån inom jordbruket och andra näringsgrenar, hämtade ur sammanställningar av Internationella arbetsbyrån¹ och av de särskilda ländernas statistiska ämbetsverk m. fl.

I Norge utgjorde, enligt officiell lönestatistik grundad på fortlöpande uppgifter från typiska gårdar i landets samtliga härad, 1930—31 genomsnittliga lönen för dräng 491 kronor per år och för daglönare i egen kost 4·43—5·14 kronor per

¹ Dessa föreligga dels i artiklar i »International Labour Review» (särskilt XXIII nr 4: L. E. Matthæi: Some effects of the agricultural depression on agricultural labour och XXIV nr 5: Movements in the general level of wages) och »Industrial and Labour information», dels i memoranda (otryckta) för den förenämnda samarbetskommittén mellan Internationella arbetsbyrån och Internationella lantbruksinstitutet.

dag under sommaren och 3·90 kronor under vintern. På grund härav kan man uppskatta normaltimlönen inom det norska jordbruket till 0·40—0·50 kronor, vilket knappast torde motsvara mer än hälften av en mekanisk verkstads- eller annan industriarbetares timförtjänst på landsbygden. Skogsarbetarna uppgåvos i medeltal förtjäna 4·51 kronor per dag under vintern och 4·97 kronor under sommaren. — I Danmark utarbetas lönestatistik för jordbruket av »Det landökonomiske Driftsbureau», som omhänderhar räntabilitetsstatistiken. För bokföringsåret $\frac{1}{5}$ 1930 — $\frac{30}{4}$ 1931 utgjorde i medeltal årslönen för manliga tjänare under 21 år 569 kronor och över 21 år 672 kronor förutom kost, medan fasta daglönare i egen kost hade 4·78—5·51 kronor per dag om sommaren och 4·28 kronor på vintern samt tillfälliga daglönare 5·43—6·15 resp. 4·69 kronor. Timavlöningen inom det danska jordbruket synes sålunda ligga vid 0·50—0·60 kronor, vilket torde vara omkring 10 % högre än för motsvarande arbetare i Sverige, men ungefär 50 % lägre än inom den danska landsortsindustrien, där enligt officiell lönestatistik genomsnittliga timförtjänsten för icke yrkesutbildade arbetare uppgick till 1·21 kronor under 1930/31. — I Finland utarbetar socialdepartementets statistiska byrå på grundval av uppgifter från ombud i olika delar av landet en årlig lönestatistik för jordbruket, enligt vilken år 1930 årslönen för dräng utgjorde 3 914 fmk (förutom kost), totalavlöningen (i kontant och in natura) för statare 9 144 fmk och daglönen i egen kost 32 fmk på sommaren och 31 på vintern. Omräknade i svenskt mynt (1 fmk 8 à 9 öre) bli dessa daglöner låga, men de torde motsvara omkring $\frac{2}{3}$ av dagspenningen för en grovarbetare vid ett bruk eller sågverk på landsbygden, låt vara att en dylik kalkyl är vanskelig att verkställa med hänsyn till industrilönernas stora lokala olikheter i Finland och frånvaron av nästan all officiell lönestatistik på detta område.

Går man därefter till de baltiska staterna, bli lantarbetarlönerna än lägre. För Estland uppges för år 1930 den genomsnittliga årslönen för manliga tjänare till 306 estn. kronor (100 estn. kronor 1930 = 100, nu 135 svenska kronor) och daglönen till 1·96 kronor, vartill kommer fri kost. Totalavlöningen för lantarbetare blir icke mycket lägre än för industriarbetare, för vilka medellönen beräknas till 0·33 kronor per timme eller 2·64 kronor per dag. — Beträffande Lettland uppges för 1930/31 en genomsnittlig årslön av 487 lats (100 lats = 96 svenska kronor) för årsanställda och av 328 lats för säsonganställda lantarbetare. Tillägges värdet av kost och logi, kommer man till en totalavlöning, som sannolikt ej mycket understiger de 2·15—2·70 lats per dag eller c:a 750 lats per år, som uppges motsvara sedvanlig avlöning för okvalificerade arbetare inom industri och hantverk å orter utom Riga. — Inom det polska lantbruket har man, med hänsyn till tidigare starka valutafluktuationer, i stor utsträckning, fastställt lantarbetarlönerna i form av vissa kvantiteter råg, växlande för olika landsdelar och arbetargrupper. För mellersta delen av landet angavs för 1928/29 genomsnittslönen för lantarbetare med »Deputat» (stat) till 4 700 kg råg och för daglönare till 3 700, motsvarande resp. 1 860 och 1 442 zloty (100 zloty f. n. = 61 svenska kronor). Ehuru för 1929/30 rågkvantiteten höjts till resp. 5 300 och 3 900 kg, medförde det starka prisfallet på detta varuslag, att genomsnittslönerna nedgingo till resp. 1 238 och 911 zloty. Detta synes motsvara c:a $\frac{2}{3}$ av vad som merendels betalas vid industriföretag på landsbygden, medan relationen tidigare år varit väsentligt förmånligare för lantarbetarna. — I Tjeckoslovakien utgjorde enligt 1929—30 gällande kollektivavtal i Böhmen månadslönen för körkarl med »Deputat» 85—145 tj. kronor (100 tj. kronor 1930 = 11, f. n. 16 svenska kronor) och timlönen för dagsverkare 1·05—1·60 tj. kronor. Dessa avtalslöner synas dock ofta överskridas, ty enligt tjeckoslovakiska jordbruksinstitutets statistik uppgick daglönen till i medeltal c:a 20 tj. kronor i januari 1930 och 24 tj. kronor i juli s. å., medan den avtalsenliga lönen kunde uppskattas till resp. c:a 10 och 13 tj. kronor. För bergsbruket och industrien uppges timlöner om 3—5 tj. kronor, motsvarande daglöner om 24—40 tj. kronor.

I Tyskland växlade enligt officiell lönestatistik kontantlönerna år 1929 för

arbetare med »Deputat» (stat) i olika landsdelar mellan 426 och 1 330 rmk (100 rmk 1929 = 89 svenska kronor, f. n. = 126 kronor), huvudsakligen beroende på naturaförmånernas varierande omfattning och värde. Enligt gällande kollektivavtal har totalavlöningen (i kontant och in natura) år 1929 beräknats i medeltal utgöra 0·42—0·43 rmk per timme, medan de avtalsenliga timlönerna för grovarbetare inom de viktigaste industrierna lågo ungefär dubbelt så högt eller vid i medeltal c:a 0·80 rmk. Under nästföljande år var löneläget tämligen oförändrat, vad kollektivavtalslönerna beträffar, men under år 1931 ha dessa löner nedsatts med i genomsnitt 7 % inom industrien och sannolikt icke mindre inom lantbruket. — Beträffande Holland är det vanskligt att erhålla en allmän bild av lönenivån inom jordbruket på grundval av kollektivavtalen, då dessas bestämmelser äro mycket olika inom olika provinser och distrikt. År 1930 synas timlönerna för dagsverkare merendels ha hållit sig vid 0·25—0·40 gulden (100 gulden 1930 = 150, nu 214 svenska kronor). Avståndet mellan dessa löner och de industrilöner om 0·40—0·70 gulden, som utgå på landsbygden och i de mindre städerna, synes ej vara så stort som i Tyskland och ett flertal andra länder. — I Schweiz utgjorde enligt Schweiziska bondeförbundets undersökning (se sid. 73) för 1929/30 daglönen i egen kost i medeltal 9·60 schweiz. francs (100 schw. fr. 1930 = 72, nu 103 svenska kronor) under sommaren och 6·85 under vintern. Vid undersökningen har man även sökt jämföra lönenivån inom jordbruket med lönerna för motsvarande grupper inom industrien, varvid verkmästare och förmän ansetts motsvaras av fördrängar samt yrkesarbetare av kreatursskötare och körkarlar inom jordbruket. Sammanställningen återges här nedan:

Genomsnittlig förtjänst per arbetsdag i schw. fr. 1929.

	Förmän	Yrkesarbetare	Grovarbetare
Jordbruk	10·60	8·57	6·97
Industri	16·07	12·45	9·85

Industrilönerna skulle alltså ligga c:a 50 % högre än motsvarande jordbrukslöner.

I Frankrike synas jordbrukslönerna vara mycket växlande inom olika områden, men skulle enligt uppskattningar av departementens prefekter m. fl. för daglönare år 1930 i genomsnitt uppgått till 22·50 francs (100 fr. 1930 = 15, nu = 21 svenska kronor). På liknande sätt uppskattade löner inom industri och hantverk sättas till i medeltal 3·83 fr. per timme och 31·34 fr. per dag (för orter utom Paris). Under år 1931 uppges särskilt jordbrukslönerna ha väsentligt nedgått.

I England har löneutvecklingen inom jordbruket fått sin prägel genom den år 1924 införda minimilönslagstiftningen, som omhänderhas av lönekommittéer i grevskapen och en lönenämnd för hela landet. För vanliga jordbruksarbetare har sedan denna tid arbetslönen, vilken merendels beräknas helt i kontant, utgjort i genomsnitt 31 à 32 shillings (1 sh. = 0·90 svenska kronor, f. n. nära 1 krona), medan industriens grovarbetarlöner torde hålla sig vid 40—60 sh. Dessa löner gällde ännu i början av år 1931, men under loppet av detta år ha framträtt tydliga tendenser till lönesänkning, ej minst inom jordbruket, där man inom ett tiotal grevskap sökt nedbringa arbetskostnaderna antingen genom att nedsätta veckolönen (merendels med c:a 5 %) eller genom att utöka det antal ordinarie arbetstimmar, som skulle fullgöras för denna (se sid. 74).

Särskilt intresse erbjuder den senaste tidens löneutveckling i Amerika, där inga kollektivavtal eller minimilönsbestämmelser normera de enskilda löneuppgörelserna. I Kanada nära fördubblades lantarbetarlönerna under åren 1914—1929, och sistnämnda år utgjorde per månad genomsnittslönen för manlig lantarbetare 40 doll., vartill kom värdet av fri kost med 23 doll. (1 doll. = 3·73, f. n. c:a 4·60 kronor).

Detta innebar närmast en förbättrad relation till gängse industrilöner,¹ men förhållandet förändrades under efterföljande år. För år 1930 räknade den officiella statistiken med en c:a 15 % lägre genomsnittslön (34 doll. jämte kostvärde 22 doll.), och under år 1931 lära ytterligare betydande lönesänkningar ha ägt rum. — I Förenta staterna ökades under tiden 1914—1929 lantarbetarlönerna med i medeltal 70 %. Sistnämnda år låg i genomsnitt för hela landet månadslönen enligt jordbruksdepartementets statistik vid 34·74 doll. med och 49·08 utan fri kost² (1 doll. då = 3·73, f. n. 5·25 svenska kronor), och daglönen i egen kost vid 2·42 doll. Detta motsvarar omkring 0·25 doll. per timme eller c:a hälften av den genomsnittliga grovarbetarlönen inom fabriksindustrien (c:a 0·50 doll. enligt National Industrial Conference Boards lönestatistik). Med år 1930 började lönesänkningen, och lantarbetarlönerna beräknas för detta år till 31·14 doll. (44·59 utan kost) per månad och 2·16 doll. per dag, sålunda drygt 10 % lägre än året förut. Under loppet av år 1931 intog lönekurvan under inverkan av det starkt ökade utbudet av arbetskraft (se sid. 34 not 1) en än mera markerad nedåtgående tendens. Kvartalsstatistiken i jordbruksdepartementets tidskrift »Crops and Markets» tyder på, att genomsnittslönerna för 1931 hållit sig vid c:a 24 doll. (36 doll. utan kost) per månad och 1·70 doll. per dag, vilket är c:a 30 % lägre än 1929 och blott 20 % högre än år 1914. Inom den amerikanska storindustrien synas däremot lönesänkningarna ännu vid 1931 års slut blott föga drabbat timförtjänsterna, vilka enligt National Industrial Conference Boards lönestatistik höllo sig vid i medeltal 0·44 doll. för grovarbetare, medan veckoförtjänsterna sedan år 1923 nedgått till c:a 17 doll. eller med närmare 25 % på grund av förkortad arbetstid m. m.

De löneuppgifter för vissa främmande länder, som meddelats i det föregående, utvisa, att i Sverige lönerna inom jordbruket såväl som inom näringslivet i allmänhet äro relativt höga, även i guldkronor räknat. Emellertid säger en omräkning i en gemensam valuta av olika länders löner rätt litet i frågan, huruvida arbetarna i verkligheten ha det bättre eller sämre i olika länder. En högre penninglön kan åtminstone till väsentlig del uppvägas genom dyrare levnadskostnader, och omvänt kunna låga löner ha en förhållandevis hög köpkraft i resp. länder, om man där lever efter landets sed. Någon siffermässig belysning härvidlag är dock knappast möjlig, ty man saknar, oaktat alla ansträngningar särskilt från Internationella arbetsbyråns sida, ännu alltför fullt tillförlitlig internationell reallönestatistik icke endast för lantarbetare, utan även för industriarbetare.

Mera uppmärksamhet än de olika ländernas lantarbetarlöner i och för sig förtjänar den lönerelation, vilken i resp. länder föreligger mellan å ena sidan lantarbetare (utan naturaförmåner), å den andra industriarbetare, företrädesvis sådana utan yrkesutbildning och sysselsatta å landsbygden eller eljest å orter med billiga levnadskostnader. Vad de europeiska länderna beträffar synes angivna lönedifferens vara störst i Sverige, Norge, Danmark och Tyskland, där industrilönerna i genomsnitt torde vara dubbelt så höga som industrilönerna per timme räknat, medan per dag, vecka eller år åtskillnaden blir mindre på grund av jordbrukets längre arbetstid. Förhållandevis ringa åter är löneskill-

¹ Jfr League of Nations: The course and phases of the World economic depression (Geneva 1931) sid. 83.

² Lantarbetarlönerna äro i Förenta staternas nordliga delar snarast högre än i Kanada, men den låga lönenivån i sydstaterna bidrager till att sänka genomsnittstalet för hela unionen.

naden i de baltiska länderna, Finland, Polen och Tjeckoslovakien, vilket emellertid ingalunda beror på, att jordbrukslönerna där äro högre, utan på att industrilönerna äro lägre. En mellanställning intar i viss mån Schweiz, Frankrike, Holland och England. För sistnämnda land beror detta närmast på minimilönslagstiftningen för lantarbetare, vilken till väsentlig del förhindrat den ytterligare utvidgning av löneklyftan mellan jordbruk och industri, som karakteriserat det senaste årtiondets löneutveckling i vårt land och ett flertal andra länder. Går man till Amerika, finner man, att i Förenta staterna industrilönerna stå i ungefär samma relation till jordbrukslönerna som i vårt land. Detta synes ge vid handen, att den i Amerika knappast märkbara, men i vissa europeiska länder mycket observerade »fackföreningsmonopolismen» (jfr sid. 47) knappast spelat någon roll för den relativa lönenivån inom industrien och jordbruket. Avgörande torde fastmer vara den skiljaktiga pris- och produktionsutvecklingen i fråga om löneutvecklingen inom de båda näringsgrenarna. Betydelsefull ur denna synpunkt är särskilt utvecklingen i Kanada, vars expanderande jordbruk i fråga om löneutvecklingen kunnat hålla jämna steg med industrien intill den allra sista tiden.¹

7. Lantarbetarnas löne- och levnadsstandard.

De i det föregående meddelade löneuppgifterna belysa även i stora drag, huru lantarbetarnas lönestandard ställer sig i förhållande till vissa andra löntagargrupper. I syfte att erhålla närmare upplysningar i detta avseende hemställdes i Jordbruksutredningens form. C (punkt 9), att uppgiftslämnarna måtte, var för sitt verksamhetsområde, söka belysa, huru lantarbetarnas arbetsvillkor och levnadsstandard ställde sig i jämförelse med andra samhällsgrupper, varibland nämndes såväl industriarbetare, som landshantverkare och småbrukare.

Lantarbetare och industriarbetare. De inkomna svaren, vilka närmast åter spegla förhållandena under den industriella högkonjunktur, som i Sverige rådde långt in på år 1931, framhålla nästan genomgående, att industriarbetaren har det vida bättre än lantarbetaren, varvid i första hand pekas på den förres väsentligt högre timpenning. Man har emellertid ej varit blind för, att för levnadsfoten timlönen är mindre betydelsefull än årsinkomsten och att denna betingas ej blott av lönesatsens belopp utan även av arbetsförtjänstens varaktighet (jfr sid. 87). I sistnämnda avseende anses en årsanställd lantarbetare vara gynnsammare ställd än en industriarbetare, t. o. m. under goda konjunkturer. Vissa uppgiftslämnare framhålla, att om en statare »förädlar» sina naturaförmåner genom att hålla svin och höns och sköta om sin täppa, kan han komma upp till ungefär samma löneinkomst som en textilfabriks- eller annan lägre betald industriarbetare. Enligt socialstyrelsens undersökning av levnadskostnaderna på landsbygden vid år 1920 beräknades naturaförmånernas värdesteg-

¹ Jfr Statens offentliga utredningar 1932: 10 sid. 15.

ring genom dylik egenproduktion till nära 20 %.¹ Härför kräves dock en betydande extra arbetsinsats från lantarbetaren och hans hustru, liksom den senare helst även bör ha eget förtjänstarbete med mjölkning, rotfruktsskötsel e. d. Överhuvud betonas, att hustruns skötsamhet är av vida större betydelse inom landsbygdens strävsamma arbetsliv än i stadsarbetarens bekvämare tillvaro. I båda fallen är det dock av betydelse, att familjen ej är allt för stor, ty levnadsstandarden beror ej blott på inkomstens belopp, utan även på vilket antal personer, som därav skola ha sin utkomst.

När lantarbetarens levnadsstandard betecknas såsom lägre än industriarbetarens, fäster man sig särskilt vid, att den förre måste leva ett enklare och enformigare liv, att han har mindre tillgång till nöjen och förströelser, att han måste gå i sämre kläder och nöja sig med en ej sällan dålig bostad. Att bostäderna på landsbygden mångenstädes äro dåliga är ju ett känt förhållande, men detta gäller ej blott om lantarbetarnas lönebostäder utan i stor utsträckning även om lägenheter, som bebos av sina ägare, vare sig dessa äro arbetare eller småbrukare o. d.² I fråga om beklädnadskontot vittnar den enda levnadskostnadsundersökning, som hitintills i vårt land utförts med avseende på landsbygden och vilken avser det för efterföljande tider visserligen föga typiska högkonjunkturåret 1920 (jfr ovan), att beklädnadsutgifterna belasta utgiftsbudgeten i ungefär samma utsträckning som i staden. Givetvis säger detta intet om klädernas beskaffenhet, vilka röna inflytande av bl. a. det förhållandet, att inom jordbrukarfamiljen kläder och skodon merendels torde bliva utsatta för större slitning på grund av utearbete i ofta oblid väderlek m. m. För andra ändamål än de oundgängliga utgifterna för föda, kläder, bostad m. m. kunde lantarbetarfamiljerna använda ungefär $\frac{1}{10}$ av inkomsten, medan arbetarfamiljer i städerna kunde depensera närmare dubbelt så mycket. Särskilt voro utgifterna för intellektuella ändamål, förenings- och försäkringsavgifter samt nöjen och förströelser — liksom även avbränningarna för skatter — avsevärt lägre på landet än i staden. Att detta förhållande knappast förändrats under det senaste årtiondet framgår bl. a. av en undersökning av den sörmländska statarklassen, som under år 1930 verkstälts av ett par studentorganisationer.³ Enligt denna undersökning hade av 325 undersökta statarfamiljer 58 ingen tidning alls och stodo 213 utanför varje organisation, ekonomisk, politisk, religiös eller allmänt ideell.

Vad födan beträffar, ger den förenämnda levnadskostnadsundersökningen vid handen, att lantarbetarna förbrukade ett högre antal kalorier per dag och

¹ Levnadskostnaderna på landsbygden i Sverige vid år 1920, utg. av socialstyrelsen 1923 (sid. 38 o. f.). I denna undersökning, som är grundad på 372 under ett helt år förda hushållsböcker av lantarbetare o. d., meddelas även vissa jämförelser med en motsvarande undersökning för arbetare o. d. i städer och stadsliknande samhällen 1913—14. Nyare uppgifter av sistnämnda art finnas i Levnadskostnaderna i städer och industriorter omkring år 1923, utg. av socialstyrelsen 1929.

² Alfred Pettersson och G. Stéenhoff: Bostadsförhållandena på landsbygden i Sverige, Stockholm 1930.

³ Den sörmländska statarklassen. Bostäder, ekonomi, livsföring. En statistisk undersökning utförd av Stockholms clartésektion och Stockholms socialistiska studentklubb. Stockholm 1931.

konsumtionsenhet än jämförliga arbetargrupper i städerna. Däremot var kosten för de förra i högre grad inriktad på vegetabilisk kost och överhuvud väsentligt mindre omväxlande än stadsbornas matordning. Belysande är, att de nio största förbrukningsartiklarna, nämligen mjölk och grädde, smör, margarin, fläsk, vetemjöl, rågmjöl, bröd, potatis och socker, lämnade c:a $\frac{4}{5}$ av den totala näringsmängden i stadsarbetarnas budget men över $\frac{9}{10}$ i landsbudgeten.

Liknande förhållanden beröras även i svaren på Jordbruksutredningens frågeformulär. Sålunda framhåller en uppgiftslämnare, att lantarbetaren, som har sina naturaförmåner, därigenom tillförsäkras bättre kost än industriarbetaren och ej behöver sätta sig i matskulder som denne.

Lantarbetare och landshantverkare. En annan samhällsgrupp, med vilken lantarbetarens levnadsstandard borde jämföras, voro landshantverkarna. Uppgiftslämnarna synas övervägande anse, att en sådan i allmänhet har det bättre än lantarbetaren, även om han ingalunda alltid kommer upp till industriarbetarens inkomstnivå. Särskilt synes så vara förhållandet i jordbruksbygder, varest genom depressionen inkomsterna för smeder, snickare, skomakare, skräddare o. d. uppgivas ha väsentligt nedgått under senare år på grund av lantbruksbefolkningens minskade betalningsförmåga.

Lantarbetare och småbrukare. Vad därefter beträffar levnadsstandarden för småbrukare gäller om stora delar av vårt land vad en norrländsk uppgiftslämnare uttryckt med orden: »Här är den självägande bonden den väsentligaste jordbruksarbetaren, och han lever oftast på en mycket låg levnadsstandard, därtill tvingad av nödvändigheten.» Beträffande bygder, där såväl dylika »arbetare på egen risk» som lönarbetare förekomma sida vid sida, synes det egentligen vara meddelarna från fackföreningshåll och ett fåtal andra, som anse, att under nu rådande förhållanden lantarbetarna ha det sämst. »Ett småbruk på 10 ha lämnar ej så stor bruttointäkt som en statkarls avlöning», skrives det från Västmanland, och »20 ha ej så mycket som en industriarbetarlön», anser en meddelare i Västergötland. Under nu angivna gränser falla, som förut (sid. 12) angivits, det övervägande flertalet brukningsdelar i vårt land. De flesta svaren gå också ut på, att den, som har fast lön hos andra, är under nuvarande pridförhållanden bättre ställd än den, som själv med familjens hjälp brukar ett litet ställe.

Givetvis finnas inom småbrukargruppen åtskilliga gradationer ur behovssynpunkt. Sämst ställda synas sålunda vara de särskilt i Småland och Norrland talrika ägare av smärre jordlägenheter, vilka huvudsakligen leva av de på sistone allt knappare vordna förtjänstarbetena inom jord- och skogsbruk, vägbyggnader o. s. v. (jfr sid. 55). Men även för jordbrukare med större brukningsdelar, självägare och arrendatorer, betecknas den ekonomiska ställningen flerstädes som bekymmersam, särskilt om gården är skuldbelastad. I jämförelse med dessa anses under de senaste åren lantarbetarna haft det relativt bra, ty de senare behöva ej som de förra gå i ständiga bekymmer för att inkomsterna ej skola förslå till alla de utgifter en lantman måste betala för att kunna behålla sin gård. »Mången gång lever bonden sämre än drängen», skrives från en socken i Östergötland. Såsom särskilt svag framträder småbrukarens inkomst, om den fördelas på det höga antal arbetstimmar, som årligen nedlägges på gårdens skötsel av honom själv och hans familje-

medlemmar. Särskilt från Norrland ha inkommit svar, som sätta i fråga, om icke den gamla modernäringen förvandlats från ett självständigt näringsfång, som erfordrade sin egen utbildade arbetskraft och beredde densamma skälig bärgning, till blott en nödhjäl, dit man tvingas taga sin tillflykt i svåra tider för sin nödtorftiga utkomst. Inom det rörliga arbetsliv, som åtminstone intill den senaste arbetslöshetskrisen karakteriserade den norrländska landsbygden, ansåg man gärna den sämsta lotten tillfalla de småbrukare, som jorden och kreaturen bundo vid hemorten, där arbetsförtjänsterna merendels voro knappa. Å andra sidan betonas, att det nuvarande nödläget ej enbart beror på jordbrukets ringa lönsamhet, utan även därpå, att lantbrukets utövare liksom alla andra befolkningsgrupper väsentligt stegrat sin levnadsstandard och sina anspråk på livet. I åtskilliga svar framhålles också, att jordbruksnäringen ej uteslutande bör bedömas ur ekonomiska synpunkter, och en ganska allmän syn på de nu senast berörda problemen kommer fram i följande uttalande av en östgötalantman: »Lantarbetaren lever otvivelaktigt på en lägre levnadsstandard än industriarbetaren; hans arbetsdag är längre och hans avlönning lägre. Småbrukaren har dock säkerligen i de flesta fall den minsta materiella behållningen av det arbete, han nedlägger på jordbruket. För honom är arbetsdagen oftast obegränsad, och den förtjänst han kan erhålla per arbetsdag eller arbetstimme räknat är nog mången gång ganska ringa och betydligt understigande avlönade jordbruksarbetares dag- resp. timpenning. Vetskapen om att arbeta på sitt eget gör dock, att småbrukaren känner sig mera tillfredsställd än löntagaren, även om hans materiella fördelar äro mindre.»

Givetvis skulle det vara av mycken betydelse att kunna underbygga de mera allmänna uttalanden, vilka återgivits i det föregående, medelst siffermässiga uppgifter rörande inkomstförhållandena för ett större antal småbrukare och småbönder i olika delar av landet. Tyvärr är dock det f. n. tillgängliga statistiska materialet av detta slag mycket knapphändigt. Det utgöres av de »bokföringsresultat från svenska jordbruk», vilka på uppdrag av lantbruksstyrelsen årligen sammanställts av direktör L. Nannesson. Tyvärr äro de för här ifrågakommande jämförelser lämpade jordbruken, nämligen i första hand småbruken (med upp till 10 ha jordbruksjord) och därefter de mindre bondebruken (om 10—25 ha), ganska fåtaligt redovisade (c:a 125, resp. 100 under de senaste åren) och dessutom i huvudsak inskränkta till ett par landsdelar, nämligen mellersta Sverige och övre Norrland. Läger man härtill, att fastställandet av arbetsinkomsten av jordbruket knappast är något huvudsyfte för utredningen utan framkommer mer såsom biprodukt av den allmänna räntabilitetsstatistiken, torde det inses, att man näppeligen på denna väg kan vinna någon mera fullständig uppfattning om inkomstförhållandena för småbönder och småbrukare i vårt land. Enär emellertid ifrågavarande statistik utarbetats efter i huvudsak samma grunder under mera än ett årtionde, synes man kunna erhålla en viss bild av inkomstutvecklingen för nämnda grupper av jordbrukare genom att år för år sammanställa och till indextal omräkna där publicerade inkomstuppgifter. Dessa ange först inkomsten för en skuldfri småbrukarefamilj, vilken motsvarar summan av jordbrukets nettoavkastning och i driftskostnaderna inräknad ersättning för familjens arbete i jordbruket. Särskilt om lantbrukskapitalet är upplånat, måste dock avdrag göras för ränta å detsamma, och man erhåller då arbetsinkomsten, varmed förstås skillnaden mellan den skuldfria inkomsten och normala ränteanspråk på lantbrukskapitalet. Båda

Tab. 17. Mindre jordbrukares genomsnittsinkomster av jordbruket åren 1918—1930.

Enligt »Räkenskapsresultat från svenska jordbruk». MS = Mellersta Sverige.
ÖN = Övre Norrland.

Medeltal per egendom	1918 /19	1919 /20	1920 /21	1921 /22	1922 /23	1923 /24	1924 /25	1925 /26	1926 /27	1927 /28	1928 /29	1929 /30
Grupp I (med upp till 10 ha jordbruksjord).												
Skuldfri inkomst (driftsöver- skott av jordbruket), kr. ...	MS 4 368 ÖN 4 277	MS 4 333 ÖN 3 550	MS 3 112 ÖN 2 671	MS 2 263 ÖN 1 872	MS 2 252 ÖN 1 930	MS 1 910 ÖN 1 607	MS 2 055 ÖN 1 698	MS 2 550 ÖN 1 686	MS 1 853 ÖN 1 691	MS 1 862 ÖN 1 724	MS 1 735 ÖN 1 720	MS 2 122 ÖN 1 599
Arbetsinkomst från jordbruket, kr.	MS 3 410 ÖN 3 280	MS 2 742 ÖN 2 592	MS 1 978 ÖN 1 979	MS 1 296 ÖN 1 298	MS 1 561 ÖN 1 226	MS 1 231 ÖN 911	MS 1 279 ÖN 1 051	MS 1 863 ÖN 1 063	MS 1 205 ÖN 1 052	MS 1 212 ÖN 1 054	MS 1 084 ÖN 1 055	MS 1 464 ÖN 943
Arbetsinkomst i % av beräkn. normalarbetslön	MS . ÖN .	MS 93 ÖN 70	MS 67 ÖN 63	MS 61 ÖN 58	MS 83 ÖN 69	MS 86 ÖN 54	MS 76 ÖN 65	MS 111 ÖN 71	MS 85 ÖN 70	MS 82 ÖN 70	MS 75 ÖN 70	MS 91 ÖN 74
Grupp II (med 10—25 ha jordbruksjord).												
Skuldfri inkomst (driftsöver- skott av jordbruket), kr. ...	MS 1 980 ÖN 3 017	MS 1 891 ÖN 2 470	MS 794 ÖN 2 009	MS 704 ÖN 1 454	MS 2 575 ÖN 2 800	MS 3 041 ÖN 2 505	MS 2 969 ÖN 2 449	MS 3 243 ÖN 2 483	MS 2 654 ÖN 2 298	MS 2 357 ÖN 2 509	MS 2 382 ÖN 2 259	MS 2 786 ÖN 2 067
Arbetsinkomst från jordbruket, kr.	MS 2 170 ÖN 4 220	MS 1 760 ÖN 3 002	MS —481 ÖN 2 380	MS —52 ÖN 1 348	MS 1 302 ÖN 1 579	MS 1 709 ÖN 1 363	MS 1 661 ÖN 1 278	MS 1 787 ÖN 1 348	MS 1 369 ÖN 1 141	MS 1 151 ÖN 1 380	MS 1 071 ÖN 1 196	MS 1 306 ÖN 1 032
Arbetsinkomst i % av beräkn. normalarbetslön	MS . ÖN .	MS 50 ÖN 72	MS . ÖN 64	MS . ÖN 45	MS 68 ÖN 63	MS 89 ÖN 62	MS 82 ÖN 59	MS 87 ÖN 66	MS 74 ÖN 59	MS 66 ÖN 72	MS 65 ÖN 65	MS 73 ÖN 59
Indextal (1918/19 = 100) för grupp I.												
Skuldfri inkomst	MS 100 ÖN 100	MS 99 ÖN 83	MS 71 ÖN 62	MS 52 ÖN 44	MS 52 ÖN 45	MS 44 ÖN 38	MS 47 ÖN 40	MS 58 ÖN 39	MS 42 ÖN 40	MS 43 ÖN 40	MS 40 ÖN 40	MS 49 ÖN 37
Arbetsinkomst	MS 100 ÖN 100	MS 80 ÖN 79	MS 58 ÖN 60	MS 38 ÖN 40	MS 46 ÖN 37	MS 36 ÖN 28	MS 38 ÖN 32	MS 55 ÖN 32	MS 35 ÖN 32	MS 36 ÖN 32	MS 32 ÖN 32	MS 43 ÖN 29

dessa uttryck för småbrukarens faktiska arbetsersättning redovisas i tab. 17 och det på denna baserade diagram IV. Inkomstkurvorna ha ju sedan högkonjunkturen bragts ned på ett väsentligt lägre plan, vilket tyder på allmän försämring av inkomstläget för den svenska småbrukare- och bondeklassen.

Att man här har att göra icke blott med en svensk företeelse utan med en åtminstone delvis internationell sådan blir tydligt genom ett studium av de liknande utvecklingstendenser, som framkommit i räntabilitetsstatistiken för jordbruket i sådana länder som Norge, Danmark, Finland, Tjeckoslovakien och Schweiz.

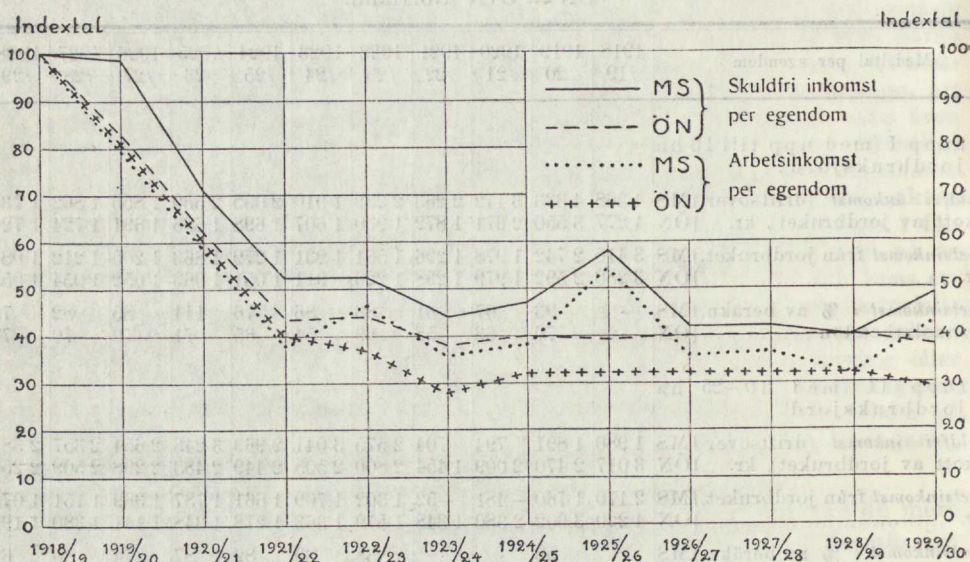
Siffror från jordbruksbokföringen måste dock av naturliga skäl bliva rätt abstrakta och knappast ge svar på frågorna, varför och huru. Ett nytt grepp på ämnet, avseende att belysa hela spörsmålet i dess konkreta verklighet, föreligger i ett arbete av professorn vid lantbrukshögskolan i Hohenheim dr. A. Münzinger.¹ Då bonden ju av naturen är tystlåten och obenägen att svara på frågeformulär, har författaren sökt lösa uppgiftsinsamlingens problem genom att å vissa utvalda gårdar vid sidan av bonden placera en jordbrukskunnig undersökare i sonens eller

¹ »Der Arbeitsertrag der bäuerlichen Familienwirtschaft» (I, II, Berlin 1929).

Diagram IV. Småbrukares genomsnittsinkomster från jordbruket 1918—1930.

Egendomar med upp till 10 ha jordbruksjord. MS = mellersta Sverige.

ÖN = Övre Norrland. 1918/19 = 100.

drängens ställe. På grundval av dessa undersökares efter ett mycket utförligt formulär under ett helt år (i regel 1927) gjorda undersökningar ha utarbetats utförliga monografier för 10 württembergiska bondgårdar med en areal växlande från 8·5 till 24 ha. På basis av detta djupgående material konstateras, att bondens faktiska arbetsförtjänst i de särskilda fallen uppgått till lägst 2 369 och högst 5 967 rmk utan någon som helst förräntning av jordbrukskapitalet (fall a) samt till lägst 0 och högst 3 024 rmk, om kapitalet förräntas efter den enligt nuvarande penningförhållanden i Tyskland mycket låga räntesatsen 5 % (fall b). Huru bondens sålunda utrönta arbetsförtjänst ställde sig i jämförelse med arbetslönen för i samma kommun sysselsatta jordbrukstjänare och industriarbetare framgår av följande uppställning, varvid är att märka, att bondens arbetstid ansetts böra uppskattas till inemot 3 600 arbetstimmar per år eller omkring 30 % mera än jordbruksarbetarens och 50 % mera än industriarbetarens avtalsenliga arbetstid:

Fall nr	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I samma kommun förtjänade per timme, rmk										
bönder a)	0·40	0·59	1·04	1·22	0·48	0·55	0·47	0·44	0·43	0·80
b)	0·22	0·10	0·45	0·22	0·21	0·10	0·10	0·10	0·24	0·24
jordbrukstjänare ...	0·36	0·36	0·31	0·36	0·30	0·30	0·34	0·31	0·35	0·42
industriarbetare ...	0·55	0·50	0·60	0·70	0·70	0·57	0·80	0·60	0·50	0·80

Härav framgår, huru hårt bondens ekonomi måste tryckas av de i och för sig ingalunda höga tjänstefolkslönerna, ävensom huru stort avståndet merendels är mellan bondens faktiska arbetsinkomst å ena sidan och industriarbetarlönen å den

andra. Detta har lockat allt flera av böndernas barn att ägna sig åt sistnämnda yrke, vilket förutom högre arbetsinkomst jämväl ger rätt till arbetslöshetshjälp och socialförsäkring. Författaren påvisar, huru arbetsinkomsten för ifrågavarande båda stora befolkningsgrupper, vilken ur nationalekonomisk synpunkt borde vara tämligen lika, mer och mer gått i sär, i det att inkomstkurvan för bönderna företett en nedåtgående, för industriarbetare en uppåtgående riktning. En dylik utveckling kan nog pågå några år, heter det, då bonden är van att i stor utsträckning anpassa sina levnadsbehov efter gårdens avkastning, men det går ej i längden ens för den, som i generationer lärt sig att se livets ändamål i arbetet, att bli besviken på hoppet om en torftig bärgning och en skuldfri gård att ge barnen i arv.

Rörande ett särskilt slag av svenska småbruk, nämligen sådana som erhållit lån ur egnahemslånefonden, föreligga numera vissa räntabilitetsuppgifter genom de undersökningar vilka efter initiativ av Jordbruksutredningen fr. o. m. år 1929 igångsatts av Statens egnahemsstyrelse. Hittills ha offentliggjorts uppgifter rörande den ekonomiska utvecklingen m. m. av 152 genom utlottning uttagna egnahemsjordbruk, vilka under år 1929 gjorts till föremål för särskilda lokalundersökningar.¹

Dessa egnahemsjordbruks storlek och belägenhet framgår av nedanstående sifferserier:

	Södermanlands län	Kronobergs län	Kristianstads län	Värmlands län	Väster-norrlands län (norra delen)	Norr-bottens län (kustlandet)	Samtliga sex län
Genomsnittlig åkerareal i ha							
vid förvärvstillfället	6'37	3'25	6'96	5'30	2'00	3'30	4'75
vid undersökningen	6'86	3'84	7'51	5'45	3'24	4'80	5'49

Liksom den odlade jordarealen under den i genomsnitt tioåriga brukningstiden rätt väsentligt utvidgats genom tillköp och nyodling, ha även ursprungligen obebyggda (c:a $\frac{1}{3}$ av samtliga) eller svagt bebyggda lägenheter till övervägande del blivit nöjaktigt eller väl bebyggda. I genomsnitt bodde på varje lägenhet 4.6 personer, varav 3 över 15 år. Huru inkomstförhållandena gestaltat sig för ifrågavarande egnahemsägare har ej kunnat vid undersökningen direkt utrönas, till synes huvudsakligen av det skäl, att egentlig bokföring bland de 152 besökta jordbrukarna ej förekommit i mer än 2 fall. Beträffande den ekonomiska ställningen för dessa egnahemsinnehavare, vilka förut till ungefär lika antal varit jordbrukare, hemmasöner, lant- eller grovarbetare samt industriarbetare eller hantverkare, blir man alltså hänvisad till vissa indicierande uppgifter. Man finner sålunda, att av de undersökta jordbruken 27 bytt ägare, sedan egnahemslånen beviljats, vilket i ungefär halva antalet fall lär ha berott på att vederbörande haft svårt att reda sig. Av de besökta jordbruken voro drygt $\frac{2}{3}$ i god hävd, och beträffande de fall, där mindre god eller svag hävd förekommit, anses detta i långt mindre grad berott på innehavarens bristande duglighet än därpå, att lägenheterna varit så små, att innehavaren för familjens utkomst blivit i sådan omfattning hänvisad till förtjänst-arbete utom hemmet, att lägenheternas skötsel därigenom blivit eftersatt. Särskilt var detta förhållandet i Väster-norrlands och Norrbottens län, där allena resp. 0 och 16 % av de undersökta egnahemsjordbruken varit av sådan storlek, att inne-

¹ Redogörelse över år 1929 av Statens egnahemsstyrelse verkställd undersökning rörande den ekonomiska utvecklingen m. m. av vissa egnahemsjordbruk. Stockholm 1931.

havaren med familj haft full försörjning och sysselsättning, medan så i de fyra övriga länen var förhållandet med 36—74 %. Tillhoppa voro 89 eller nära $\frac{3}{5}$ av egnahemsjordbrukarna för sin utkomst jämväl beroende av förtjänstarbete, vilket till övervägande del utgjordes av jordbruksarbete samt skogs- och flottningsarbete men i vissa fall (c:a 20 %) av industri- och hantverksarbete. Inkomsterna av sådant förtjänstarbete uppges till mycket varierande belopp, men synes i genomsnitt ha uppgått till något över 1 000 kronor per år per familj (lägst i Södermanlands län med i medeltal 600 kronor, högst i Västernorrlands län med 1 400 kronor). I syfte att erhålla en uppfattning om, i vad mån de besökta egnahemsjordbrukarnas ekonomiska ställning förbättrats eller försämrats under den tid de innehaft sina ställen, har verkställt en jämförelse mellan deras tillgångar och skulder såväl vid starten som vid besökstillfället. Härav framgår, att förmögenheten i medeltal per brukare ökats från i genomsnitt 2 298 kronor till 4 739 kronor och sålunda mer än fördubblats under en genomsnittlig brukningstid av 10 år, vilket innebär en förmögenhetsökning av c:a 240 kronor per person och år. I verkligheten ställa sig förhållandena rätt växlande för de olika egnahemsägarna. För 74 % av dessa hade förmögenheten ökat (eller varit oförändrad) sedan starten, medan för återstående 26 % långtagarnas ekonomi under brukningstiden försämrats. Dessa fall uppgivas till närmare hälften utgöras av jordbruk, som startats under krigsåren och därför betingat höga inköpspris för fastighet och inventarier, medan i återstående fall bristande duglighet eller understundom sjukdom, dödsfall o. d. synes ha varit främsta anledningen till förmögenhetsminskningen, vilken emellertid var begränsad till 190 kronor i genomsnitt per person och brukningsår.

Överhuvud ger Statens egnahemsstyrelses utredning en ganska gynnsam bild av egnahemsjordbrukarnas ekonomiska ställning. Det påpekas, att kärleken till det egna hemmet kan förmå familjens medlemmar att, där ekonomin är svag, i hög grad begränsa sina levnadsbehov i syfte, att hemmet måtte kunna bevaras, och uttalanden återges, som innebära, att arbete, möda och umbäranden betyda mindre än glädjen och tillfredsställelsen att själv vara herre i eget hus. I utredningen har gjorts en uppskattning av de besökta egnahemsjordbrukarnas förutsättningar att för framtiden reda sig på sina lägenheter. Drygt $\frac{3}{4}$ (78 %) av dem ha ansetts ha goda eller mycket goda framtidsutsikter, och för de särskilda länen växla motsvarande tal mellan lägst 65 % för Västernorrlands och 68 % för Värmlands län och högst 92 % för Kristianstads län.

Nu återgivna, övervägande ljusa bilder avse som nämnt år 1929, och under de efterföljande åren har läget väsentligt förändrats. En omräkning efter nuvarande pris på fastigheter och inventarier skulle säkert avsevärt reducera långtagarnas år 1929 konstaterade förmögenhetsökning, liksom det sedermera inträffade priset på särskilt på animaliska produkter och de minskade tillfällena till förtjänstarbete måst i hög grad förminska dessa merendels högt skuldsatta jordbrukares möjligheter att betala räntor och annuiteter å sina lån. I ett nyligen angivet betänkande har också 1931 års egnahemsutredning meddelat, att, enligt från hushållningssällskapen och andra låneförmedlare inhämtade uppgifter, åtnjöt de 1 juli 1931 tillhoppa 3 084 egnahemslåntagarna (därav 2 584 med jordbrukslån) anstånd med erläggande av sina annuiteter, varjämte av det betydande antal övriga långtagare, som icke fullgjort sina inbetalningar 46 (33) voro försatta i konkurs och 200 (168) blivit lagsökta.¹ Egnahemsutredningen

¹ Statens offentliga utredningar 1931: 37 sid. 15.

har också ansett sig böra föreslå vissa räntenedsättningar och andra lättnader för egnahemslåntagarna i rådande krisläge.

Även om man sålunda, åtminstone under nuvarande ekonomiska kris, knappast kan vidhålla den gamla uppfattningen, att omvandlingen från jordlös lantarbetare till småbrukare alltid innebär ett socialt och ekonomiskt uppåttigande, kvarstår dock det förhållandet, att fastigheten kan skydda brukaren mot arbetslöshet genom att bereda honom ständig tillgång till arbete och i viss utsträckning säkerställa hans ekonomi, jämväl i mera framskriden ålder, när krafterna börja avtaga. Upplysande i detta avseende äro nedanstående, ur 1920 års folkräkning (V sid. 106) hämtade siffror för inkomstutvecklingen under olika livsperioder för å ena sidan ägare och brukare av jordbruksfastigheter, å den andra jordlösa lantarbetare och industriarbetare:

Medelinkomst per år inom olika åldersklasser år 1920.

	15—20 år	20—25 år	25—30 år	30—40 år	40—50 år	50—60 år	60—70 år	70 år och däröver	Samt- liga åldrar
Hemmansägare o. d. kr.	2 048	2 218	2 288	2 535	2 766	2 869	2 693	2 632	2 701
indextal	76	82	85	94	102	106	100	97	100
Arrendatorer, brukare kr.	1 104	1 580	1 875	2 385	2 681	2 625	2 473	2 346	2 469
indextal	45	64	76	97	109	106	100	95	100
Statare kr.	1 224	1 474	1 634	1 716	1 754	1 676	1 564	1 458	1 670
indextal	73	88	98	103	105	100	94	87	100
Industriarbetare kr.	1 676	2 256	2 879	3 181	3 248	2 988	2 550	2 150	2 732
indextal	61	83	105	116	119	109	93	79	100

Även om man icke äger rätt att utan vidare tillämpa dessa siffror från en gången högkonjunktur på våra dagars vida osäkrare förhållanden, förtjäna de uppmärksamhet i en tid, då arbetslöshetsriskens starka ökning för lönarbetarna i många länder framkallat tendenser till omläggning av den inre folkomflyttningen på sådant sätt, att man överger staden och industriområdet för landsbygden, i syfte att där erhålla tryggare om än anspråkslösare försörjning.

8. Sammanfattning och slutsatser.

Den överblick, som i det föregående lämnats av jordbruksarbetarnas ställning i olika avseenden och därpå inverkan förhållanden, bekräftar riktigheten av den tankegång, som ligger till grund för jordbruksutredningens tillkallande och verksamhet, nämligen att en höjning av jordbrukets ekonomiska bärkraft är en oundgänglig förutsättning för en verklig och varaktig förbättring av deras läge, som hava sin utkomst av jordbruksarbete. I vårt land utgöras dessa övervägande av bönder, småbrukare och lägenhetsägare och deras familjemedlemmar samt blott till mindre del (ca $\frac{1}{5}$) av lönarbetare i andras tjänst. Av lantarbetarna i egentlig mening torde omkring halva antalet vara knutna till det mindre jordbruket, och deras levnads- och arbetsförhållanden lära merendels icke mycket skilja sig från husbondefolkets. Det är egentligen

blott för storbrukets omkring 100 000 arbetare, som det föreligger en social fråga av liknande innebörd som för industriarbetarna.

När i mån av storindustriens uppblomstring under det senaste halvsekle en verklig industriarbetarklass av betydande omfång framträdde i vårt land, lyckades denna med hjälp av en kraftigt växande facklig organisation efter hand uppnå arbets- och levnadsvillkor vida gynnsammare än de, under vilka äldre tiders mera odifferentierade arbetarklass prövade sin strävsamma tillvaro. Lantarbetarna, bland vilka fackföreningsrörelsen var och alltjämt är väsentligt svagare utvecklad, drogo indirekt fördel av industriarbetarnas uppmarsch, särskilt därigenom, att industriens nyrekrytering av arbetskraft ute på landsbygden åstadkom en knapphet på arbetsfolk, vilken ledde till en fortgående allmän höjning av arbetsprisen även inom jordbruket. Lantarbetarlönerna stegrades sålunda i ungefär samma takt som industrilönerna, tidvis t. o. m. snabbare, intill dess efter år 1920 den tidigare så skarpa konkurrensen om arbetskraften mellan jordbruk och industri väsentligt försvagades under inverkan av 1921—22 års industriella arbetslöshetskris och de följande årens »rationaliseringskonjunktur» (se sid. 32).

Medan man tidigare klagat över, att »flykten från landet» bortförde allt för många av landsbygdens unga män och kvinnor, begynte nu, genom de vuxna barnens nödtvungna kvarstannande, en tilltagande uppdämning av ungdomlig arbetskraft ute i småbrukar- och arbetarhemmen. Under det att arbetskraften förut mångenstädes varit alltför knapp i förhållande till behovet, inberättas nu från allt flera håll brist på arbetstillfällen, såväl på årstjänster för manliga arbetare som på tillfälliga förtjänstarbeten sommar- och vintertid, nödvändiga för uppehållet för de innehavare av smärre jordlägenheter, vilka särskilt i vissa trakter utgöra en så stor del av landsbygdens befolkning. Arbetslösheten, vilken man tidigare knappast visste av annat än i form av säsongvis (särskilt vår och höst) återkommande knapphet på arbetstillfällen, gjorde nu sitt inträde som en mera permanent företeelse jämväl på landsbygden, om än delvis i andra former än i stadssamhällena (se sid. 49).

Den tilltagande bristen på arbetstillfällen föranledde de arbetssökande och deras organisationer att efter förmåga slå vakt om förefintliga arbetsmöjligheter och söka reservera dem för egen del, och här torde en huvudorsak ligga till uppkomsten av den »fackföreningsmonopolism» och »sockenprotektionism», som flerstädes berörts i utredningen (se sid. 47). Man har anledning att med bekymmer se på denna utveckling, som tenderar att genom ofta skäligen godtyckligt dragna orts- och yrkesgränser uppdelar den allmänna arbetsmarknaden i ett antal från varandra avskilda delmarknader, vilket i hög grad förhindrar den frihet, rörlighet och anpassning, som utgör livsluften för det moderna näringslivet, vare sig man ser det ur ekonomiska eller ur sociala synpunkter. Som förhållandena nu äro, löper man fara att bli bunden inom en trolleirkel. Ty ökade arbetstillfällen kunna näppeligen skapas annorledes än i samband med utveckling och utvidgning av näringslivet, vare sig nu detta skall ske genom jordbrukets intensifiering, genom skogsbrukets rationalisering eller genom vidare utveckling och utbredning av industrien å de särskilda orterna.

I den omsvängning av läget på jordbrukets arbetsmarknad, som skedde för ett tiotal år sedan, och i den ekonomiska depression, som sedan samma tid tryckt sin prägel på jordbruksnäringen ej blott i vårt land utan snart sagt över hela världen, har man att söka huvudanledningarna till det förhållandet, att lantarbetarnas ställning under denna period väsentligt försämrats i förhållande till den löne- och levnadsstandard arbetarna åtnjuta inom de industriella näringsgrenarna. Jämför man den nuvarande lönenivån inom Sveriges jordbruk med avlöningen för grovarbetare vid bruk och verkstäder, belägna ute på landsbygden, och sålunda för arbetarnas del ej betungande genom städernas högre levnadskostnader, befinnes avlöningen per timme vid industriföretagen ligga ungefär dubbelt så högt som på lantgårdarna, detta vare sig man utgår från de kollektivavtalslöner, som gälla inom vissa områden, eller från den hela landet omspannande lönestatistiken. Räknar man löneinkomsten icke per timme utan per år, minskas visserligen lönedifferensen till c:a $\frac{2}{3}$, men detta beror på lantarbetarnas högre antal arbetstimmar per år. Vidare må beaktas, att de i lantarbetarlönen merendels ingående naturprodukterna nog pläga tilldelas ganska låga värden. Dessa kunna dock väsentligt ökas bl. a. genom vidare förädling av produkterna, men härför erfordras ytterligare arbetstillskott av lantarbetaren och hans familjemedlemmar (se sid. 94). Slutligen må framhållas, att lönsens köpkraft eller den s. k. reallönen merendels torde ställa sig relativt högre på landet än i staden, vilket dels beror på lägre pris på åtskilliga viktiga livsförnödenheter, dels på att av dessa billigare produkter förhållandevis mera ingår i lantarbetarnas hushållsbudget än i stadsarbetarnas, vilken röner inverkan av bostadshyror o. d., vilka i städerna mycket stigit i pris.

Den breda löneklyftan mellan jordbruket och industrien, vilken i mycket undandöljes genom lönenivåns faktiska söndersplittring (se sid. 83), är icke något för vårt land egenartat utan återfinnes i ett flertal andra länder. Där löneskillnaden är mindre, kan detta bero antingen på att industrilönerna äro osedvanligt låga eller att jordbrukslönerna hållits uppe genom minimilönslagstiftning (t. ex. i England) o. d. eller slutligen på att jordbruket bedrivits i former, som i produktionskraft och lönsamhet varit industrien jämbördiga (t. ex. det mekaniserade präriejordbruket, sid. 93).

Det torde få anses visst, att en verklig och varaktig höjning av den allmänna lönenivån inom vårt jordbruk endast kan ske på grundvalen av lantbruksnäringens ökade lönsamhet och lantarbetsgivarnas därav följande ökade betalningsförmåga. Detta utesluter givetvis ej, att även vid oförändrade pris- och produktionsförhållanden löneförbättringar äro tänkbara för särskilda arbetargrupper. I utredningen har påvisats (sid. 23), hurusom på blott omkring ett årtionde dagsverksantalet inom det större jordbruket kunnat nedbringas med 10—20 %, och anledning finnes att antaga, att denna utveckling mot mindre arbetsåtgång per arealenhet skall alltjämt fortgå, åtminstone i den mån reduceringen betingas av arbetsmetodernas rationalisering och icke allenast av nödvånget att till varje pris skära ned lönekontot. Om samma lönesumma fördelas på en mindre arbetsstyrka, höjes genomsnittslönen för de kvarvarande, men

fördelen härav för jordbruksbefolkningen i allmänhet sammanhänger givetvis med möjligheten att till annan verksamhet överflytta dem, som gjorts överflödiga genom personalreduceringen. Liknande synpunkter kunna även anläggas med hänsyn till möjligheterna att stegra arbetseffektiviteten och därigenom motivera löneförhöjning för särskilda lantarbetargrupper. Förut har påvisats (sid. 88), hurusom löneskillnaden mellan å ena sidan grovarbetare o. d., å den andra yrkesmän och förmän m. fl. är väsentligt mindre inom jordbruket än inom industrien. En löneförbättring för jordbrukets särskilt kvalificerade personal synes motiverad av det moderna mekaniserade lantbrukets ökade krav på ifrågavarande personal (sid. 57), liksom en sådan höjning av lönestandarderna kan förväntas lända till fördel för yrkesutbildningen och arbetseffektiviteten inom jordbruket överhuvud. I liknande syfte synes det även vara välbetänkt att inom jordbruket söka främja den enskildes arbetsinsats genom att efter industriens exempel bereda större utrymme åt ackords- och premiesystem och dylika prestationslöner vid sidan av den nu förhärskande tidlönen (se sid. 88).

Den långvariga och under de senaste åren förvärrade depressionen inom jordbruket har icke allenast satt sin prägel på löneläget och löneutvecklingen för jordbrukets arbetare, utan även påverkat deras arbetsvillkor och sociala ställning i övrigt. Belysande i detta avseende är arbetstidsfrågan inom jordbruket, vilken ju närmast berör storbrukets c:a 100 000 arbetare.

I den år 1919 antagna provisoriska lagen om arbetstidens begränsning undantogs jordbruket från lagens tillämplighetsområde, vilket motiverades genom denna näringsgrens egenartade arbetsvillkor och nära beroende av naturförhållandena. Ehuru sedermera — senast vid 1932 års riksdag — motioner väckts, som påyrkat utredning om införandet av maximalarbetstid även vid jordbruket, ha några härtill syftande undersökningar rörande lantarbetarnas arbetsförhållanden hittills icke kommit till stånd.

Att jordbrukets arbetstidsfråga sålunda under det senaste årtiondet blott i ringa mån varit föremål för uppmärksamhet från statsmakternas sida sammanhänger till väsentlig del därmed, att arbetstidsförhållandena reglerades på enskild väg, i det att de, som förut nämnts (sid. 59), i stor utsträckning blevo normerade genom kollektivavtal, ingångna mellan arbetsgivarnas och arbetarnas organisationer. Enligt dessa växlar vid vanligt jordbruksarbete arbetstiden per dag mellan 7½ och 10 timmar och utgör sammanlagda arbetstiden per år 2 650—2 700 timmar. En arbetstidsreglering efter sådana enhetliga grunder äger dock ingalunda rum beträffande jordbruket i dess helhet utan allenast inom vissa områden, företrädesvis lokaliserade till slättbygderna i Skåne, Östergötland och Mälardalen.

Beträffande riket i dess helhet, ehuru givetvis blott på lantgårdar med mera genomförd arbetsfördelning, kan man erhålla närmare uppgifter rörande jordbrukets arbetstidsförhållanden och förändringarna i dessa under senare år genom den inom socialstyrelsen förda årliga lantarbetarstatistiken. Enligt denna förkortades under perioden 1913—1929 sommararbetstiden vid jordbruket med

omkring 6 %, medan vid industrien förkortningen i genomsnitt utgjorde minst 15 %. Av arbetstidsreduceringen inom jordbruket kom det allra mesta på de fem åren 1916—1920, under vilka jordbrukets arbetstidsförhållanden rönt kraftig påverkan av den för den dåtida industrien karakteristiska successiva arbetstidsnedsättningen. När efter år 1920 arbetstidsförkortningen inom jordbruket tills vidare upphörde, synes detta böra sättas i samband med det förut berörda förhållandet, att den tidigare så skarpa konkurrensen om arbetskraften mellan jordbruk och industri nu väsentligt försvagades. För närvarande utgör arbetstiden för vanliga jordbruksarbetare (med frånräknande av raster) i genomsnitt 9's tim. per dag under sommaren och 7's timmar under vintern, motsvarande i medeltal c:a 2 700 timmar per år. För körkarlar tillkommer närmare en timmes rykt per dag. Kreatursskötarnas arbetstid synes merendels något överstiga 10 timmar per dag året om.

Med utgångspunkt från dessa uppgifter kan man säga, att i vårt land årsarbetstiden vid egentligt jordbruksarbete är baserad på 9 timmars arbetsdag, medan man inom industrien räknar med 8-timmarsdag. Tager man emellertid hänsyn även till den utsträckta arbetstid, som rykt och djurskötsel påläggat omkring halva antalet lantarbetare, kan man anse jordbrukets arbetstid vara c:a 25 % längre än arbetstiden inom de industriella näringsgrenarna. Detta särskilt om man beaktar, att inom dessa den möjliga årsarbetstiden av c:a 2 400 tim. i verkligheten icke torde fullt uppnås ens under goda konjunkturer, då det faktiska antalet arbetstimmar per år och arbetare plägar hålla sig vid i genomsnitt 2 100—2 300. Å andra sidan visar en jämförelse med utlandet (sid. 71), att arbetstiden inom det svenska jordbruket näppeligen kan anses vara längre än inom lantbruket i flertalet andra jämförbara länder.

Om så gott som alla länder gäller, att ifråga om social omvårdnad lantarbetarna äro sämre tillgodosedda än industriarbetarna. Så är mångenstädes förhållandet beträffande socialförsäkringen, ehuru knappast i vårt land, där olycksfallsförsäkringen gäller lika för jordbruket som för näringslivet i övrigt, där sjukförsäkringen är ordnad genom frivillig anslutning till sjukkassor med statsbidrag, där ålderdoms- och invaliditetsförsäkringen är organiserad såsom allmän folkpensionering och där arbetslöshetsförsäkring saknas helt och hållet. Däremot framträder även i vårt land ett visst motsatsförhållande i fråga om arbetarskyddslagstiftningen. När arbetarskyddslagen i omarbetat skick förelades 1931 års riksdag, avböjde statsmakterna den av socialstyrelsen föreslagna utsträckningen av lagens tillämplighet i fråga om jordbruket, vilket bl. a. motiverades med, att vid rådande ekonomiska läge inom jordbruket det icke vore lämpligt att vidtaga några åtgärder, ägnade att öka de redan stora svårigheter, varmed jordbruksdriften är förenad.

Såsom betecknande för lantarbetarnas i jämförelse med industriarbetarnas lägre levnadsstandard framhålles ofta de förras ej sällan otillfredsställande bostadsförhållanden (se sid. 81, 94). Dessa ha särskilt under den senaste tiden varit föremål för uppmärksamhet från olika håll och jämväl föranlett tillkallande inom socialdepartementet av särskilda utredningsmän

(Bostadsutredningen för landsbygden). Framhållas må emellertid, att lantarbetarnas bostadsvillkor ej böra bedömas i och för sig utan i samband med bostadsförhållandena i allmänhet för den mindre bemedlade befolkningen på landsbygden. Livet på landet erbjuder särskilda fördelar i bostadsavseende genom merendels rikligare tillgång på byggnadsmaterial, goda byggnadsplatser m. m. Bostäderna på landsbygden kunna också göras rymligare, soligare och luftigare än i städerna, men ofta uppvägas dessa fördelar, framför allt vid i vårt land rådande klimatiska förhållanden, av nackdelar hos rådande byggnadssätt, vilket merendels fått sin prägel av å ena sidan frånvaron av den reglering och vägledning, vilken en mer än halvsekelång tillämpning av byggnadsstadga och byggnadsordningar givit åt städernas byggnads- och bostadsförhållanden, å den andra landsbygdsbefolkningens svagare ekonomi, vilken nödvändiggjort och nödvändiggör att söka i det längsta uppskjuta och till det yttersta förbilliga nödiga nybyggnader, ombyggnader och reparationer såväl av bostadshus som av ekonomibyggnader. Alldeles särskilt har så varit förhållandet under det senaste årtiondet, då jordbrukarnas vanskliga läge blott i ringa grad medgivit byggnadsföretag, samtidigt som byggnadskostnaderna betydligt ökats, särskilt i närheten av större städer (sid. 87). Visserligen kan det icke förnekas, att i vårt land, i motsats till vissa andra länder, landsbygden knappast fått del av de ganska rikliga bostadslån staten sedan krigs- och krisåren utlämnat för tillgodoseende av bostadsbehovet för industriarbetare och dylika befolkningsgrupper i städerna. Men medan dessa lån ursprungligen hade en viss subventionskaraktär, ha de efter hand omlagts på affärsmässig bas, särskilt efter upprättandet år 1929 av Svenska bostadskreditkassan. I fråga om industriarbetare o. d. har den gynnsamma löneutvecklingen möjliggjort en produktiv låneplacering, varemot en ev. lånehjälp för landsbygdens del skulle komma att avse befolkningsgrupper, vilka med hänsyn till inkomststandard och löneläge näppeligen skulle kunna fullt förränta dylika bostadslån eller ens erbjuda nöjaktig säkerhet för desamma. En bostadshjälp av allmänna medel åt landsbygden synes sålunda, åtminstone vid nuvarande ekonomiska läge, få karaktären mindre av ett ekonomiskt företag än av en social skydds- och hjälpåtgärd, erforderlig såsom komplement till i och för sig berättigade åtgärder till förbättring av lantarbetarnas och andra mindre bemedlades bostäder genom bostadsinspektion m. m.

Landsbygden har väl i alla tider erbjudit mindre möjligheter för ekonomiskt och socialt uppåtstigande än städerna. På grund av vårt jordbruks småbruksstruktur har det emellertid varit väsentligt lättare att bli sin egen där än inom industrien, och för mången lantarbetare eller hemmason har det stått som framtidsmål att bli självständig jordbrukare, helst på egen torva men i nödfall även som arrendator. Statsmakterna ha också under senare år på många olika sätt sökt befordra den obesuttna landsbefolkningens strävanden att erhålla egna brukningsdelar, varibland särskilt må erinras om den av staten ledda och med betydande statsmedel utrustade egnahemsrörelsen samt den sociala arrendelagstiftningen.

De förändringar jordbruksdepressionen under senare år åstadkommit i fråga

om småbrukets lönsamhet och tillgången på förtjänstarbeten, ha emellertid, såsom nyligen framlagda utredningar (av sociala jordutredningen, resp. 1931 års egnahemsutredning) utvisa (sid. 100), skapat vissa svårigheter för den sociala jordpolitikens fortgång och framgång efter tidigare uppdragna linjer.

Den sociala arrendelagstiftningen siktade sålunda ytterst till arrendefrilösning, men man har på sistone fått allt flera vittnesbörd om, att särskilt arrendatorerna under de stora skogsbolagen numera i många fall lägga större vikt vid behållandet av säkra arbetstillfällen i skogarna än på friköp av gårdarna (se sid. 55).

I fråga om jordbruksegnahemmen ha verkställda räntabilitetsberäkningar (se sid. 100) givit vid handen, att man, åtminstone under nuvarande ekonomiska kris, knappast kan helt vidhålla den gamla uppfattningen, att omvandlingen från jordlös lantarbetare till småbrukare alltid innebär ett socialt och ekonomiskt uppåtstigande. Likväl kvarstår det förhållandet, att fastigheten kan skydda brukaren mot arbetslöshet genom att bereda honom ständig tillgång till arbete samt, om den ej är alltför liten, säkerställa nödtorftigt uppehälle. Denna omständighet har dragit till sig uppmärksamheten (se sid. 56, 95, 99) i en tid, då arbetslöshetsriskens starka ökning för lönarbetarna i vårt land liksom i andra länder framkallat tendenser till sådan omläggning av den inre folkmflyttningen, att man överger staden eller industriområdet för landsbygden, i syfte att där erhålla tryggare försörjning om än i anspråkslösare former.

Formuläret torde, vederbörligen ifyllt, insändas till vederbörande hushållningssällskap i god tid före den 15 oktober 1929.

UPPGIFTER

ANGÅENDE

VISSA MED LANTARBETAREFRÅGAN SAMMANHÄNGANDE FÖRHÅLLANDEN

inom
 (lokalavdelning eller annat område)

av
 { hushållningssällskap
 { län

OBS.! Genomläs noggrant de å formulärets baksida tryckta anvisningarna, innan blanketten ifylles!

Frågor	Svar och upplysningar
1 a. Föreligger för närvarande inom området överskott av arbetskraft bland hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt lantarbetare?	1 a.
b. I så fall, på vilket sätt ger sig arbetslösheten till känna?	1 b.
2 a. Har från området pläгат försiggå någon mera utpräglad utflyttning till städer och industrisamhällen?	2 a.
b. I så fall, till vilka orter och slag av arbete har utflyttningen företrädesvis riktat sig? (Kan även besvaras genom att anföra enskilda, belysande fall.)	2 b.

Frågor	Svar och upplysningar
c. Har övergången från jordbruksarbete till industriarbete o. d. under de senaste åren <i>försvårats</i> : genom industriens minskade behov av arbetskraft? genom vissa industriarbetarfackför- eningars strävan att förbehålla arbetet för sina egna medlemmar? (Angiv så vitt möjligt belysande exempel.)	2 c.
3. Har resultatet av denna utflyttning (ev. i förening med inflyttning från andra orter) blivit en <i>kvalitativ försämring</i> av arbetskraften inom området? (Angiv om möjligt belysande exempel.)	3.
4. Vilka mera framträdande <i>förändringar</i> ha under senare år kunnat konstateras i fråga om <i>rekryteringen</i> av jordbrukets arbetskraft och jordbrukarungdomens inplacering i förvärvsarbetet? (Angiv om möjligt belysande exempel.)	4.
5 a. I vilken utsträckning har <i>minskning</i> skett i användningen av levande <i>arbetskraft</i> ? Besvaras så vitt möjligt genom att ifylla nedanstående tabell:	5 a.

ARBETSÅTGÅNGEN PER ÅR FÖRR OCH NU
för några inom området belägna typiska medelstora och större jordbruk,
vilka hela tiden haft samma areal.

Egendomens namn	Åkerareal hektar	Omr. år 1913 (bokför. år / 19 — / 19)				Omr. år 1920 (bokför. år / 19 — / 19)				Omr. år 1928 (bokför. år / 19 — / 19)			
		Antal manliga arbetare	Antal kvinnliga och minderåriga arbetare	Antal årligen utförda dagsverken		Antal manliga arbetare	Antal kvinnliga och minderåriga arbetare	Antal årligen utförda dagsverken		Antal manliga arbetare	Antal kvinnliga och minderåriga arbetare	Antal årligen utförda dagsverken	
				av män	av kvinnor och minderåriga			av män	av kvinnor och minderåriga			av män	av kvinnor och minderåriga
1													
2													
3													
4													
5													

b. I vad mån kan arbetsstyrkans minskning anses bero på driftens rationalisering eller omläggning (på vilket sätt)?

5 b.
.....

Frågor	Svar och upplysningar
c. I vad mån ha förändringar i jordbrukets konjunkturläge (och jordbrukarens betalningsförmåga) haft inverkan på användningen av levande arbetskraft?	5 c.
6. Huru ställer sig inom Eder bygd den dagliga arbetstiden vid det egentliga jordbruksarbetet i jämförelse med arbetstiden vid byggnads-, väg-, bruksarbete o. d.? (Angiv om möjligt belysande exempel.)	6.
7. Huru ställer sig inom Eder bygd arbetslönen (per timme, dag eller år) för: a. jordbrukets yrkesarbetare, såsom motorskötare, yrkesutbildade kreaturskötare o. d. b. grovarbetare resp. yrkesarbetare vid byggnads- och vägarbete c. bruks-, fabriks- och verkstadsarbetare i jämförelse med den arbetslön, som i allmänhet tillämpas för vanliga körkarlar och jordbruksarbetare (med och utan naturaförmåner)?	7 a. 7 b. 7 c.
8. Hava inom jordbruket i Eder bygd några erfarenheter gjorts med avseende på sådana lönesystem som beting, ackord och premiesystem och i så fall vilka?	8.
9. Andra uppgifter, som kunna vara ägnade att för uppgiftslämnarens verksamhetsområde belysa lantarbetarnas arbetsvillkor och levnadsstandard i jämförelse med övriga samhällsgruppers (småbrukare, landshantverkare, industriarbetare).	9.

den 1929

(Underskrift)

ANVISNINGAR

FÖR FRÅGEFORMULÄRETS BESVARANDE.

Allmänna synpunkter. Avsikten med detta frågeformulär är icke att därigenom söka åvägbringa material för en ny omfattande statistik över arbetstillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk, utan att till komplettering av förefintlig officiell statistik söka erhålla konkreta *belysande exempel* på de många aktuella *specialproblem*, som föreligga på detta område. Det är sålunda icke nödvändigt för uppgiftslämnaren att verkställa omfattande och tidsödande detaljundersökningar, avseende att utvisa genomsnittsförhållandena i det härad, pastorat, socken eller annat område, som uppgiften skall avse, utan i regel är det fullt tillräckligt, om uppgiftslämnaren, på grundval av egen erfarenhet eller upplysningar från andra beträffande ortsförhållandena sakkunniga personer, meddelar en möjligast utförlig beskrivning på sådana typiska fall, vilka kunna vara ägnade att från olika synpunkter och mot bakgrunden av bygdens allmänna ekonomiska och sociala liv belysa här ifrågavarande spörsmål. Därest i något fall utrymmet å formuläret skulle vara för knappt tillmätt, bör ifrågavarande redogörelse lämpligen införas å särskild bilaga.

Punkt 1. Syftet med denna punkt är att, till komplettering av den officiella arbetsmarknadsstatistiken, erhålla upplysning, huruvida inom en viss bygd den förefintliga arbetskraften kan anses vara väl stor i förhållande till behovet inom jordbruket och ortens övriga näringsfång. Särskilt bör angivas, huruvida brist på lönarbete gör sig gällande företrädesvis för hemmasöner o. d., som önska inträda i förvärvsarbetet, eller om arbetslöshet i någon högre grad förekommer även för äldre lantarbetare o. d. Vidare är det av intresse att erfa, huruvida det råder brist på årstjänster o. d. mera fasta anställningar, eller om det egentligen är fråga om brist på tillfälligt lönearbete, särskilt sådant fylnadsarbete, som egnahemsägare, husmän o. d. pläga påräkna för sin bärgning. Framhållas må, att i denna som i följande frågepunkter det allenast är fråga om *manlig* arbetskraft.

Punkt 2 avser att komplettera den officiella omflyttningsstatistiken medelst närmare uppgifter om de riktlinjer, efter vilka utflyttningen skett och sker från vissa bygder. Särskilt önskas upplysning om åt vilka slag av arbeten i städer och industrisamhällen som dit nyinflyttade hemmasöner och lantarbetare företrädesvis pläga ägna sig. Vidare är det av stort intresse att erfa, i vad mån denna inflyttning på senaste tiden försvårats genom industriens minskade behov av arbetskraft och ev. vissa fackföreningars obenägenhet att intaga nya medlemmar. I detta samband vore av intresse att erhålla konkreta uppgifter om de former, i vilka angivna övergång äger rum, betydelsen av rekommendationer från släktingar och vänner inom det nya facket etc.

Punkt 3 fäster uppmärksamheten på, att parallellt med utflyttningen från ett visst område plägar försiggå en inflyttning från annat håll, ej sällan dock representerad av svagare befolkningselement än de utflyttade. Fattigvårdsmän o. d. kunna upplysa åtskilligt om den härigenom ev. uppkomna *kvalitativa* försämringen av ortens arbetskraft, vilket förhållande synes förtjäna uppmärksamhet väl så mycket som den kvantitativa minskningen.

Punkt 4 åsyftar att inhämta upplysning om, i vad mån förut angivna förändringar i arbetstillgången påverkat det hävdvunna sättet för jordbrukarungdomens inplacering i förvärvsarbetet, närmast den gradvisa övergången från barnens småsysslor såsom arbetsbiträden åt föräldrar o. d. till heltidstjänst efter konfirmationsåldern.

Punkt 5 avser att utröna, i vad mån jordbrukets arbetskraft per arealenhet minskats sedan tiden före världskriget och efterkrigskonjunktorens toppunkt omkring år 1920. Uppmärksammas bör dock, i vad mån minskningen av arbetskraft kan anses bero på en verklig *rationalisering* av jordbruksdriften och i vad mån den allenast återspeglar en med jordbrukarens *minskade betalningsförmåga* sammanhängande övergång till extensivare driftsformer.

Punkt 6 avser att belysa, i vad mån *arbetstiden* vid det egentliga jordbruksarbetet mera avsevärt skiljer sig från den sedvanliga arbetstiden vid byggnads- och vägarbeten samt vid ortens industri- och hantverksföretag.

Punkt 7 önskar motsvarande uppgifter i fråga om *arbetslönen*. Tillika vill man veta, i vad mån det moderna rationaliserade jordbruket kan anses hava skapat en grupp av *specialarbetare*, vilka i löneavseende väsentligt höja sig över de vanliga lantarbetarna. — Under denna punkt vore det även önskvärt att erhålla ett uttalande om värdet av de ekonomiska fördelar för lantarbetarna, som ligga däri, att de, i motsats till industriarbetarna, pläga erhålla livsmedel och bostad *in natura* eller till billigt pris.

Punkt 8 avser att inhämta upplysningar rörande användningen av »lön efter prestation» inom jordbruket i orten, ävensom angående fördelarna och nackdelarna med dylika lönesystem ur ekonomiska och sociala synpunkter.

Stockholm i maj 1929.

JORDBRUKSUTREDNINGEN.

System till ekonomiska och sociala synpunkter.
 inom jordbruket i orden. Bland annat ingår i denna synpunkt att jordbruket är en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

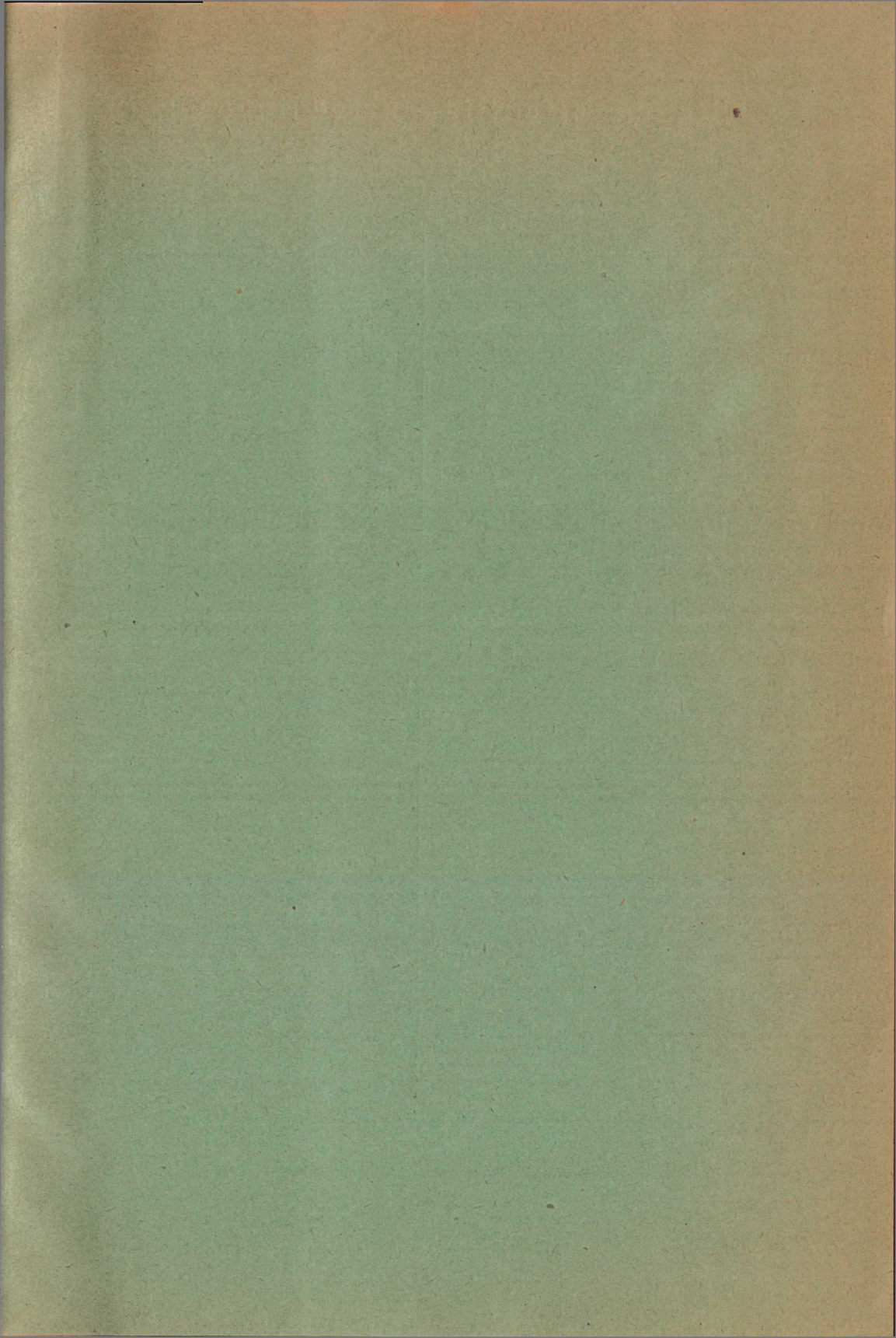
Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Enligt denna synpunkt bör jordbruket betraktas som en av de viktigaste näringarna i vårt land.

Statens offentliga utredningar 1932

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.
Betänkande rörande erkännande och verkställighet av utländsk civildom. [2]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Normalförslag till byggnadsordningar m. m. 1. Byggnadsordning för stad, köping och större municipalsamhälle. [6] 2. Byggnadsordning för mindre municipalsamhälle. [7] 3. Byggnadsordningar och utomplansbestämmelser för landsbygden. [8] 4. Bilagor till normalbyggnadsordningar för städer och för landsbygden. [9] Normalförslag till provisoriska byggnadsföreskrifter. [11]

Statens och kommunernas finansväsen.

Skattentjämningsberedningen 1. Statistisk utredning ang. det kommunala skattetrycket. [13]

Politik.

Socialpolitik.

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Sociala jordutredningens betänkande med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen. [1] Jordbruksutredningens betänkanden. 6. Promemoria rörande inkomstutvecklingen inom Sveriges jordbruk i jämförelse med i andra näringsgrenar och dess sammanhang med lönepolitiken. [10] 7. Betänkande ang. åtgärder för lindrande av jordbrukets kreditvärigheter. [12] 8. Arbetarfrågan inom det svenska jordbruket. [14]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande rörande frivilliga sammanslutningar mellan enskilda järnvägar i Skåne m. m. [5]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Dödlighetsantaganden för livränteförsäkring. [4]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Luftförsvarsutredningens betänkande. Utredning beträffande hemortens och civilbefolkningens skyddande vid luftanfall mot Sverige. [3]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.